

ACADEMIA ROMÂNĂ

FILIALA TIMIȘOARA

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

STUDIA BANATICA

SERIES HISTORIA

Anul I Nr.1

2024

**ACADEMIA ROMÂNĂ-FILIALA TIMIȘOARA
INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”**

STUDIA BANATICA

SERIES HISTORIA

Anul I

Nr. 1

2024

***Studia Banatica. Series Historia* este revista Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, publicată sub egida Academiei Române, filiala Timișoara.**

Comitetul științific

Dr. Ligia BOLDEA

Cercetător independent, Reșița

Dr. Costin FENEȘAN

Cercetător independent, București

Prof. univ. dr. Mihai GLIGOR

Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CS I dr. habil. Florin GOGĂLTAN

Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

Prof. univ. dr. Rudolf GRÄF

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca/

Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu

Conf. univ. dr. Vasile RĂMNEANȚU

Universitatea de Vest din Timișoara

Prof. univ. dr. Wolfram SCHIER

Freie Universität Berlin, Germania

Colegiul de redacție

Prof. univ/CS I dr. Florin DRAȘOVEAN – director

CS I dr. habil. Adrian MAGINA – redactor-șef

CS III dr. Victor BUNOIU – secretar de redacție

CS III dr. Cristian FLOCA – membru

Materialele trimise spre publicare în *Studia Banatica. Series Historia* sunt așteptate pe adresele de email: isbtm@academiاتم.ro sau adimagina@gmail.com.

Revista *Studia Banatica* continuă publicația „Revista de Studii Banatice”, publicată în perioada 2010-2013.

ISSN 3090-9643

ISSN-L 3090-9643

STUDIA BANATICA
SERIES HISTORIA

Anul I

Nr. 1

2024

CUPRINS

Prezentarea revistei 5

ARHEOLOGIE

Victor BUNOIU, Cristian FLOCA, *Contribuții la repertoriul arheologic al comunei Giroc: Siturile arheologice de la Rudicica Vest și Halta Semenice Nord 1* 7

Cristian FLOCA, *Comuna Pișchia, contribuții la repertoriul arheologic* 41

Florin DRAȘOVEAN, *O contribuție la istoria Timișoarei. Cercetările arheologice preventive de pe străzile George Dima, Oituz și Piața Mărăști.* 85

ISTORIE

Adrian MAGINA, *Adulter și crimă în Evul Mediu târziu. Impactul legal și social al unei crime în viața unei familii nobiliare din Banat* 103

Sandra HIRSCH, *Pentru o istorie a alimentației în Banatul habsburgic: surse, metode, interpretări* 111

Norme de redactare 123

SUMMARY

Presentation of the Journal	5
-----------------------------------	---

ARCHAEOLOGY

Victor BUNOIU, Cristian FLOCA, <i>Contributions to the archaeological repertoire of the Giroc commune: The archaeological sites of Rudicica Vest and Halta Semenica Nord 1</i>	7
Cristian FLOCA, <i>Pișchia locality, contributions to the archaeological repertory</i>	41
Florin DRAȘOVEAN, <i>A contribution to the history of Timișoara. Preventive archaeological research on George Dima, Oituz streets and Mărăști Square</i>	85

HISTORY

Adrian MAGINA, <i>Adultery and Murder in Late Middle Ages. The legal and social impact of a crime in the life of a noble family from Banat</i>	103
Sandra HIRSCH, <i>For a history of food in the Habsburg Banat: sources, methods, interpretations</i>	111
Editorial style	123

Prezentarea revistei

Editor

Studia Banatica. Series Historia este o publicație științifică de istorie și arheologie, publicată de către Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Academia Română, Filiala din Timișoara, cu o periodicitate anuală.

Profilul revistei

Revista Studia Banatica. Series Historia este publicată atât în limba română, cât și în limbi de circulație (engleză, germană, franceză). Obiectivul revistei este acela de a publica studii, articole, recenzii și prezentări de carte privind istoria spațiului central european în general și a celui românesc în particular. De-a lungul istoriei sale, Banatul a fost un teritoriu aflat la confluența dintre civilizația occidentală și cea răsăriteană, un areal în care limbi, culturi, etnii și religii s-au întâlnit și au coabitat. Regiune multi-etnică și multi-confesională, Banatul poate fi considerat o Europă Centrală în miniatură, un model al diversității.

Pornind tocmai de la aspectul multicultural, *Studia Banatica. Series Historia* propune o cultură a dialogului între diversele istoriografii central europene și, în același timp, o perspectivă comparativă și interdisciplinară, cu intenția de a iniția noi abordări metodologice ori conceptuale.

Revista va avea secțiuni dedicate articolelor de istorie, arheologie și celor interdisciplinare, dar și recenzii sau prezentări de carte ale ultimelor apariții în domeniu. Prin profilul asumat, revista se adresează deopotrivă specialiștilor români și străini interesați de multitudinea aspectelor istorice și arheologice central europene.

Istoric

Studia Banatica continuă publicația *Revista de Studii Banatice* a Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, apărută în perioada 2010-2013, în scopul de a face cunoscute rezultatele cercetărilor filologice și istorice despre zona Banatului.

Inspirată de revista concepută în urmă cu peste 15 ani, publicația serială din prezent a fost împărțită în două fascicule - *Series Philologia*, respectiv *Series Historia* - potrivit domeniilor de cercetare ale institutului. În această formulă, ne propunem să completăm vechea orientare regională cu o viziune integratoare privind spațiul central european, sensibilă la noile abordări metodologice și interdisciplinare.

(Adrian Magina)

**CONTRIBUȚII LA REPERTORIUL ARHEOLOGIC AL COMUNEI
GIROC: SITURILE ARHEOLOGICE DE LA RUDICICA VEST ȘI
HALTA SEMENIC NORD 1**

*Victor Bunoiu**, *Cristian Floca***

Cuvinte cheie: Giroc, Rudicica, epoca timpurie a epocii bronzului, incinerare, Ev Mediu Timpuriu, necropolă
Keywords: Giroc, Rudicica, Early Bronze Age, incineration, Early medieval Period, necropolis

Contributions to the archaeological repertoire of the Giroc commune: The archaeological sites of Rudicica Vest and Halta Semenic Nord 1

Abstract: A surface archaeological survey, coupled with an intrusive archaeological diagnosis within the boundaries of the Giroc locality, allowed the identification and delimitation of two multilayered archaeological sites, in an area previously completely unknown from the archaeological point of view. This is the more important, as the Early Bronze Age settlement and Early medieval Period cremation necropolis represents less known and researched chronological and cultural stages in Timiș County.

Considerații generale

Dezvoltarea imobiliară din ultimele două decenii din zona periurbană a municipiului Timișoara a reprezentat și un impuls pentru cercetarea arheologică a unor areale total necunoscute anterior. În cazul de față, elaborarea unui plan urbanistic zonal (PUZ) pentru dezvoltarea unei zone de locuințe individuale, locuințe colective și servicii, pe o suprafață de 414.100 m² (41.41 ha.) a presupus, în cadrul procedurilor administrative și efectuarea unui diagnostic arheologic intruziv într-o zonă cu potențial arheologic reperat.

Terenul studiat este situat în partea de sud-est a comunei Giroc (jud. Timiș), în extravilan, în apropierea limitei teritoriului administrativ dintre comuna Giroc, comuna Moșnița Nouă și municipiul Timișoara (**Fig. 1, Pl. 2**).

Cadrul fizico-geografic și istoricul cercetărilor arheologice

Zona comunei Giroc face parte din punct de vedere geomorfologic din câmpia Timișului. Relieful în zonă se caracterizează prin altitudine relativ scăzută, de câmpie joasă cu mici denivelări și o densitate mare a rețelei hidrografice, datorită abundenței de albie părăsite, care favorizează excesul de umiditate al terenului. Din punct de vedere hidrografic, localitatea Giroc este situată în interfluviul Timiș-Bega, aproximativ la aceeași distanță între cele două râuri (6 km).

* Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” Timișoara, Bd. Mihai Viteazul, nr. 24,
e-mail: v.bunoiu@academiatm.ro

** Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” Timișoara, Bd. Mihai Viteazul, nr. 24,
e-mail: c.floca@academiatm.ro

Fig. 1 - Plan încadrare în zonă PUZ

Literatura de specialitate mai veche amintește pe razea localității Giroc (com. Giroc) două situri arheologice: Așezarea de epocă neolitică de la Giroc – *La Pruni* (cod RAN 155323.03) și Cetatea de pământ de la Giroc, punct “*Mescal*”, înregistrată în Lista Monumentelor Istorice a jud. Timiș, cod LMI TM-I-s-B-06061¹. Cercetări arheologice de teren mai recente (2019), prilejuite de actualizarea Planului Urbanistic General al comunei Giroc, au dus la identificarea pe teritoriul administrativ al localității Giroc a 34 de noi situri arheologice². De asemenea, cercetări arheologice preventive efectuate pe traseul Centurii de Sud a municipiului Timișoara au contribuit la repertoriul arheologic al comunei prin noi situri identificate³.

Hotarul cadastral cuprins între municipiul Timișoara și satul Rudicica nu este unul dintre cele mai bine cunoscute areale din județul Timiș din punct de vedere arheologic. În hotarul acestei localități, repertoriul arheologic realizat de S. A. Luca, nu menționează nici măcar o singură descoperire. Zona de la sud-est de Timișoara, cuprinsă între comunele Moșnița Nouă și Giroc, nu a făcut niciodată subiectul unei investigații arheologice sistematice.

În apropierea perimetrului investițional, la cca. 1380 m sud se află situl arheologic “Așezarea neolitică de la Giroc – *La Nemți/Obiectiv 6*”, cod RAN 155323.07. De asemenea, în proximitatea terenului studiat, în perimetrul unui alt PUZ situat imediat la nord, au fost identificate în anul 2021 complexe arheologice în urma unui diagnostic intruziv. Raportul emis de Universitatea de Vest Timișoara a consemnat identificarea, în cadrul secțiunilor S.2 și S.5 a unor urme antropice (complexe arheologice), zona fiind încărcată din punct de vedere arheologic⁴ (**Fig. 2**).

¹ Luca 2006, 122; Repertoriul Arheologic Național – ran.cimec.ro; Lista Monumentelor Istorice a jud. Timiș – 2015; Măruia et alii 2011, 171-189.

² Rogoza 2019.

³ Gindele 2019.

⁴ Raportul de diagnostic arheologic, emis de Universitatea de Vest Timișoara cu nr. 14803/24.03.2021, înregistrat la DJC Timiș cu nr. 1177/24.03.2021.

Fig. 2 - Situri arheologice în proximitatea arealului studiat

Analiza cartografică

Prima ridicare habsburgică (1769-1772)

Acest suport cartografic relevă realitățile terenului înainte de începerea lucrărilor de sistematizare, mai exact această hartă arată morfologia terenului înainte de orice intervenție antropică. Arealul cercetat se află în extremitatea sudică a Timișoarei, într-o zonă mlăștinoasă, înconjurată de păduri. Sub aspect hidrografic harta relevă existența unor zone mai mult sau mai puțin mlăștinoase în tot perimetrul. În partea central-estică a perimetrului apare cursul unui pârâu. Drumurile existente la momentul respectiv traversau zona, de la N către S, exact pe declivitatea terenului. Arealul investigat se află pe un grind natural, având o elevație cu 1-1,5 metri mai înaltă decât terenul din sud, unde curgea apa. Este important de reținut aspectul geomorfologic al terenului care se păstrase intact încă din Evul Mediu. Acest lucru arată clar că nu era o zonă bună pentru agricultură, dovadă terenurile inundabile și împădurite, comunitatea umană ocolind acest areal.

Fig 3 - Josephinische Landesaufnahme (prima ridicare topografică a Imperiului Habsburgic / ridicarea topografică iosefină)

A doua ridicare topografică habsburgică (1819-1869)

Ridicarea topografică franciscană relevă starea arealului, imediat după primele acțiuni de sistematizare habsburgică. Pe această hartă se poate observa că perimetrul cercetat se află amplasat într-o zonă care suprapune un teren cultivat, la vest de noul drum ce lega satul *Medves* (Urseni) de Timișoara. Observăm de asemenea că terenul este brăzdat deja de o serie de canale de hidroameliorații. De asemenea se poate observa că localitatea Rudicica a fost sistematizată și a crescut simțitor în suprafață. Tot din această perioadă datează și amenajarea primelor drumuri comunale din piatră cubică, dar și sistematizarea celor de pământ dintre limitele parcelare. Sistematizarea cursului râului Timiș în sec. al XIX-lea, canalizările și defrișările, au permis introducerea în circuitul agricol a unor suprafețe enorme de teren din preajma perimetrului investigat, dovadă fiind mărirea exponențială a celor două sate (Rudicica și Urseni/*Medves*). De remarcat, însă, ferma situată la est de terenul studiat, formată din 9 clădiri cu o imensă curte interioară, precum și 2 clădiri exterioare, aflate într-o incintă mai mică. Ferma are livezi de jur-împrejur. Se păstrează pe direcția NNV-SSE un drum care traversează perimetrul investigat.

Fig. 4 - *Franziszeische Landesaufnahme* (a doua ridicare topografică a Imperiului Habsburgic / ridicare topografică franciscană)

Harta topografică militară scara 1:25.000, ediția 1974/1975

Harta cea mai nouă a zonei studiate arată o antropizare puternică. În afară de curbele de nivel și canalele de drenare a apei (brațele fosile ale pârâului din sudul și estul arealului investigat au dispărut), mai sunt reprezentate rețelele electrice dar și calea ferată sau șoselele moderne. În primul rând, întregul sector este drenat de canale într-o rețea astfel încât indică fie o zonă mlăștinoasă, fie o zonă cu apă freatică la suprafață. Curbele de nivel indică o cădere ușoară de pantă dinspre S către N, de la 94 m altitudine, către 90 m în zona Ciarda Roșie. Perimetrul investigat se află pe ultima terasă mai înaltă a Câmpiei Joase a Banatului, posibil un grind ce se înălța în antichitate dintre mlaștinile ce îl înconjurau. Se poate observa însă că, ferma descrisă mai sus, observabilă pe harta topografică realizată de austrieci între 1819-1869, a dispărut, probabil distrusă de sistematizările din perioada comunistă. În schimb apare noua localitate Rudicica, cu un număr modest de case, precum și noua cale ferată industrială din sudul orașului Timișoara. Apare de asemenea o rețea de stâlpi de electricitate pe direcția NNV-SSE.

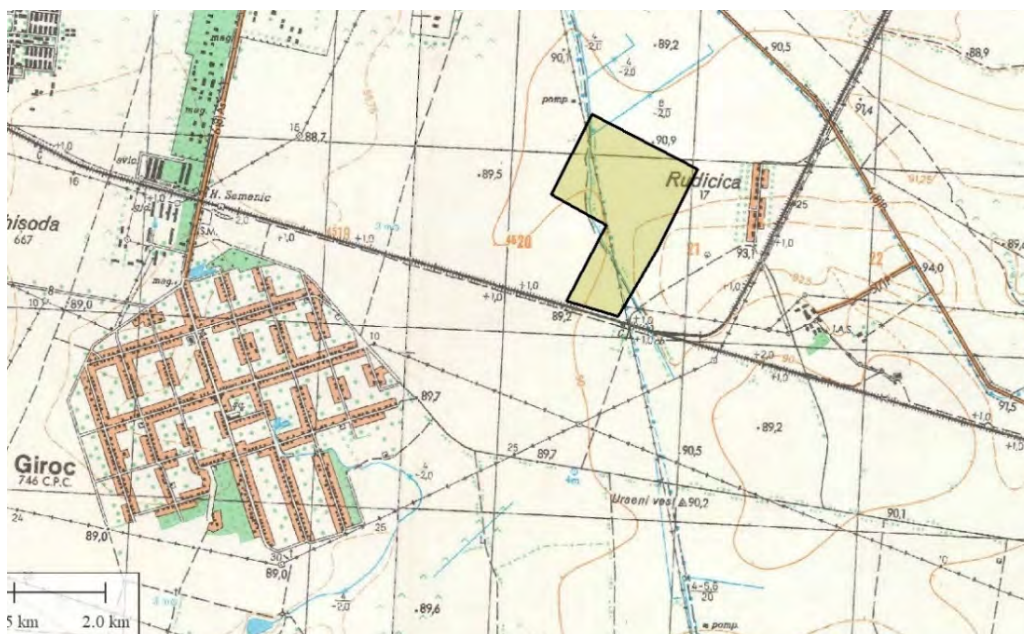

Fig. 5 - Harta topografică militară 1975 cu marcarea perimetrului de cercetare

Analiza imaginilor satelitare *Google Earth*:

Imaginile satelitare oferă o imagine recentă a zonei supuse cercetării. Pe aceste imagini pot fi observate ultimele modificări antropice cum ar fi: canale de hidroameliorații, trasarea unor străzi noi și extinderea caselor înspre extremitatea sud-estică a Municipiului Timișoara. Tot aici se poate observa (cu o culoare mai închisă) meandrul fosil al unui pârâu (sau mlaștină) azi colmatat, ce pornește din nordul perimetrului și coboară sub formă de semilună, către sud-estul zonei, către localitatea Urseni. La sud de calea ferată se poate observa halta Semenic și totodată fosta Uzină de apă Nr. 1.

Fig. 6 - Imagine satelitară preluată prin intermediul utilitarului Google Earth

Analiza hărților LiDAR

Analiza imaginilor LiDAR realizate de Apele Române Banat⁵ ilustrează existența unor perimetre mai înălțate în cadrul arealului studiat, propice existenței unor așezări umane. Totodată, pe direcția NNW-SSE apare reliefat drumul care este ilustrat și pe a doua ridicare topografică habsburgică (1819-1869).

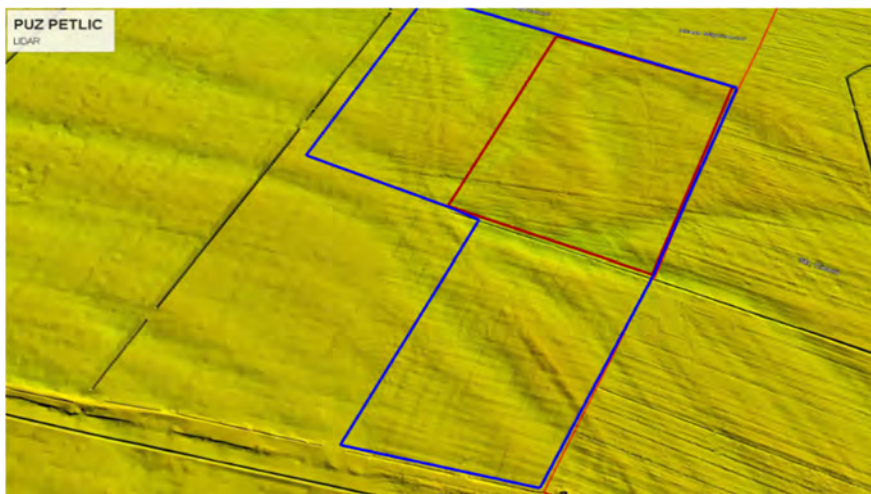

Fig. 7 - Harta lidar cu marcarea perimetrului de cercetare

Considerații de ordin metodologic

În cadrul CF-ului cu nr. 417545/Giroc (180000 mp) pentru care s-a solicitat diagnosticul arheologic intruziv, numărul secțiunilor propuse inițial în funcție de planul de mobilare al terenului a fost de 125 (12 m lungime și 1,2 m lățime), cu o suprafață totală de 1800 m². Pe celelalte parcele (CF nr. 417635, CF nr. 417592, CF nr. 417594, CF nr. 403700, CF nr. 417591, CF nr. 407323, com. Giroc, jud. Timiș), în conformitate cu adresa DJC Timiș, s-a propus efectuarea perieghezei (cercetare arheologică de suprafață). În total au fost efectuate 127 de secțiuni arheologice cu o lungime de 12 m (marea majoritate), lățimea lamei de taluz fiind de 1,3 m, suprafață totală acoperită astfel prin sondaje fiind de 2007 m² (Pl. 3-4, 6).

Pentru restul suprafeței din cadrul PUZ-ului s-a efectuat periegheză în vederea identificării și delimitării unor posibile situri arheologice (Pl. 2). Au fost vizate în special zonele înalte reliefate de analiza hărților LiDAR și propice locuirii umane. Perimetrul a fost împărțit în 7 sectoare (26,67 ha), fiind excluse zonele inundabile, impropriei locuirii umane. Acestea au fost totuși sondate prin secțiuni arheologice, în toate cazurile constatându-se însă inexistența unor urme ale locuirii umane. Fragmentele ceramice au fost colectate de la suprafața solului pe sectoarele delimitate, fiind astfel posibilă și o datare mai precisă a locuirilor umane din arealul studiat.

Stratigrafia zonei abordate

Stratigrafia generală a perimetrelor cercetate este distinctă, așa că vom prezenta situația stratigrafică a fiecărui sector în parte (Pl. 2.1). Stratigrafia generală a sectoarelor cercetate este următoarea:

⁵ Mulțumim ABA Banat pentru furnizarea hărților LiDAR pentru județul Timiș.

Sector 1 Nord:

1. Strat arabil caracterizat printr-un sol de culoare gri sau galben-nisipos, situat de la nivelul actual de călcare (0) până la cota de $-0,20-0,30$ m;
2. Strat de culoare brun-lutos, de la cota de $-0,20/0,30$ m până la $-0,40/0,55$ m (nivel conturare complexe arheologice);
3. Strat de culoare galben-lutos (steril arheologic). Acesta este situat la adâncimea de $0,40$ m, respectiv $0,55$ m (adâncimea maximă în cadrul sondajelor efectuate în acest sector).

Sector 2 Est:

1. Strat arabil caracterizat printr-un sol de culoare gri-nisipos, situat de la nivelul actual de călcare (0) până la cota de $-0,30$ m;
2. Strat de culoare negru afânat, cu fragmente ceramice (strat cultură), de la cota de $-0,30$ m până la $-0,40/0,55$ m (nivel conturare complexe arheologice);
3. Strat de culoare galben-lutos (steril arheologic). Acesta este situat la adâncimea de $0,40$ m, respectiv $0,55$ m (adâncimea maximă în cadrul sondajelor efectuate în acest sector).

Sector 3 Sud:

1. Strat arabil caracterizat printr-un sol de culoare gri sau galben nisipos, situat de la nivelul actual de călcare (0) până la cota de $-0,30$ m;
2. Strat de culoare brun lutos, de la cota de $-0,30$ m până la $-0,45$ (nivel conturare complexe arheologice);
3. Strat de culoare galben-lutos (steril arheologic). Acesta este situat la adâncimea de $0,45$ m (adâncimea maximă în cadrul sondajelor efectuate în acest sector).

Sector 4, 5, 5.1 Vest:

1. Strat arabil caracterizat printr-un sol de culoare gri sau galben nisipos, situat de la nivelul actual de călcare (0) până la cota de $-0,30$ m;
2. Strat de culoare brun sau negru lutos, de la cota de $-0,30$ m până la $-0,45$ (nivel conturare complexe arheologice);
3. Strat de culoare galben-lutos (steril arheologic). Acesta este situat la adâncimea de $0,45/0,55$ m (adâncimea maximă în cadrul sondajelor efectuate în acest sector).

Sector 6 Sud:

1. Strat arabil caracterizat printr-un sol de culoare gri sau galben nisipos, situat de la nivelul actual de călcare (0) până la cota de până la $-0,30/0,40$ m (nivel conturare complexe arheologice);
2. Strat de culoare galben-lutos (steril arheologic). Acesta este situat la adâncimea de $0,30/0,40$ m (adâncimea maximă în cadrul sondajelor efectuate în acest sector).

Sector 7 Sud:

1. Strat arabil caracterizat printr-un sol de culoare gri sau galben nisipos, situat de la nivelul actual de călcare (0) până la cota de până la $-0,30/0,45$ m (nivel conturare complexe arheologice);
2. Strat de culoare galben-lutos (steril arheologic). Acesta este situat la adâncimea de $0,30/0,45$ m (adâncimea maximă în cadrul sondajelor efectuate în acest sector).

Scurtă descriere a descoperirilor

În urma cercetărilor periegetice efectuate în cadrul perimetrului analizat s-au constatat următoarele:

- În **Sectorul 1 Nord** predomină descoperirile atribuite evului mediu (sec. XIII, XIV), urmate de descoperiri aparținând sec. III-IV p. Chr. (colțul de NE) și preistoriei (foarte puține artefacte). În acest perimetru a fost descoperită și o necropolă de incinerare în urne și gropi simple (secolele VIII-IX)⁶;
- În **Sectorul 2 EST** descoperirile pot fi atribuite aproape exclusiv Evului Mediu (sec. XIII, XIV), fiind identificate foarte puține fragmente preistorice;
- În **Sectorul 3 SUD** predomină descoperirile atribuite preistoriei (în special etapei timpurii a epocii bronzului dar și perioadei timpurii a epocii neolitice – cultura Starčevo-Criș), sec. III-IV p. Chr. și Evului Mediu (sec. XIII, XIV);
- În **Sectorul 4 VEST** fragmentele ceramice pot fi datate în Evul Mediu (sec. XIII, XIV) și sec. III-IV p. Chr.;
- În **Sectorul 5 VEST** predomină descoperirile aparținând sec. III-IV p. Chr. (jumătatea estică a sitului), urmate de preistorie (etapa timpurie a epocii bronzului) și Ev Mediu (sec. XIII, XIV);
- În **Sectorul 5.1 VEST** puținele fragmente ceramice pot fi atribuite preistoriei (etapa timpurie a epocii bronzului);
- În **Sectorul 6 SUD**, predomină Evul Mediu (sec. XIII, XIV), dar sunt și fragmente ceramice preistorice (etapa timpurie a epocii bronzului). Situl arheologic situat aici se continuă spre est, în afara perimetrului studiat;
- În **Sectorul 7 SUD** descoperirile sunt atribuite aproape în întregime preistoriei (etapa timpurie a epocii bronzului), fragmentele ceramice medievale fiind foarte puține.

În urma efectuării diagnosticului arheologic intruziv, au fost identificate 89 de complexe arheologice în 55 de secțiuni, iar în alte 27 de secțiuni a fost identificat strat arheologic (**Pl. 5**). Predomină complexe arheologice aparținând Evului Mediu (sec. XIII, XIV), urmate de cele preistorice (etapa timpurie a epocii bronzului și perioada timpurie a epocii neolitice – cultura Starčevo-Criș), sec. III-IV p. Chr. și cele aparținând secolelor VIII-IX p. Chr. (necropolă incinerare în urne și gropi simple) – **Anexa 1**.

Fragmente ceramice specifice Evului Mediu (sec. XIII, XIV) au fost descoperite în Cx 13, 22, 25 (**Pl. 15**), Cx 31 (**Pl. 12.1, 16**), Cx 34 (**Pl. 16**), Cx 39 (**Pl. 13.1, 17**), Cx 41 (**Pl. 17**), Cx 62 (**Pl. 18**), Cx 77 (**Pl. 19**), cu analogii în siturile de la Dudeștii Noi 35, 55⁷, Dumbrăvița 5⁸. Acestea se grupează în special în jumătatea estică a Sitului arheologic de la Giroc - *Rudicica Vest*, cod RAN 155323.37, fiind însă descoperite și în perimetrul Sitului arheologic de la Giroc - *Halta Semenica Nord 1*, cod RAN 155323.38.

Materiale care pot fi încadrate etapei timpurii a epocii bronzului au fost descoperite în cadrul Cx 65, Cx 67 (**Pl. 18**), Cx 73 (**Pl. 19**) dar și în cadrul secțiunilor arheologice S 30 (**Pl. 19**), S 68 (**Pl. 21**), unde a fost identificat doar strat arheologic. Având ca decor impresiuni tip *besenstrich* sau *kammstrich*, acestea își găsesc analogii la Giroc – *Mescal*, Foeni – *Sălaș*,

⁶ Țiplic, Tomegea 2016, 46, 48, 51, 54.

⁷ Craiovan, Rogozea 2016, 110, Pl. 3, Pl. 8.

⁸ Craiovan et alii 2022, 136-137, Fig. 10/1-3.

Sânpetru German⁹, Unip – *La Vișini*, Unip – *Obiectiv 40*¹⁰, Foeni – *Cimitirul Ortodox*¹¹. Secțiunile arheologice cu materiale specifice bronzului timpuriu se grupează în partea de sud și vest a Sitului arheologic de la Giroc - *Rudicica Vest*, cod RAN 155323.37, dar și în perimetrul Sitului arheologic de la Giroc - *Halta Semenica Nord 1*, cod RAN 155323.38. În cadrul S 44 (**Pl. 20**) au fost descoperite fragmente ceramice care pot fi datate mai degrabă în etapa târzie a epocii bronzului¹².

Au fost descoperite și puține fragmente ceramice neolitice (Cultura Starčevo-Criș), cu pleavă în compoziția pastei. Acestea au fost identificate doar în cadrul secțiunii S30 (**Pl. 19**), situată în jumătatea vestică a sitului arheologic de la Giroc - *Rudicica Vest*. Destul de numeroase sunt fragmentele ceramice specifice sec. III-IV p. Chr., descoperite cu precădere în partea de sud și vest a sitului arheologic. Acestea au fost identificate în cadrul periegezei, dar și în secțiunile arheologice – Cx 56 (**Pl. 17**).

În partea de NE a sitului arheologic de la Giroc - *Rudicica Vest*, cod RAN 155323.37, în cadrul unității de cercetare S10 au fost descoperite patru morminte de incinerare, trei în urnă (Cx 15, 17, 18) și unul în groapă simplă (Cx 16). De asemenea, în S53, a fost descoperit un alt mormânt de incinerare în groapă simplă (Cx 62A)¹³ – **Pl. 10-11, 14**.

Concluzii

Pe baza cercetărilor arheologice de suprafață, coroborate cu rezultatele diagnosticului arheologic intruziv au fost identificate și delimitate două situri arheologice multistratificate, respectiv, Situl arheologic de la Giroc - *Rudicica Vest* și Situl arheologic de la Giroc - *Halta Semenica Nord 1* (**Pl. 8.1**). Deși apropiate, siturile sunt despărțite de un braț de apă fosil, în prezent, traversat de la est la vest de un canal de desecare. În cazul ambelor situri, perimetrele acestora se extind în afara zonei studiate, spre est. Siturile au fost înregistrate și în Repertoriul Arheologic Național, primind codurile 155323.37, respectiv 155323.38 (**Pl. 8.2**).

⁹ Gogâltan 1996, T.XII/8, 10, 15, 1; T.I/1-7; T.II/3-4.

¹⁰ Floca 2024.

¹¹ Gogâltan, Stăvilă 2023, 476, Fig. 5.1/4; 478, Fig. 5.3/4.

¹² Gogâltan, Stăvilă 2020, 200, Pl. 7/2.

¹³ Necropola de incinerare va face obiectul unui alt studiu.

BIBLIOGRAFIE

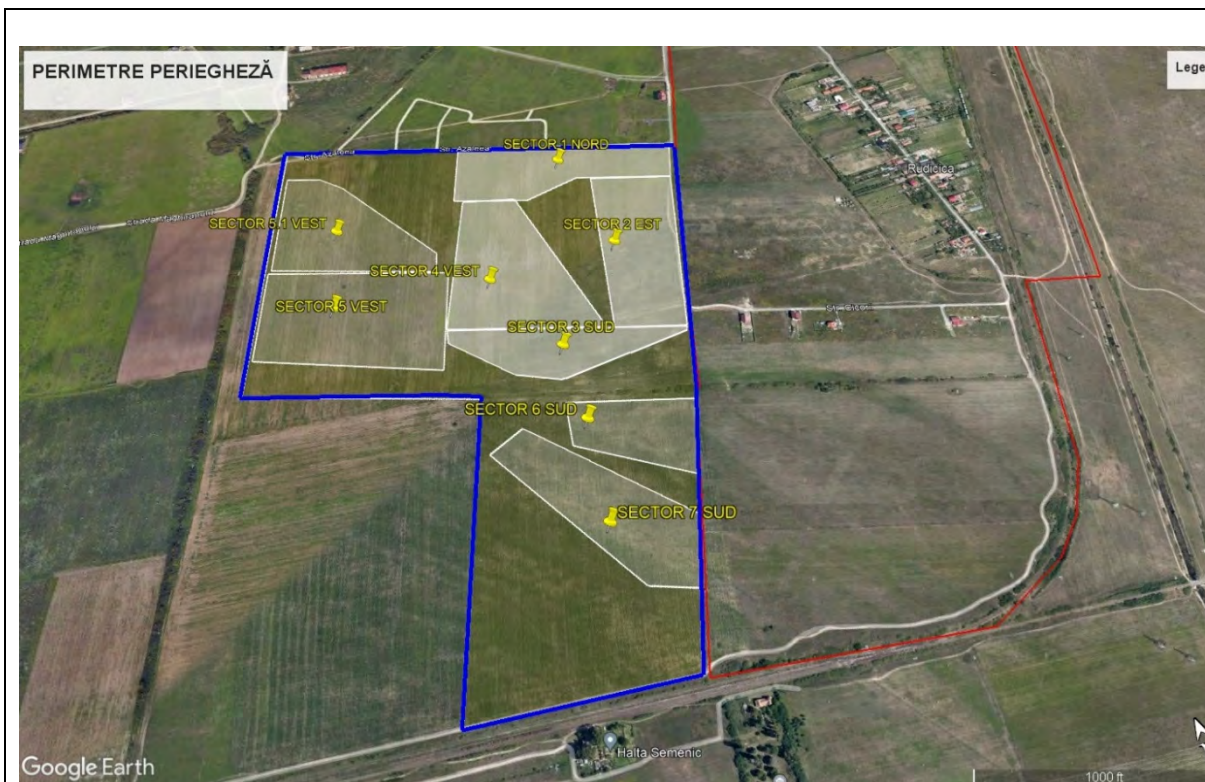
- Craiovan, Rogozea 2016 Craiovan Bogdan, Rogozea Octavian, *Contribuții la repertoriul așezărilor atribuite evului mediu din vestul României*. În: Patrimonium Banaticum, VI, 2016, 101-137.
- Craiovan et alii 2022 Craiovan Alin Bogdan, Ciurea Alexandru, Munteanu Alexandru, Nica Darius, Spaia-Sârbu Ioan, Bustan Dragoș, *Preliminary data regarding the excavations conducted in 2021 within Dumbravița's administrative border (Timiș county, Romania)*. In: Arheovest, nr. X/1: In memoriam Felix Milleker: Interdisciplinaritate în Arheologie, Brăila-Timișoara, 2022, 131-149.
- Floca 2024 Floca Cristian, *Banatul de câmpie, un ținut istoric al apelor. Habitatul uman la confluența râurilor Timiș și Pogăniș*, Cluj Napoca, 2024, (in print).
- Gindele 2019 Gindele Robert, *Așezarea din secolele IV-V d. Hr. de pe varianta ocolitoare sud a municipiului Timișoara, situl 3*. În: Analele Banatului S.N., XXVII, 2019, 221-238.
- Gogâltan 1996 Gogâltan Florin, *About the early bronze age in the romanian Banat*. In: Nikola Tasić (ed.) *The yugoslav Danube basin at the neighbouring regions in the 2 nd. Millenium B.C.*, Belgrade – Vršac, 1996, 43-50.
- Gogâltan, Stavilă 2020 Gogâltan Florin, Stavilă Andrei, *The late bronze age settlement from Giroc (Timiș county). The 1992-1993 archaeological excavations*. În: Ziridava, 34, 2020, 189-243.
- Gogâltan, Stavilă 2021 Gogâltan Florin, Stavilă Andrei, *The bronze age findings*. In: Florin Drașovean, Florin Gogâltan (eds.) *Foeni Cimitirul Ortodox. Archaeological Monograph*, Cluj Napoca, 2021, 474-521.
- Luca 2006 Luca Sabin Adrian, *Descoperiri arheologice din Banatul românesc - Repertoriu*, Sibiu, 2006.
- Măruia et alii 2011 Măruia Liviu, Cîntar Adrian, Bolcu Lavinia, Ardelean Mircea, Nicle Dorel, Stavilă Andrei, Borlea Oana, *Arheo-GIS, Baza de date a patrimoniului arheologic cuprins în Lista Monumentelor Istorice a jud. Timiș. Rezultatele cercetărilor de teren*, 2011, Cluj-Napoca.
- Rogozea 2019 Rogozea Octavian, *Studiu de fundamentare pentru definirea, instituirea și delimitarea zonelor protejate care cuprind patrimoniul arheologic – PUG comuna Giroc*, 2019, nr. DJC Timiș 4388/05.11.2021.
- Stavilă 2021 Stavilă Andrei, *Raportul de diagnostic arheologic, emis de Universitatea de Vest Timișoara cu nr. 14803/24.03.2021, înregistrat la DJC Timiș cu nr. 1177/24.03.2021*.
- Țiplic, Tomegea 2016 Țiplic Ioan Marian, Tomegea George, *Păuca, necropola de incinerare (secolele VIII-IX). Catalog de expoziție*, Sibiu, 2016

SURSE WEB

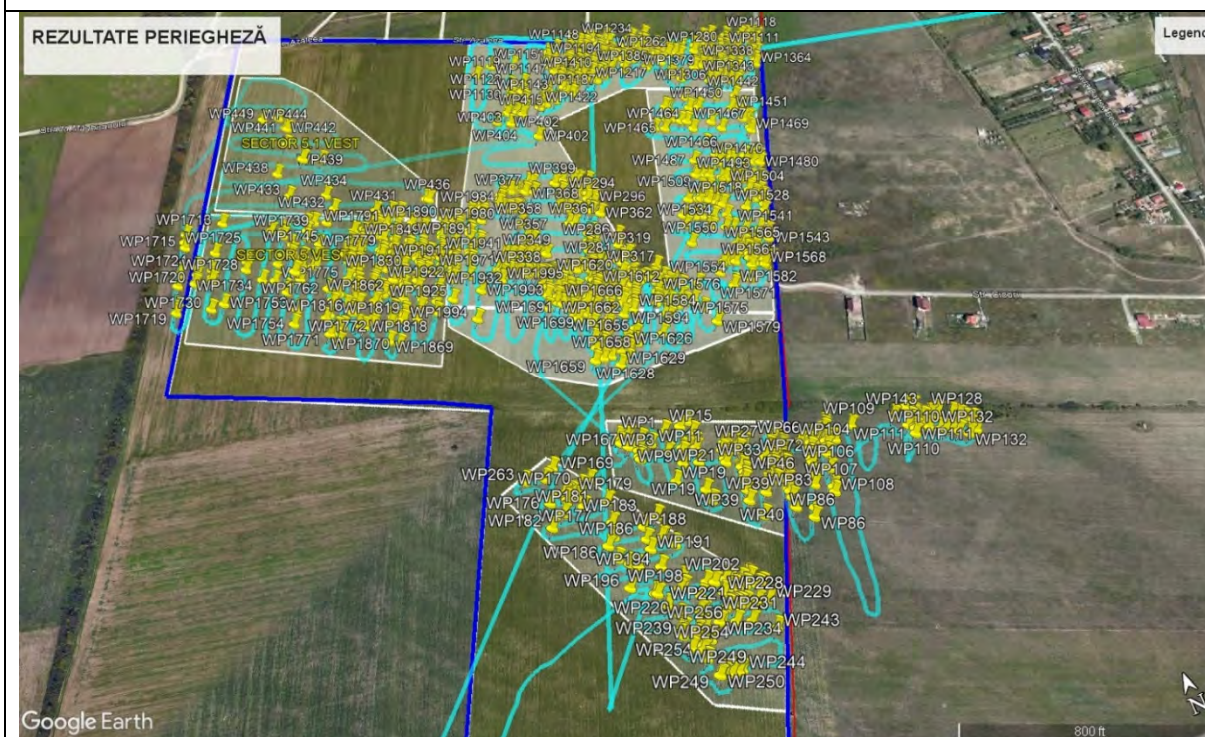
- Repertoriul Arheologic Național, data accesării 15.12.2024, <http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=ciacova-oras-ciacova-timis-situl-arheologic-de-la-ciacova-piata-cetatii-cod-sit-ran-156366.04>
- Lista Monumentelor Istorice a jud. Timiș, data accesării 15.12.2024 - <https://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-TM.pdf>

PL. 1 Plan situație CF-uri incluse în PUZ

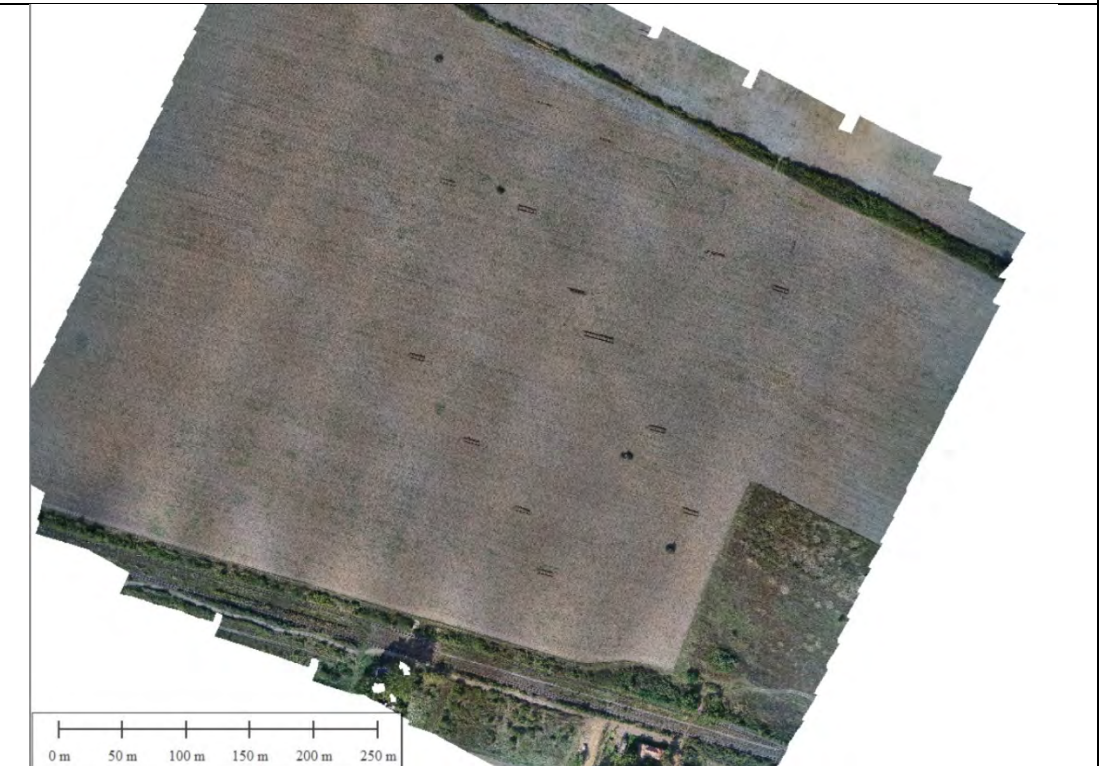
1. Sectoare delimitate pentru cercetare arheologică de suprafață (periegheză)

2. Rezultate cercetare perieghetică

1. Ortofotoplan diagnostic intruziv parcele nordice

2. Ortofotoplan diagnostic intruziv parcele sudice

PL. 3

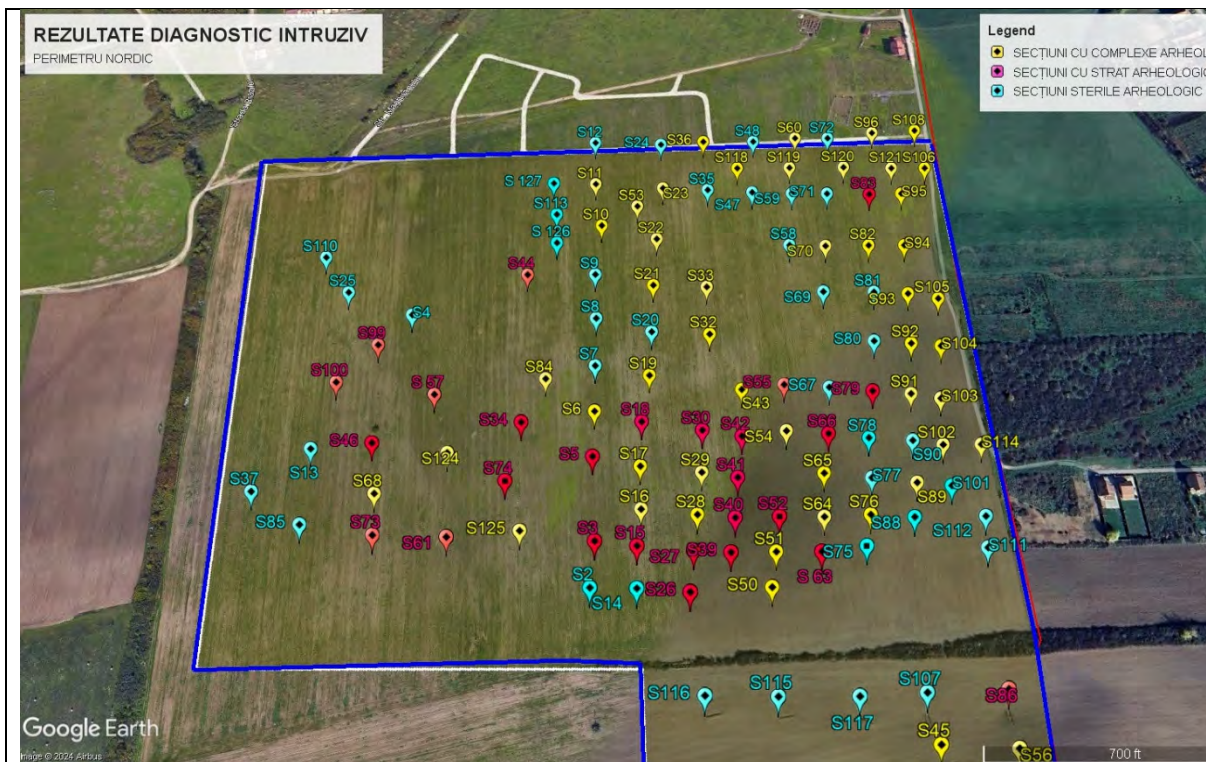

1. Fotografie dronă sondaje arheologice parcele nordice

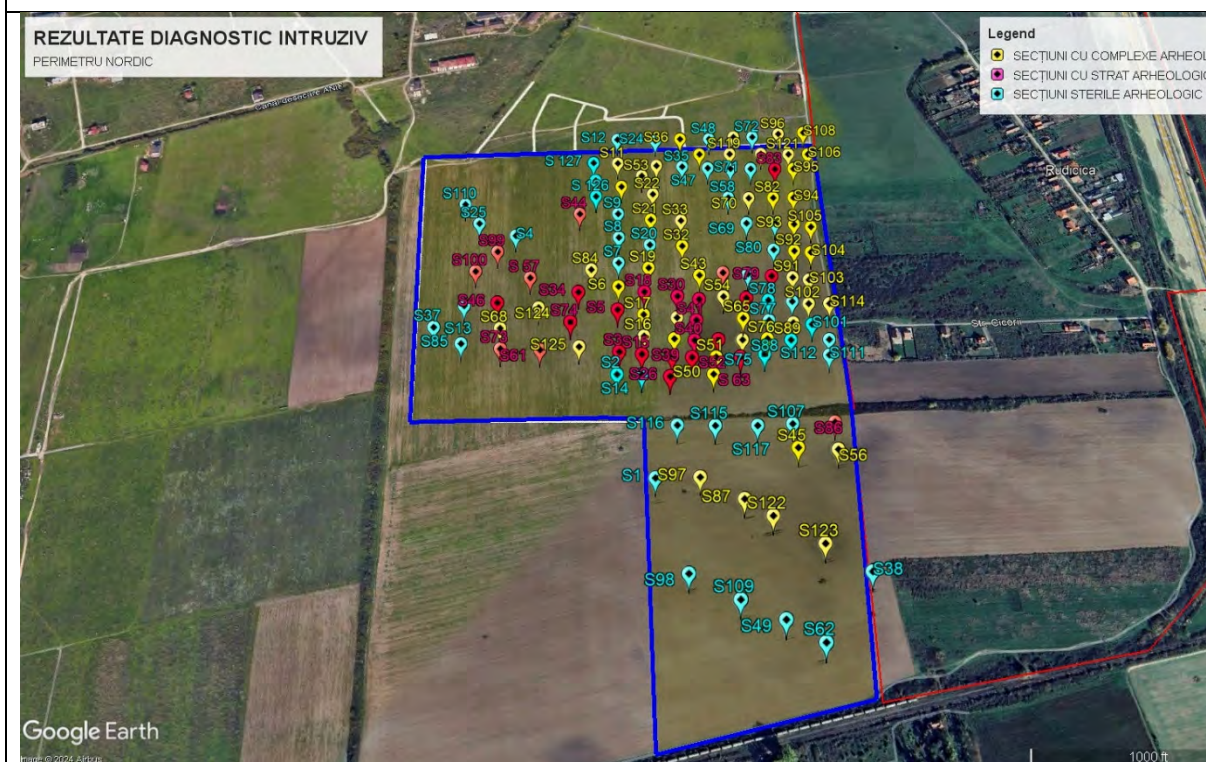

2. Fotografie dronă sondaje arheologice parcele sudice

PL. 4

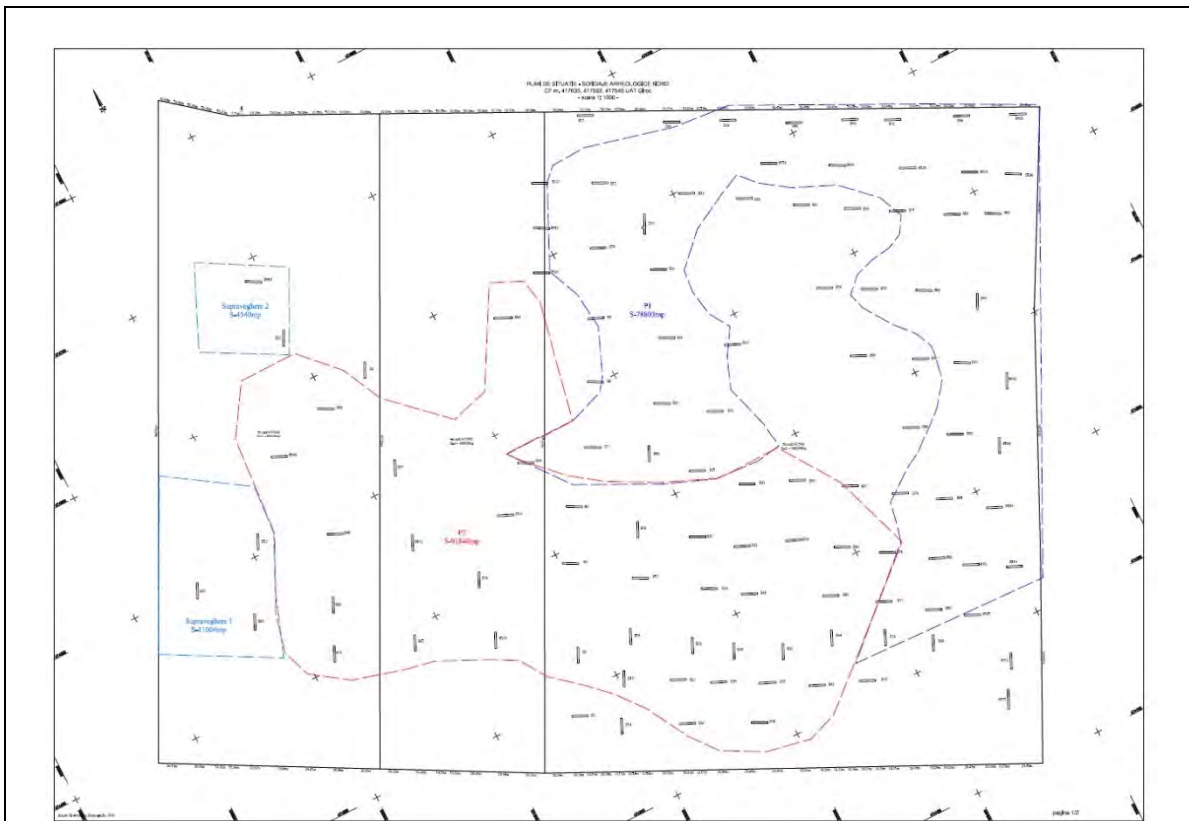

1. Rezultate diagnostic arheologic intruziv parcele nordice

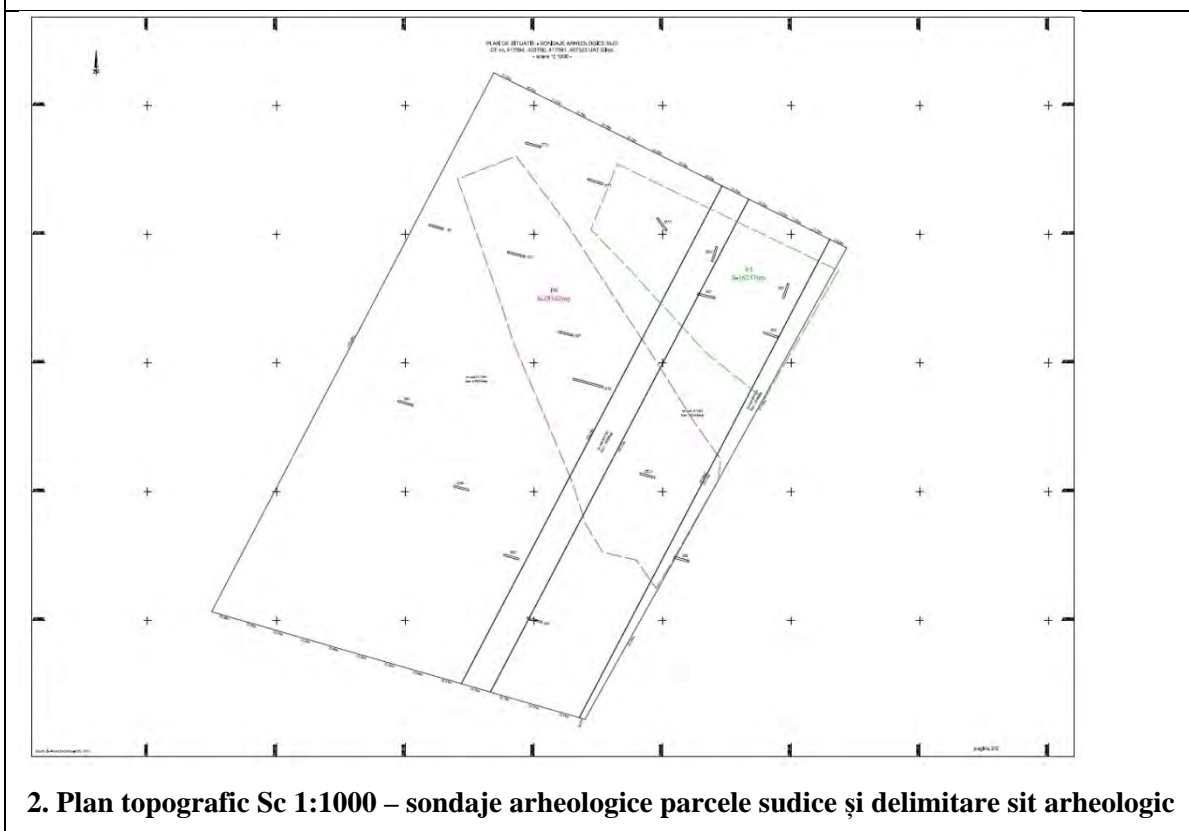

2. Rezultate diagnostic arheologic intruziv parcele sudice

PL. 5

1. Plan topografic Sc 1:1000 – sondaje arheologice parcele nordice și delimitare sit arheologic

2. Plan topografic Sc 1:1000 – sondaje arheologice parcele sudice și delimitare sit arheologic

PL. 6

1. Imagine satelitară – sondaje arheologice

2. Perimetre cercetare arheologică preventivă; supraveghere arheologică

PL. 7

1. Perimetre situri arheologice

2. Perimetre situri arheologice înregistrate în Repertoriul Arheologic Național

PL. 8

1. CX 11 – S 121

2. CX 13 – S 119

PL. 9

1. CX 16 – S 10

2. CX 17 – S 10

PL. 10

1. CX 18 - S 10

2. CX 62A - S 53

PL. 11

1. CX 31 – S 91

2. CX 32 – S 43

PL. 12

1. CX 39 – S 54

2. CX 50 – S 65

PL. 13

1.

2.

PL. 14. CX 62 – S 53

Cx 13

Cx 22

Cx 25

PL. 15. Materiale arheologică Cx 13, 22, 25

Cx 31

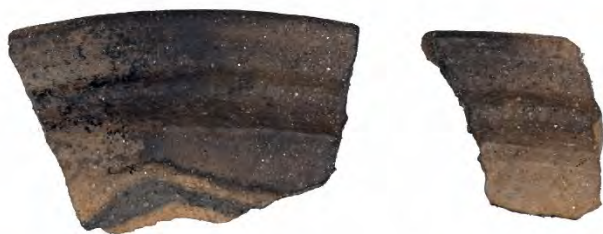

Cx 34

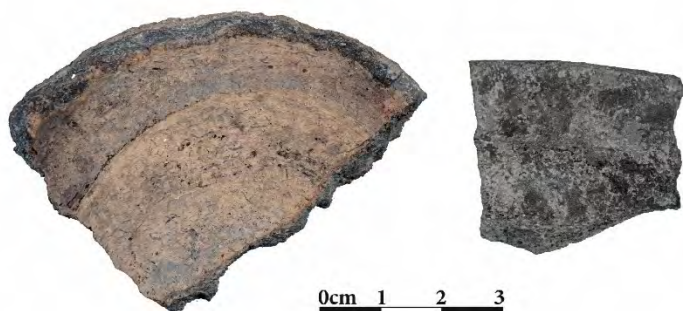

PL. 16. Materiale arheologică Cx 31, 34

Cx 39

Cx 41

Cx 56

PL. 17. Materiale arheologică Cx 39, 41, 56

Cx 62

Cx 65

Cx 67

PL. 18. Materiale arheologică Cx 62, 65, 67

Cx 73

Cx 77

S. 30 - Neolitic timpuriu

PL. 19. Materiale arheologice Cx 73, 77, S 30

S. 30 - Epoca bronzului (timpurie)

S. 44

PL. 20. Materiale arheologice S 30, S 44

S. 68

PL. 21. Materiale arheologică S 68

ANEXA 1

CF-URI	SECȚIUNE	COMPLEX	DATARE
417545	S 108	CX 1	Sec. III-IV p. Chr.
417545	S 108	CX 2	Sec. III-IV p. Chr.
417545	S 96	CX 3	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 60	CX 4	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 60	CX 5	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 60	CX 6	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 36	CX 7	Nedeterminată
417545	S 11	CX 8	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 23	CX 9	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 106	CX 10	Nedeterminată
417545	S 121	CX 11	Sec. III-IV p. Chr.
417545	S 120	CX 12	Nedeterminată
417545	S 119	CX 13	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 118	CX 14	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 10	CX 15	Secolele VIII-IX
417545	S 10	CX 16	Secolele VIII-IX
417545	S 10	CX 17	Secolele VIII-IX
417545	S 10	CX 18	Secolele VIII-IX
417545	S 22	CX 19	Secolele VIII-IX
417545	S 21	CX 20	Nedeterminată
417545	S 33	CX 21	Preistorie
417545	S 70	CX 22	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 82	CX 23	Nedeterminată
417545	S 94	CX 24	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 105	CX 25	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 93	CX 26	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 104	CX 27	Nedeterminată
417545	S 104	CX 28	Nedeterminată
417545	S 104	CX 29	Nedeterminată
417545	S 103	CX 30	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 103	CX 30A	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 91	CX 31	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 43	CX 32	Nedeterminată
417545	S 19	CX 33	Nedeterminată
417545	S 32	CX 34	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 114	CX 35	Nedeterminată
417545	S 102	CX 36	Nedeterminată
417545	S 102	CX 37	Nedeterminată
417545	S 102	CX 38	Nedeterminată
417545	S 54	CX 39	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 54	CX 40	Preistorie
417545	S 6	CX 41	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 6	CX 42	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 17	CX 43	Nedeterminată
417545	S 17	CX 44	Nedeterminată
417545	S 17	CX 45	Nedeterminată
417545	S 29	CX 46	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 29	CX 47	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 89	CX 47 A	Nedeterminată
417545	S 65	CX 48	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)

417545	S 65	CX 49	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 65	CX 50	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 65	CX 51	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 65	CX 52	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 65	CX 53	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 28	CX 54	Nedeterminată
417545	S 16	CX 55	Preistorie
417592	S 125	CX 56	Sec. III-IV p. Chr.
417592	S 84	CX 57	Nedeterminată
417592	S 84	CX 58	Nedeterminată
417592	S 84	CX 59	Nedeterminată
417592	S 84	CX 60	Nedeterminată
417592	S 84	CX 61	Nedeterminată
417545	S 53	CX 62	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417545	S 53	CX 62A	posibil secolele VIII-IX
417545	S 92	CX 63	Nedeterminată
417545	S 95	CX 64	Nedeterminată
417545	S 76	CX 65	Perioada timpurie a Epocii Bronzului
417545	S 64	CX 66	Preistorie
417545	S 51	CX 67	Perioada timpurie a Epocii Bronzului
417592	S 61	CX 68	Modern
417592	S 68	CX 69	Preistorie
417592	S 124	CX 70	Sec. III-IV p. Chr.
417592	S 124	CX 71	Sec. III-IV p. Chr.
417545	S 50	CX 72	Preistorie
417545	S 50	CX 73	Perioada timpurie a Epocii Bronzului
417594, 417591, 407323, 403700	S 45	CX 74	Preistorie
417594, 417591, 407323, 403700	S 45	CX 75	Preistorie
417594, 417591, 407323, 403700	S 86	CX 76	Nedeterminată
417594, 417591, 407323, 403700	S 56	CX 77	Evul Mediu (sec. XIII, XIV)
417594, 417591, 407323, 403700	S 87	CX 78	Nedeterminată
417594, 417591, 407323, 403700	S 97	CX 79	Preistorie
417594, 417591, 407323, 403700	S 122	CX 80	Preistorie
417594, 417591, 407323, 403700	S 122	CX 81	Preistorie
417594, 417591, 407323, 403700	S 122	CX 82	Preistorie
417594, 417591, 407323, 403700	S 122	CX 83	Preistorie
417594, 417591, 407323, 403700	S 122	CX 84	Preistorie
417594, 417591, 407323, 403700	S 123	CX 85	Preistorie
417594, 417591, 407323, 403700	S 123	CX 86	Preistorie

COMUNA PIȘCHIA, CONTRIBUȚII LA REPERTORIUL ARHEOLOGIC

Cristian Floca*

Cuvinte cheie: Pișchia, periegheză arheologică, topografia așezărilor.

Keywords: Pișchia, archaeological survey, settlements topography.

Pișchia locality, contributions to the archaeological repertory

Abstract: With a rich research history, to which new discoveries from preventive excavations or surveys can be added, the locality of Pișchia stands out for the high density of archaeological sites. The systematic survey we carried out in the Pișchia -P.U.G. perimeters, which cover about 1000 hectares, identified 15 archaeological objectives, unpublished or already published. In addition to these, an analysis of the specialized literature brings together another 31 published and unpublished archaeological sites in the Pișchia administrative area, most of which are included in the National Archaeological Repertory (RAN). In total, 46 archaeological sites are known at the moment in the Pișchia administrative area. The finds are generally open settlements, defined on the basis of ceramic artifacts, datable to different historical periods, from the Neolithic to the dawn of the modern era. Most of the settlements are located along the two main valleys of the village, the Beregsău Valley and the Megheruș Valley. A number of smaller settlements also extend along the Băcin Valley, while the plateaus of the high river terraces of the Vinga Plain and the hilly areas in the eastern part of the territory, belonging to the Lipova Hills, have a much smaller archaeological potential.

Introducere

Dezvoltarea infrastructurii județului Timiș din ultimele două decenii, asociată dezvoltării urbanistice, mai cu seamă a localităților apropiate orașului Timișoara, au facilitat și impus desfășurarea diverselor tipuri de cercetări arheologice, fie ele sub forma evaluărilor de suprafață sau a cercetărilor preventive prin săpături. Printre comunele vizate de investițiile de acest fel se înscrie și Pișchia, cu teritoriul aparținător acesteia și care, în urma investigațiilor din ultimii ani, se relevă ca un teritoriu foarte prielnic locuirii umane istorice, cu un patrimoniu arheologic bogat și variat, necercetat în cea mai mare parte a sa.

Variatatea tipurilor de cercetări întreprinse, a diferitelor instituții și expunerea eterogenă a rezultatelor descoperirilor, alături de datele rămase inedite, fac necesare culegerea și unitarizarea tuturor datelor cunoscute, privirea lor critică și încercarea de identificare și delimitare în teritoriu, în vederea protejării și studiilor viitoare asupra acestor zone cu potențial arheologic. Pentru arheologii de astăzi, o bună ocazie pentru a întreprinde acest demers sunt Planurile Urbanistice Generale, pe care autoritățile locale sunt nevoite să le actualizeze constant, și acolo unde arheologia face parte din studiile obligatorii, cu țelul principal de a livra o hartă a zonelor cu potențial arheologic, pentru protecția lor.

* Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara;
e-mail: c.floca@academiati.ro.

În acest context a fost întocmit memoriul arheologic pentru Planul Urbanistic General (P.U.G.) al comunei Pișchia (jud. Timiș), care reprezintă baza articolului de față¹. Cercetarea s-a întemeiat în principal pe două tipuri de surse: verificarea perieghetică de teren și literatura de specialitate. Perimetrele verificate includ zonele construite (vetrele vechi) din cadrul Unității Administrativ-Teritoriale (UAT) a comunei Pișchia, dar mai ales numeroase spații în general agricole, rămase neafectate de intervențiile umane, pe care le-am putut verifica la suprafață. Suprafața totală a perimetrelor neacoperite de construcții și neîngrădite, optime pentru evaluare, ocupă puțin peste 1000 ha, fiind reprezentate în general de terenuri arabile, dar și de zone de pășune, pârlăogă sau livadă pârlăogită.

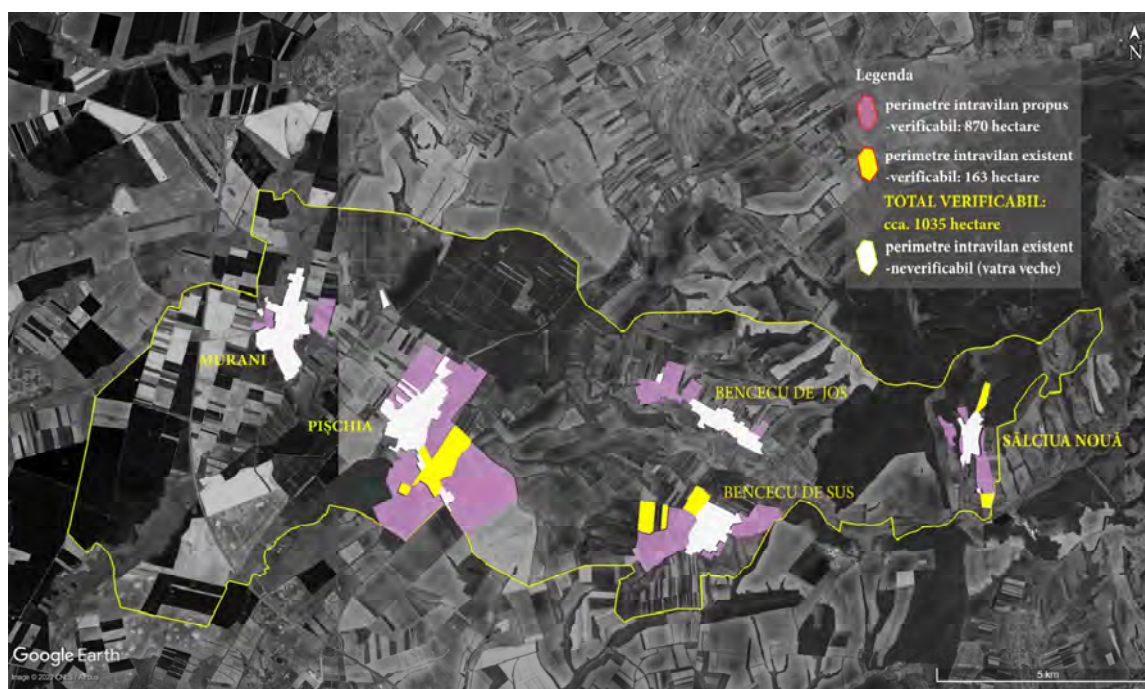

Fig. 1. Harta UAT Pișchia cu marcarea zonelor verificate. Imagine satelitară *G.Earth*TM, editată.

De cealaltă parte, istoricul cercetărilor arheologice al comunei Pișchia este unul surprinzător de bogat, fapt datorat unui cumul de factori.

Cadrul natural

Pișchia este o comună aflată în partea nordică a Banatului (respectiv a județului Timiș), fiind formată din 5 localități: Pișchia (sat de reședință), Bencecu de Jos, Bencecu de Sus, Murani și Sălciua Nouă.

Teritoriul comunei este așezat într-o zonă de contact dintre două unități de relief majore, și anume *Câmpia înaltă a Vingăi* (zona vestică) și *Dealurile piemontane ale Lipovei* (partea estică), cele două entități geografice fiind despărțite de *Valea Pârâului Măgheruș* (Fig. 1-3).

¹ Memoriul, cu titlul oficial “*Studiu de fundamentare privind identificarea și delimitarea zonelor cu patrimoniu arheologic, precum și a zonelor de protecție a imobilelor clasate pe lista monumentelor istorice și a siturilor arheologice înscrise în RAN de pe teritoriul comunei Pișchia, Perimetrele Planului Urbanistic General, Memoriu general*”, a fost întocmit pentru Primăria comunei Pișchia, în calitate de beneficiar și finanțator, de către Academia Română-Filiala Timișoara, prin arhg. specialist dr. Cristian Floca. Parțial, la verificările de teren a contribuit în mod voluntar și Adrian Ardelean, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

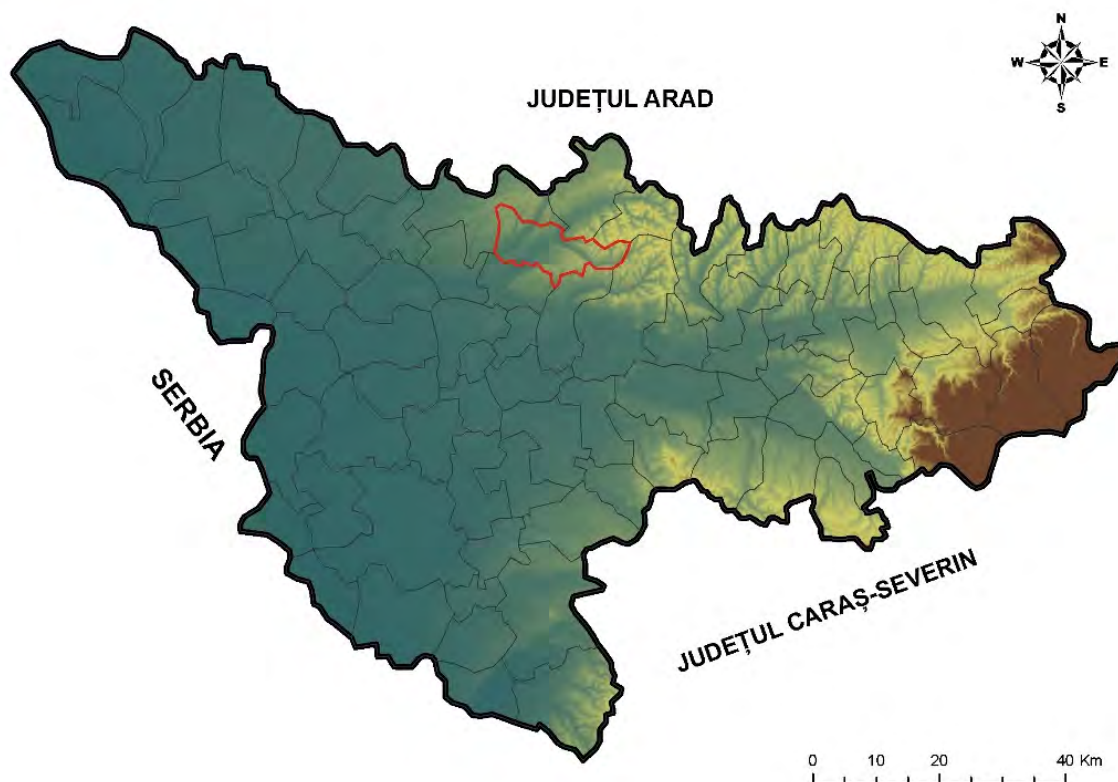

Fig. 2. Harta fizică a județului Timiș cu evidențierea UAT Pișchia (poligon roșu)

Geografic, zona comunei Pișchia este caracterizată de o câmpie înaltă cu accente de deal, spre est (zona Sălciua Nouă). Pe lângă zonele întinse de platouri înalte brăzdate de numeroase văi adânci, care se întind în zona Bencecu de Sus sau Murani, se remarcă traversarea teritoriului comunei pe direcția NNE-SSV de două văi largi, paralele, *Valea Beregsăului* și *Valea Măgherușului*, denumite după pâraiele care le-au generat (Fig.3). Aceste văi cu albie majoră largă și ușor inundabilă au atras încă din vechime comunitățile umane, care au speculat prima linie a teraselor fluviale aferente acestor văi. După cum vom vedea în prezentul studiu, marea majoritate a siturilor arheologice reperate se întind de-a lungul acestor două văi. O a treia vale relevantă din punct de vedere arheologic pentru zona discutată, afluentă stânga al pârâului Beregsău, este *Valea Băcinului*, care străbate jumătatea estică a teritoriului comunei, de la E spre V, în zona Sălciua Nouă - Bencecu de Jos - Pădurea Pișchia. Și aici, mai multe așezări umane vechi au fost identificate de verificările de teren.

Modelul Numeric al Terenului rezultat în urma scanărilor LiDAR efectuate pentru Administrația Bazinală de Ape Banat² avute la dispoziție ilustrează foarte sugestiv geomorfologia zonei, strâns legată de hidrografia de aici (Fig. 3), elemente de care comunitățile umane depindeau în timpurile istorice în strategia lor de amplasare a așezărilor.

² Pentru prezentul studiu am utilizat scanările LiDAR puse la dispoziție de Administrația Bazinală a Apelor Banat, proiectul AM-POS Mediu/ANAR. Mulțumim și pe această cale instituției amintite pentru bunăvoința de a ne pune la îndemână acest valoros suport tehnic.

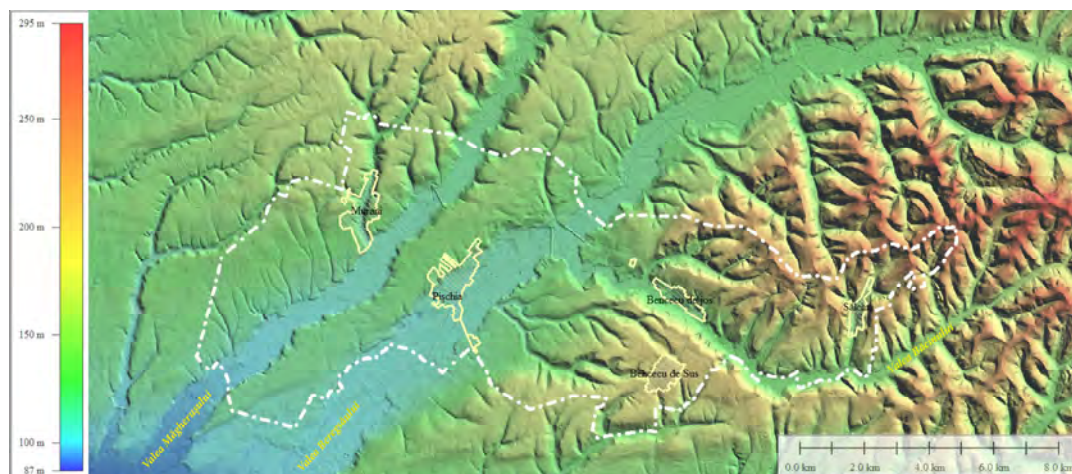

Fig. 3. Relieful zonei Pișchia. Modelul Numeric al Terenului bazat pe LiDAR (ABA Banat) și marcarea UAT Pișchia (linie albă) și a vetrelor localităților (poligon galben)

Analiza cartografiei istorice

Analiza regresivă a hărților istorice furnizează un instrument de lucru indispensabil pentru orice cercetare arheologică de teren, oferind suportul pentru înțelegerea dinamicii mediului geografic sub impactul factorilor de mediu sau antropici de-a lungul vremii, în același timp permițând observarea diverselor aspecte antropice mai vechi, dispărute în perioada modernă sau contemporană (structuri, toponime etc.). În cazul de față am utilizat material cartografic de detaliu, plasat cronologic între 1720 și 1975, ilustrând acele hărți care au relevanță dpdv arheologic și care prezintă elemente de noi față de suporturile cartografice anterioare lor. Analiza microtoponimiei și hidronimiei se face foarte relevantă în încercarea de indentificare a unor vechi localități, așa cum a fost și în cazul de față, unde cel puțin trei hidronime sunt în legătură spațială directă cu trei localități medievale, care le-au generat denumirea (*Kotu Thossu* [*Cotu Dosu*] – de la cetatea *Dosul*, pârâul *Băcin/Battina* – de la localitatea /+ cetatea (?) *Battin*, *Valea Accead/Acsad* – de la localitatea *Villa Achad*).

A. Harta districtului Timișoara³ [1720]

Imediat după cucerirea Banatului, *Imperiul Habsburgic* avea să efectueze aici prima ridicare topografică de ansamblu, realizând între 1718-1725 10 hărți districtuale de detaliu cu situația descoperită în teren⁴, zona Pișchia fiind la acea dată încadrată districtului Timișoara. Scara la care a fost realizată harta, alături de numeroasele detalii îngrijit redade, fac din ea un instrument neprețuit, mai ales pentru că surprinde imaginea Banatului dinaintea marilor intervenții asupra terenului ce aveau să urmeze și care vor șterge multe din urmele naturale și antropice ale trecutului.

Analizând zona comunei Pișchia observăm câteva elemente de interes istoric, diferite față de situația actuală. Pe lângă reprezentarea clară a celor două valuri „romane” care străbat zona de studiu (**Fig. 4** - săgeți portocalii), situația vechilor localități medievale dispărute, a căror alocație harta încă o marchează, este deosebit de valoroasă. Numai în zona dintre cele două valuri antice de aici, la 1720 se cunoșteau șase *predii* (vetre dispărute⁵), localizabile în prezent datorită reperelor hidrografice destul de precise oferite de hartă (**Fig. 5**-buline roșii).

³*Mappa Von den Temeswaer District... 1720.*

⁴ Forțiu, 2021.

⁵ Simbolul reprezentat este definit în legenda hărții ca *unbewohnte Dörffer oder Prædien* [*sat nelocuit sau prediu*], vezi Forțiu, 2021, p. 851; **prédiu**, *prédii* și *prédiuri*, s.n. (inv. și reg.) **1.** latifundiu; domeniu feudal; mare proprietate (regească, nobiliară, obștească). **2.** așezare rurală dependentă de o altă așezare mai mare (sat-comună) (definiție

Fig. 4. Harta Districtului Timișoara [1720]⁶, zona Pișchia-Bencecu de Jos, cu evidențierea unei posibile fortificații (săgeată galbenă)

Fig. 5. Harta cu localizarea prediilor (1720-buline roșii) și a obiectivelor arheologice cunoscute în zona Pișchia-Bencec. Imagine satelitară G. Earth™, editată.

Un al șaptelea prediu, o veche vatră a Pișchiei (*Piskia*), care apare aici tot ca un sat nelocuit, se afla la V de valul roman II, într-un areal care poate fi estimat zonal și care pe imaginile satelitare apare ca o pată închisă la culoare, specifică siturilor arheologice. Zona nu a fost verificată arheologic. În schimb, în zona actualei vetre a Pișchiei apare prediul *Kreisallas*, iar la S de vatra satului apare un alt prediu, fără nume, care poate fi asociat direct cu obiectivul medieval *Pișchia 20*, descoperit de noi. Pe celălalt versant al Beregsăului este marcată cunoscuta localitate *Sarrad*, care se poate asocia cu așezarea medievală de la *Pișchia 1*, în timp ce un prediu fără nume, posibil aflat tot în legătură cu vechiul *Sarrad* se află în zona obiectivului *Giarmata-Pișchia 1*, încadrat astăzi în Lista Monumentelor Istorice Timiș. De-a lungul Văii Băcinului, între Bencecu de Jos și Pădurea Pișchia au viețuit mai multe localități, două dintre ele în zona vetrei Bencecului, *Csenej* și *Viliis*. Un reper important al acestor hărți provine din versantul stâng al Văii Băcinului, acolo unde, la est de un prediu numit *Battin* este ilustrată o structură

<https://dexonline.ro/definitie/prediu>); teritoriul care a aparținut unui sat părăsit (definiție <https://ro.wikipedia.org/wiki/Prediu>)

⁶ *Mappa Von den Temeswaer District... 1720*

circulară, reprezentând probabil un șanț, parte dintr-o aparentă fortificație. Localitatea *Battin* este atestată ca localitate importantă în evul mediu (sec. XIV), aici viețuind o familie nobiliară de rang mic⁷. De menționat este că pârâul și valea *Băcinului* își trag numele tocmai de la această localitate, pe o hartă locală de la 1800 pârâul numindu-se *Battina* (forma românească, chiar bănățeană fiind *Băcin*). Deși zona a fost verificată intens în perioada 2006-2008 în căutarea cetății Dosul din LMI, iar cercetarea noastră a verificat o locație bănuită a reprezenta fortificația marcată pe hartă⁸, aceasta nu a fost identificată. Aici intervin două probleme. Locația marcajului de pe hartă comportă o marjă de eroare de circa 200-300 metri din lipsa unui reper apropiat, iar zona a fost ocupată în mare măsură în sec. XX de întinsele livezi ale comunei, care au afectat suprafața terenului, dificil de verificat în prezent. Din punctul nostru de vedere acest punct posedă potențial pe viitor, mai cu seamă dacă terenurile vechii livezi vor fi eliberate de vegetație.

B. Harta locală a Bencecului de Jos [1800]⁹

De mare relevanță în contextul analizei paleopeisajului sunt hărțile locale efectuate în a doua jumătate a sec. XVIII și începutul sec. XIX, care conțin o serie de elemente de detaliu, inedite față de suporturile cartografice generale, deja consacrate (Ridicarea topografică iosefină). Din cadrul UAT Pișchia doar Bencecu de Jos beneficiază de astfel de hărți locale, cel puțin în arhiva digitală disponibilă on-line, a Arhivelor Naționale Maghiare din Budapesta. Remarcăm în acest sens harta de la 1800 a localității Bencecu de Jos, care, pe lângă alte elemente de interes, conține o informație foarte importantă în chestiunea mult căutatei cetăți Dosu. La N de localitate (**Fig. 6**-unde harta nu este orientată ca desen pe nord), și de *Valea Fânețelor* (*Valea Vislas* sau *Valea Lupilor*, cum mai e numită pe diferite hărți), între două izvoate de coastă (ogașuri), apare toponimul *Kotu Thofsu* (*Cotu Dosu*), o informație pe care numai această hartă locală o deține și care nu a fost remarcată până acum. Prezența tocmai în această zonă a toponimului este foarte relevantă, așa cum vom prezenta în cadrul analizei problematicei cetății *Dosu* din capitolul de istoric al cercetărilor.

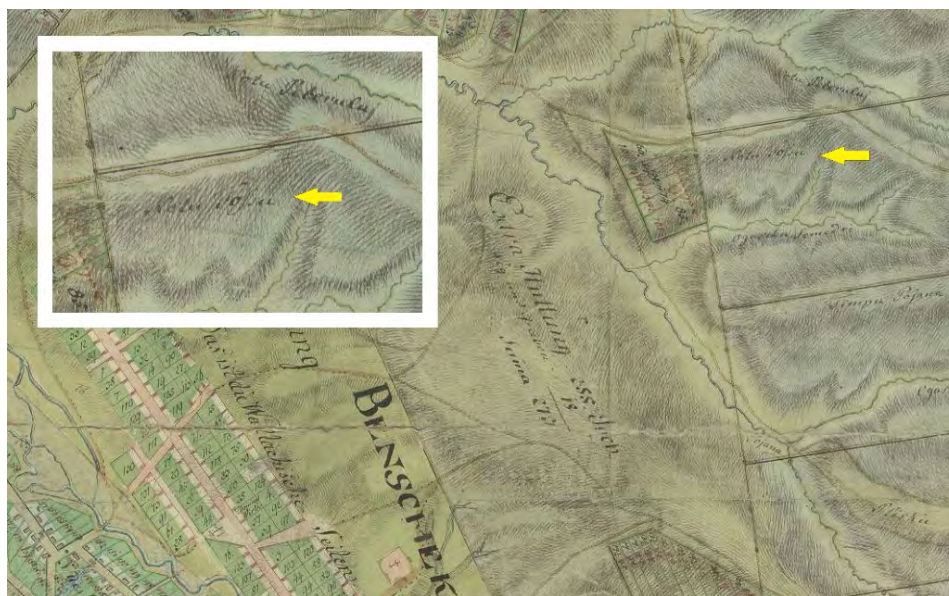

Fig. 6. Harta Bencecului de Jos (1800) cu marcarea toponimului *Kotu Thofsu* (*Cotu Dosu*)

⁷ Forțiu 2019, 918.

⁸ Leonard Dorogostaisky este cel care a identificat pe mai multe imagini satelitare o aparentă structură inelară tocmai în zona pe care și harta districtuală o redă. Microsondajul (40x40cm) efectuat de noi în interiorul acelei aparente structuri nu a relevat nici o informație de natură arheologică. Informație personală Leonard Dorogostaisky, căruia îi mulțumim.

⁹ *Bencsek original Eintheilungs Plan*, 1800.

Un aspect interesant și demn de amintit, este acela că harta de la 1800 este singura care ilustrează o informație atestată documentar în caietele lui Nicolae Ilieșiu (rămase inedite¹⁰), și anume amplasarea temporară a *Bencecului german* (viitorul Bencecu de Sus), format din coloniști germani (alături de germani certați cu legea, refugiați aici la 1794) alături de Bencecul de Jos (*Bencecul românesc*), pe malul opus al *Văii Băcinului* (**Fig. 7**). Se pare că după numai câțiva ani, în 1805, din pricina vântului și a terenului neprielnic (în pantă), noii sosiți și-au mutat vatra pe locul actualului sat Bencecu de Sus¹¹.

Fig. 7. Harta Bencecului de Jos (1800) și surprinderea vetrei temporare a refugiaților germani, din versantul stâng al Văii Băcinului (săgeți galbene)

C. Ridicarea topografică franciscană¹² [~1819-1869]

Suporturile cartografice de secol XIX aduc și ele mai multe aspecte de interes pentru studiul nostru. Așa este de pildă harta ridicării topografice franciscane (*Franzische Landesaufnahme*) marcarea *Văii Acsád* de la SV de Murani, care a permis localizarea vetrei medievale a satului Achad (vezi capitolul privind istoricul cercetărilor), dar mai ales marcarea toponimului *Csatajtye* (= *Cetate*) de-a lungul pârâului Băcin, în aval de Bencecu de Jos (**Fig. 8**). Din nou, în această zonă un nou element forte pledează pentru existența aici a unei (cel puțin) fortificații.

¹⁰ manuscris ale chestionarului istoric datorat lui Nicolae Ilieșiu, redactat în perioada 1934-1944/49.

¹¹ Ilieșiu, Bencecu de Sus, p.44; Caietele manuscris Ilieșiu se află în colecția Muzeului Național al Banatului din Timișoara. Mulțumim pe această cale lui Sorin Forțiu, care ne-a pus la dispoziție fișele localităților din UAT Pișchia.

¹² *Franzische Landesaufnahme... 1819-1869.*

Fig. 8. A doua ridicare topografică habsburgică cu ilustrarea toponimului *Cșatajtye* (*Cetate*), din aval de Bencecu de Jos

D. Ridicarea topografică romnească [1975]

Tot în legătură cu problema cetăților din zona Bencec se remarcă și hărțile ridicării topografice românești, care marchează microtoponimele *Dos* și *Valea Dosului* (*Valea Lăpădat* pe Planurile Directoare de Tragere din 1953), de data aceasta într-o cu totul altă zonă, și anume între Pișchia și Bencecu de Jos (Fig. 9 - săgeți galbene), în mijlocul livezilor extinse pe atunci pe circa 500 de hectare între cele două localități (Fig. 9, cu verde). Este motivul pentru care echipa Universității de Vest din Timișora va efectua în această zonă numeroase verificări în căutarea cetății din LMI, rămase fără rezultatele scontate. Aflat la cca. 3 km SV de Bencecu de Jos, toponimul nu corespunde deloc cu descrierea din LMI (1.2 km NV de sat).

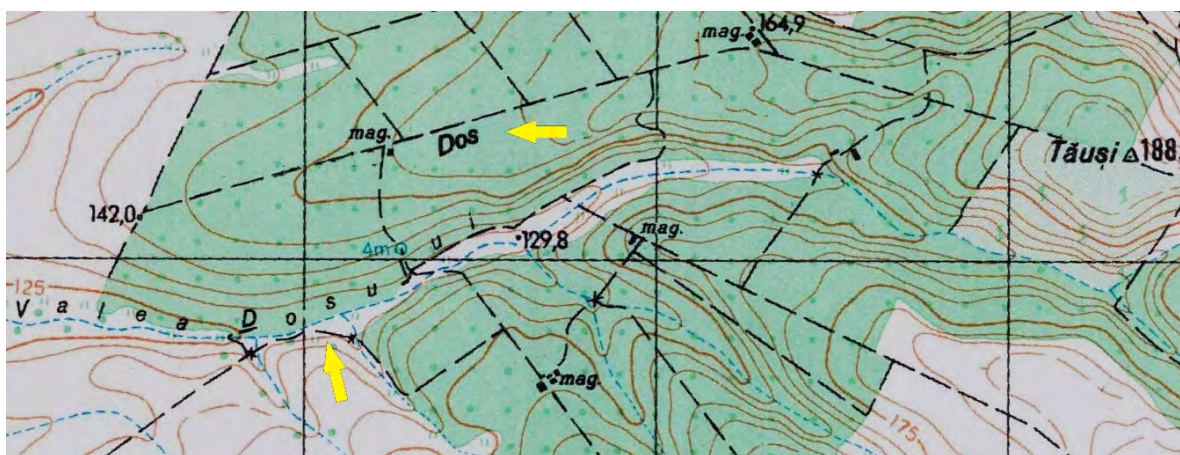

Fig. 9. Ridicarea topografică ediția 1975, cu marcarea toponimului *Dos* și *Valea Dosului* (săgeți galbene), între Pișchia și Bencecu de Jos.

Pe de altă parte, extinderea în întreaga zonă de aici a livezilor poate să fi afectat suprafața solului într-o măsură în care ne este greu să estimăm astăzi. Se remarcă faptul că aici nu s-a descoperit nici un obiectiv arheologic în toate cercetările întreprinse de-a lungul anilor.

Istoricul cercetărilor arheologice, cu aplecare asupra datelor locaționale

Istoricul cercetărilor arheologice din cuprinsul UAT Pișchia este unul bogat și variat, iar lista obiectivelor arheologice (edite sau inedite) cunoscute până la momentul demarării prezentului studiu din acest perimetru este una dintre cele mai bogate la nivel județean și nu numai. Este vorba despre peste 40 de obiective arheologice localizate cu precizie, majoritatea

înscrise în Repertoriul Arheologic Național (RAN), altele neînscrise, unele publicate, altele inedite, unele având informații corecte, altele prezentând erori în cadrul listelor oficiale. Volumul mare de date avute la dispoziție și varietatea surselor de informare necesită, în opinia noastră, o expunere unitară și comună a datelor, urmărind de asemenea introducerea indicativelor numerice pentru o mai clară corelare între listele oficiale de repertoriere, informațiile regăsite în literatura de specialitate și diferitele entități care utilizează aceste informații (Direcția Județeană de Cultură, Administrația locală, cercetătorii, etc.). În acest sens, efortul nostru s-a concentrat pe culegerea, analiza și expunerea sintetică a datelor privind toate siturile arheologice cunoscute din UAT Pișchia, în cadrul unui tabel general (**Anexa 2**), care să fie utilizat ulterior, cel puțin de oficialități, inclusiv pentru integrarea propunerilor noastre de modificare sau actualizare a RAN.

Încă din secolul XIX din zona Pișchia provin diferite descoperiri care suscită interesul arheologilor sau istoricilor din zonă, însă aceste descoperiri, adesea spectaculoase, nu au ecou în harta siturilor arheologice, pe care studiul nostru o urmărește.

Cu precădere în perioada anilor 2006-2007, cu ocazia desfășurării proiectului *eGisPat Timiș*, care-și propunea să cartografieze siturile înscrise în *Lista Monumentelor Istorice Timiș. Secțiunea Arheologie*, Liviu Măruia, Dorel Micle, alături de Leonard Dorogostaisky, Adrian Cîntar și o serie de studenți ai Universității de Vest din Timișoara, verifică aproape sistematic largi suprafețe dintre Pișchia și Bencecul de Jos, dar și dinspre Bencecul de Sus, în căutarea a două cetăți medievale „pierdute”, *Dosul* de la Bencecul de Jos și *Cetățuica*, amintită undeva între Giarmata și Pișchia. Sunt descoperite acum peste 20 de obiective arheologice inedite, din diferite epoci istorice cuprinse între Neolitic și Evul mediu târziu.

De asemenea, două proiecte majore de infrastructură desfășurate în partea vestică a UAT Pișchia, Autostrada Timișoara-Arad (2010) și Transelectrica-schimbarea liniei de înaltă tensiune (2022) au completat imaginea asupra vechilor așezări dezvoltate de-a lungul *Văii Măgherușului* (**Pl.1, 2**).

Dacă zona mediană și vestică a teritoriului comunei Pișchia dovedește un potențial arheologic foarte ridicat, nu același lucru se poate spune despre zona estică a acestuia, în dreptul localității Sălciua Nouă nefiind reperat niciun sit arheologic până în prezent. Fenomenul este firesc dacă analizăm geografia acestei zone, având ca specific dealurile cu altitudini crescânde spre NE, în mare măsură împădurite, și lipsa unor lunci fluviale, atât de râvnite de locuirea mai veche, cum sunt *Văile Beregsăului* și *Măgherușului*, din zona Pișchiei.

A. Descoperirile mai vechi – neincluse în Repertoriul Arheologic Național - NELOCALIZATE

O descoperire timpurie are loc la Bencecul de Sus (*német-bencseki*) încă din anul 1884, constând într-un topor de cupru datat în Epoca eneolitică, amintit succint în anuarul Muzeului din Timișoara din acest an¹³.

Fig.10. Toporul de cupru descoperit la Bencec în 1884 (Milleker 1897, 20)

În primul său repertoriu asupra descoperirilor din Banat, din 1897, Felix Milleker publică un desen al piesei (Fig.10), alături de o descriere a dimensiunilor sale¹⁴, acesta fiind încadrat la Bencecul de Sus (*Német-Bencsek*); Piesa este încadrată în repertoriul lui Alexandru Vulpe din 1975 variantei de tip *Orșova*¹⁵, în dreptul localității Bencecul de Jos de această dată, informație

¹³ TRÉT, 1884, 190.

¹⁴ Milleker 1897, 20.

¹⁵ Vulpe 1975, 39.

preluată probabil din documentația piesei aflată în Muzeul Banatului. De amintit este faptul că în același an, 1975, Gheorghe Lazarovici publică o piesă identică de la Bencecul de Sus, atribuită topoarelor-târâcop de tipul *Jaszládány*¹⁶, a cărei descrieri morfometrice este aproximativ aceeași cu cea descrisă de Milleker în 1897. Desenul piesei atestă un obiect similar. Avem de a face, aproape indubitabil, cu aceeași piesă, dar care va fi prezentată în repertoriul lui S.A. Luca din anul 2010 drept două descoperiri distincte, una în dreptul localității Bencecu de Jos, cealaltă la Bencecul de Sus.

» *Descoperiri monetare izolate*

Tot o descoperire timpurie de la Bencecul de Sus, de asemenea fără context spațial, provine de la începutul secolului XX (1905), când, din timpul lucrărilor agricole este recuperată o monedă de aur emisă de Filip al II-lea, amintită în repertoriul lui F. Milleker din anul 1906¹⁷, și considerată ulterior, cu anumite semne de întrebare, a fi o imitație de factură autohtonă¹⁸.

O monedă de bronz de la Constantinus I aflat în colecția numismatică a MBT este atribuită vag localității Bencec¹⁹, aceasta fiind ulterior încadrată, aparent nefondat, localității Bencecu de Sus²⁰.

Tot din cadrul descoperirilor monetare antice amintim cei doi denari imperiali romani descoperiți la Bencecul de Jos²¹, fără context. Trebuie amintit de asemenea cazul monedei de bronz emisă de Dioclețian, deoarece aceasta apare în literatură cu un context spațial, fiind atribuită, în mod eronat, șanțului roman de la Murani²², în realitate moneda provenind din localitatea sârbească Mramorak²³.

Amintim în cadrul acestor tipuri de descoperiri și movilele de pământ atribuite „hotarului” Muraniului, așa cum le descrie succint repertoriul acestui tip de structuri datorat lui Florin Medeleteș și Ioan Bugilan²⁴. Fără a acorda alte precizări legate de locația movilelor, autorii având informația din Arhiva Muzeului Banatului, punctele sunt cu greu localizabile.

B. Siturile neincluse în Repertoriul Arheologic Național – LOCALIZATE ZONAL *Villa Achad* – o localitate medievală redescoperită

O categorie aparte de situri sunt reprezentate de localitățile atestate documentar, dar dispărute, adesea aceste localități putând fi identificate în teren pe baza studierii cartografiei și microtoponimiei. Este cazul localității medievale *Achad*, pe care Dumitru Țeicu o asociază în repertoriul său privind *Geografia eclezială a Banatului medieval* publicată în 2007²⁵ cu *Valea Aciad*, aflată pe mai multe suporturi cartografice la 4 km SV de Murani (cu diferite variante din cartografie *Acsad*, *Accead*²⁶). Într-adevăr, pe *Harta Districtului Timișoarei* de la 1720, pe malul drept al *Văii Măgherușului*, în zona acestei văi apar două predii (localități dispărute) având între ele indicativul *Acsat*, semn că localitatea a funcționat aici, cel mai probabil până în perioada otomană. Precizia acestor hărți nu permit o localizare punctuală, ci numai una zonală, însă este cert că vetrele s-au aflat pe terasa fluvială din versantul drept al pârâului. Întâmplarea face că întregul mal drept al pârâului Măgheruș a fost verificat în acest sector pe mai bine de 5 km lungime, cu ocazia diferitelor proiecte, ocazie cu care au fost identificate numeroase așezări. Dintre acestea, singurele care au fost datate în Evul mediu și care pot fi asociate cu vechea vatră

¹⁶ Lazarovici 1975, 28, Fig. 9; Lazarovici 1983, 14.

¹⁷ Milleker 1906, 19.

¹⁸ Medeleteș 1994, 251.

¹⁹ Toma-Demian 2004, 174.

²⁰ Luca 2010, 32.

²¹ Medeleteș 1994, 252.

²² Mare 2004, 191, care la rândul său citează ca sursă: Protase 2000, 238.

²³ Toma-Demian 2004, 180-181.

²⁴ Medeleteș, Bugilan 1987, 150.

²⁵ Țeicu 2007, 101.

²⁶ Vezi hărțile habsburgice de secol XIX sau hărțile ridicării topografice ediția 1975.

a *Achad*-ului, se găsesc chiar la N de Valea Accead, ele fiind: *Pișchia 13*, cercetată preventiv în 2010 chiar de către D. Țeicu, alături de care se află alte două obiective cu materiale medievale, *Murani 6* și *Murani 9* (**Fig.11, Anexa 2**). Mult probabil, în perimetrul acestor obiective a funcționat în evul mediu localitatea *Achad*, atestată de la 1319 și care a deținut o biserică de zid cu hramul *Sfânta Fecioară Maria*²⁷.

Tot în categoria acestui tip de situri intră și mănăstirea *Gilad*, asociată *Pișchiei* în repertoriul lui S.A. Luca²⁸, informație preluată de acesta tot de la D. Țeicu, care însă amintește la nivel foarte general de localizarea acesteia undeva pe Valea Beregsăului, la SV de Cerneteaz și *Pișchia*, bazându-se pe estimarea hărții lui Engel Pál²⁹. Nu avem repere spațiale și nici argumente să localizăm această mănăstire în zona UAT *Pișchia*.

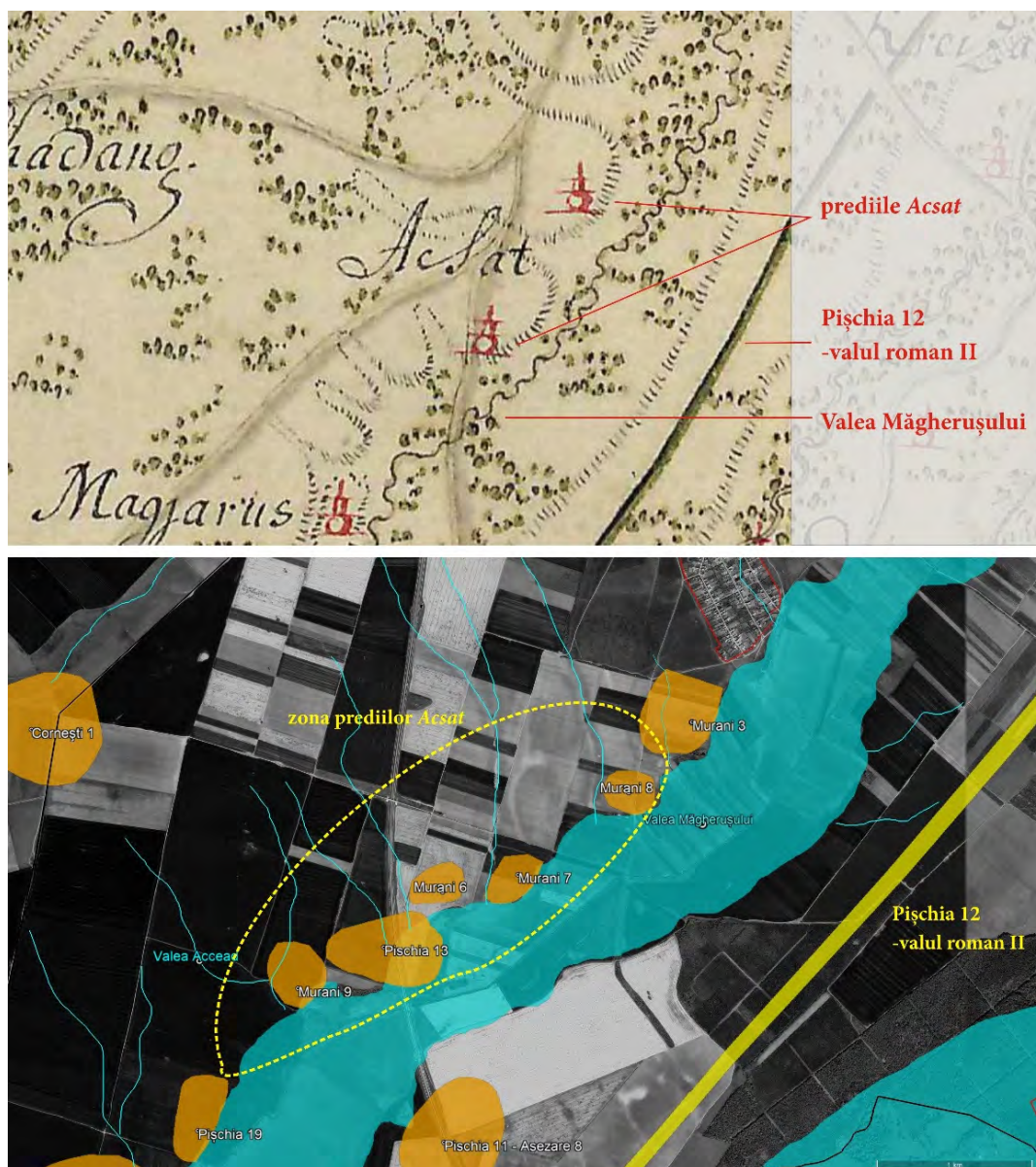

Fig. 11. Harta Districtului Timișoara (sus) și imagine satelitară G. Earth™ (jos) a văilor Accead și Măgherușului. Identificarea localității medievale *Achad*

²⁷ Țeicu 2007, 101.

²⁸ Luca 2010, 201.

²⁹ Țeicu 2007, 68.

C. Siturile incluse în Repertoriul Arheologic Național – NELOCALIZATE
Cetatea *Dosul*, un sit nelocalizat din Lista Monumentelor Istorice
(cod LMI: TM-I-s-B-06053)

Un sit celebru deja prin perseverența cu care a fost căutat în ultimii 15 ani, încadrat în UAT Pișchia, îl reprezintă cetatea medievală *Dosu*, înscrisă în Lista Monumentelor Istorice Timiș și atribuită localității Bencecu de Jos. Informațiile cuprinse în lista oficială sunt, ca în multe alte situații, foarte succinte, însă destul de precise ca date spațiale oferite, reieșind de aici că cetatea se află „la 1,2 km NV” de satul Bencecu de Jos. Desigur, informațiile cuprind dintru început o marjă de eroare în ceea ce privește reperul precis (al satului) față de care a fost estimată/s-a calculat această distanță sau ce direcție presupune mai exact reperul cardinal „NV”. Astfel, descrierea din LMI ne oferă o zonă de căutare destul de largă, iar dacă luăm în calcul eventualele erori de descriere, cum ar fi o estimare greșită a distanței sau a punctului cardinal, atunci plaja de căutare a cetății crește exponențial.

Căutarea acestui punct a pornit în anul 2006, atunci când doi dascăli al Universității de Vest din Timișoara, Liviu Măruia și Dorel Micle, și-au propus să carteze precis toate siturile arheologice cuprinse în LMI Timiș, rezultate publicate în 2011³⁰. Așa cum le-a arătat experiența de teren, o mare parte din siturile înscrise Listei nu erau cunoscute ca și poziție precisă, vechile date și descrieri fiind uneori lacunare, altele ambigue sau de-a dreptul eronate, identificare punctelor în teren fiind o reală provocare. *Cetatea Dosu* a fost și a rămas una din cele mai mari provocări, căutarea sa provocând câteva zeci de ieșiri a colectivului UVT, alături de diferiți colegi și studenți, în zona Bencec-Pișchia, ocazie cu care au fost descoperite numeroase situri arheologice, prezente în cadrul studiului de față. Cazul sitului de la Bencec nu a beneficiat, ca în alte împrejurări, de ivirea unei piste de căutare bazată pe istoria orală locală și pe toponimele cunoscute de aceasta, astfel că singurele repere au rămas hărțile și verificările de teren. Inițial echipa s-a concentrat pe zona descrisă în LMI, și anume nord-vestul și nordul satului, acolo unde au fost descoperite două obiective, Bencecu de Jos 2 și 3, ambele conținând materiale încadrate evului mediu (Fig.12). Asemănarea datelor spațiale dintre informațiile LMI și cele oferite de obiectivul Bencec 3, aflat la 1,3 km N față de sat, i-a îndemnat pe descoperitori să-l asocieze cetății și să execute aici ridicarea topografică, datele legate de acest sit, dat și de celelalte descoperiri din zonă fiind publicate de L. Măruia în același an 2011, în repertoriul său privind *Dealurile Lipovei*. Probabil lipsa concretă a urmelor vreunei fortificații, dar și lipsa unei atestări documentare a acesteia, îi determină ulterior pe autori să-și revizuiască interpretarea și să concluzioneze că: „*coroborarea ulterioară a datelor acumulate despre acest obiectiv din LMI Timiș (cod sit TM-I-s-B-06053) au determinat echipa de cercetare să considere că, totuși, nu acest punct arheologic este cel vizat de Lista Monumentelor Istorice a județului Timiș*”³¹.

Luând în calcul posibilitatea de eroare a informațiilor oferite în LMI, echipa UVT își lărgeste mult arealul de căutare, ocazie cu care intră în discuție toponimele *Dos* și *Valea Dosului*, marcate de hărțile din 1975 în zona livezilor dintre cele două Bencec-uri și Pișchia. Verificările de teren identifică numeroase așezări, din epoci diferite, de-a lungul *Văii Beregsăului* sau a *Băcinului* (Fig.12), însă nimic care să sugereze prezența unei cetăți, motiv care-i determină pe autori să afirme că: *pe baza datelor culese despre „Cetatea Dosul”, aceasta nu își justifică prezența în LMI Timiș, eliminarea sa devenind o necesitate*. Propunerea a fost inclusă în

³⁰ Măruia et alii, 2011, cu problematica legată de cetatea Dosu la paginile 68-69.

³¹ Măruia 2011, 130-132, 555-560.

publicația generală a acestor situri din LMI, tipărită în 2011³², însă Lista a rămas nemodificată, știut fiind faptul că pentru modificarea informațiilor din LMI este necesară întocmirea unui întreg dosar, în acest caz de *declasare* a sitului.

Analiza ulterioară a unor hărți istorice inedite ca acces, din cartografia zonei, a introdus noi elemente în discuție. În cadrul hărții Districtului Timișoara, de la 1720, pe versantul stâng al *Văii Băcinului* apare, alături de un prediu numit *Battin*, o structură inelară, asemenea unui șanț de fortificare. Mai târziu, în sec. XIX, harta franciscană marchază numele pârâului *Băcin* (de altfel variantă regională a lui *Battin*) tocmai din această zonă ca *Csatajtye* (*Cetate*). Vorbim despre elemente tari, care atestă, în opinia mea, prezența unei cetăți în această zonă. Din păcate elementele spațiale nu sunt sigure, precizia hărții districtuale presupunând o marjă de eroare de câteva sute de metri. Această eroare este semnificativă în cazul de față, deoarece întreaga zonă care cuprinde cele două toponime din 1975, căutate de echipa UVT, dar și elementele din jurul *Battin*-ului este afectată profund, cel puțin ca vizibilitate la suprafață, de vechile livezi. O suprapunere a acestor elemente poate fi utilă în încercarea de înțelegere a zonei analizate (Fig.12).

Fig.12. Zona vechilor livezi din zona Bencecu-Pișchia (poligon verde), cu marcarea elementelor asociate cetății *Dosu* și siturile arheologice medievale cunoscute (poligoane galbene)

Mai curând, pe baza mai multor imagini satelitare, L. Dorogostaisky a sesizat prezența unei aparente structuri inelare, tocmai în zona marcajului de pe harta districtuală. Aflat la limita livezilor, într-o zonă pârlogită, punctul a fost verificat de noi în cadrul prezentului studiu, la 15.11.2022, ținând seama de similitudinea izbitoare a datelor, dar și de aspectul convingător al imaginilor (Fig.13, stânga). Din pricina lipsei de vizibilitate la sol am apelat la executarea unui microsondaj (40x40 cm). Nu am descoperit nimic de interes arheologic, iar la suprafață presupusul șanț nu este vizibil (Fig.13, dreapta-amprenta deschisă la culoare).

³² Măruia et alii, 2011, 69.

Fig.13. Structura vizibilă pe una din imaginile satelitare (imagine *Google Earth*TM, iunie 2003), (stânga) și imagine din teren a verificării noastre, cu microsondajul efectuat (dreapta)

Cu toate acestea, nu excludem ca aici sau într-o zonă vecină, să fi funcționat în evul mediu o cetate, asociată localității și numelui *Battin*. De altfel, localitatea este atestată documentar în sec. XIV, chiar în asocierea cu numele unor nobili de rang mai mic³³, însă o informație privitoare la statutul ei de *cetate* nu s-a găsit. Distanța dintre aceste elemente și toponimele *Dos* și *Valea Dosului* este de circa 1 km, o asociere a lor fiind posibilă. În același timp suntem de opinie că toate verificările de până acum din zona aceasta, a livezilor Bencec-Pișchia, care măsoară circa 500 de hectare, nu pot fi considerate exhaustive. Afectarea suprafeței solului de amenajările livezilor, alături de lipsa vizibilității terenului pe areale largi, atât de la nivel pedestru, cât și din mijloace aeriene (dronă, satelit), face în acest moment relativă relevanța verificării zonei. Ne referim mai ales la zonele dinspre versanții celor două văi, *Valea Băcinului* și *Valea Dosului*, acoperiți integral de livezi părașinate. Aici, o șansă o constituie eliberarea terenurilor, lucru palpabil în viitorul apropiat, dar și o scanare LiDAR, tehnologie tot mai accesibilă.

Și totuși, cetatea *Dosu* sau cetatea *Battin*?

În opinia noastră nu este deloc exclus să avem de a face cu **două cetăți distincte**, aflate în zone diferite, una pe versantul stâng al pârâului *Băcin*, marcată de harta districtuală și întărită de toponimie, cealaltă pe *Valea Fînețelor*, acolo unde o amintește informația LMI și unde echipa lui L. Măruia și D. Micle au identificat așezarea *Bencecu de Jos 3*. Această ipoteză este întărită de un element toponimic inedit, descoperit de noi în cadrul prezentului studiu.

Analiza unei hărți locale a Bencecului de Jos de la 1800, disponibilă on-line în Arhiva Națională a Ungariei, marchează aici, pe versantul stâng al *Văii Fînețelor*, toponimul *Kotu Thossu* [*Cotu Dosu*, ținând seama de fonetica limbii germane vechi]. Curios este faptul că, deși avem de a face cu un hidronim (cotul unu curs de apă), în cazul de față indicativul nu marchează un curs de apă, fiind plasat pe platoul dintre două văi, *Valea Fînețelor* și valea mai mică a unui izvor de coastă, spre S. Zona este parțial pârlogită, chiar pe botul de deal cu cel mai mare potențial, fiind cu greu de verificat sistematic din pricina densei vegetații abrustifere de aici (**Fig.15**-marcaj C).

³³ Forțiu 2019, 918.

Pentru studiul de față și încercarea de identificare a mult căutatei cetăți Dosu, ne-am propus să verificăm această locație, alături de alte 4 locații din zona *Văii Fînețelor*, considerate cu potențial (pe baza geomorfologiei³⁴) și ținând cont de faptul că nu cunoaștem arealul precis verificat de către echipa UVT în perioada 2006-2007. Ieșirea în teren a avut loc la 30.11.2022 și a acoperit vizual circa 25 de hectare (**Fig.14**), atenția fiind ținută pe zonele lipsite de vizibilitate din satelit, așa cum sunt pădurea sau pâlcurile de arbuști.

Toate celelalte puncte sunt dispuse la N de toponimul amintit, în zona obiectivului *Bencecu de Jos 3*. Este vorba despre zone împădurite, lipsite de posibilitatea verificării pe imagini satelitare, și care pot ascunde astfel de elemente de fortificare.

Un singur punct dintre acestea ne-a atras atenția, dar care este și cel mai dificil de verificat, și anume tot o zonă acoperită de vegetație arbustiferă, care marchează capătul estic al sitului *Bencecu de Jos 3*, așa cum a fost el definit de descoperitori (**Fig.15**-marcaj B).

Fig.14. Arealul căutării noastre a cetății Dosu din zona Văii Fînețelor, Bencecu de Jos. (30.11.2022)

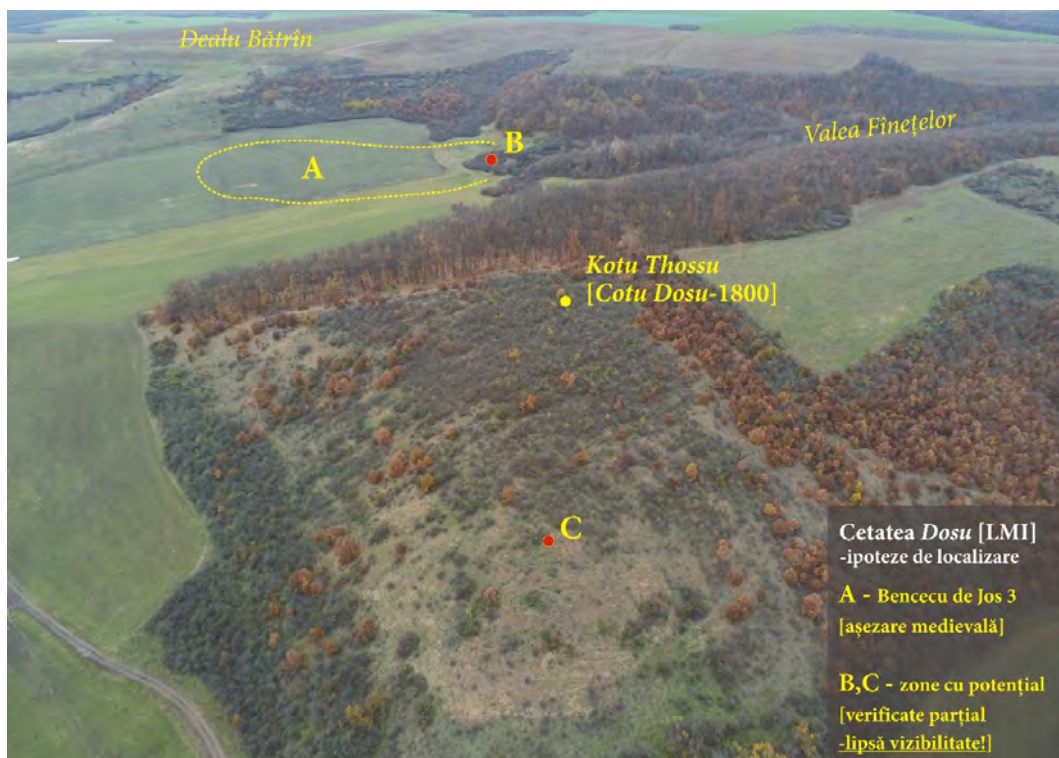

Fig.15. Valea Fînețelor, Bencecu de Jos. Imagine din dronă, 30.11.2022

³⁴ Geomorfologia zonei a fost analizată pe baza suportului scanărilor LiDAR pe care le deținem de la ABA Banat, hărți de real suport dacă ne referim la analiza geografiei zonei, dar care în vederea analizei de detaliu, așa cum este căutarea unor elemente de fortificare, s-au dovedit, cel puțin pentru zona aceasta, inutile, din cauza calității procesării acestei scanări.

Am reușit cu greu să pătrundem în desișul format în acea zonă, fără a avea vedere de perspectivă (a vreunui eventual șanț de apărare). Microsondajul efectuat aici confirmă extensia sitului medieval³⁵ în arealul zonei acoperită de vegetație, însă nu putem preciza dacă aici se poate sau nu găsi o fortificație, chiar dacă două mici valuri de pământ au fost de asemenea documentate în cadrul acestui desiș; acestea pot reprezenta într-adevăr, urma unor intervenții contemporane, cum au interpretat descoperitorii sitului.³⁶

Pe de altă parte, trebuie semnalat faptul că versanții împăduriți ai Văii Fînețelor nu au fost verificați sistematic de noi, o mică, dar poate relevantă, parte dinspre obârșia văii fiind neacoperiți prin perieghetză, în ce ne privește. În acest sens, cel puțin o ieșire pe anotimp fără vegetație ar merita să verifice mai atent întreaga zonă. De asemenea, în opinia noastră zona necesită, asemenea situațiilor prezentate în cazul Battin, o scanare LiDAR de rezoluție înaltă, care considerăm că ar putea fi decisivă (în oricare dintre direcții) pentru întreaga zonă a Văii Fînețelor, dacă ne referim la căutarea cetății Dosu.

În concluzie, considerăm că situl înscris în LMI de la Bencecu de Jos, numit *Cetatea Dosu* (cod LMI: TM-I-s-B-06053) **are șanse reale să existe în teren**, zona în care ar trebui căutat fiind în preajma *Văii Fînețelor*. În acest sens, **păstrarea** poziției în cadrul Listei Monumentelor Istorice Timiș este necesară, iar dacă reglementările vor obliga la susținerea pozițiilor din LMI prin delimitarea în teren, atunci reluarea verificărilor pentru identificarea cetății *Dosu* pot porni de la concluziile studiului de față.

Întreaga expunere a dorit, în lipsa prezentării unei cetăți descoperite, să sistematizeze și discearnă situația cunoscută la nivelul căutărilor de teren, pentru a pune o cărămidă în plus la efortul „antecăutătorilor” noștri și la temelia unei **căutări viitoare**.

Nu este mai puțin relevant faptul că, pe *Valea inferioară a Băcinului*, se găsește mult probabil **o cetate a Băcinului** (*Battin*-ului), care de asemenea își așteaptă descoperitorul.

Descoperirile neolitice de la Pișchia (cod RAN 158190.02) și Așezarea de sec. III-IV de lângă livada I.A.S. Giarmata (cod RAN 158190.04)

Există două descoperiri arheologice mai vechi, introduse în cadrul Repertoriului Arheologic Național, din UAT Pișchia, și care nu au putut fi localizate până în prezent. Ambele puncte sunt la Pișchia, fiind vorba despre situri a căror descrieri locaționale sunt foarte generale, fiind aproape imposibil de asociat cu descoperirile din teren, și astfel inutilizabile în demersul delimitării unor perimetre de protecție.

Parcursul acestor puncte din RAN, de la descoperirea lor și până la includerea în lista oficială a fost unul comun pentru multe din siturile care se găsesc în listă. Din cadrul unor repertorii specifice pentru anumite epoci, ele au fost preluate în repertoriul general întocmit pentru Banat de către Sabin Adrian Luca și publicat în 2006 (reeditat în 2010)³⁷, iar de aici a fost preluat și introdus de către un arheolog al Direcției Județene de Cultură Timiș în cadrul RAN. Așa cum este situația la Pișchia, adesea aceste descoperiri nu conțin date spațiale sau conțin date foarte vagi, iar în contextul în care comuna deține alte zeci de descoperiri cu date locaționale precise, cum este Pișchia, introducerea sau prezența în RAN a vechilor descoperiri, foarte dificil sau imposibil de localizat, este de prisos.

Cele două descoperiri din RAN nelocalizate se referă la descoperirea unor materiale arheologice neolitice (cod RAN 158190.02), amintite de către Gheorghe Lazarovici într-un

³⁵ Situl *Bencecu de Jos – Obiectiv 3* a fost și el reverificat perieghetic de noi, ocazie cu care am recolat o serie de artefacte databile în Evul mediu, probabil secolele XIV-XV. Deși am beneficiat de vizibilitate mult mai bună decât în momentul descoperirii, în ultimii ani terenul reintrând în circuitul agricol, materialele regăsite la suprafață sunt destul de modeste ca și cantitate.

³⁶ Măruia 2011, 131-132.

³⁷ Luca 2006; 2010.

studiu din 1975³⁸, fără nicio precizare locațională și despre o așezare din Per. Sec. II-IV d.Hr. (cod RAN 158190.04), descoperită în 1960 lângă livada I.A.S. Giarmata și publicată de către D. Benea și A. Bejan în 1994³⁹. Această din urmă informație este foarte dificil de probat în teren, din pricina faptului că înainte de 1990 livezile din zona Giarmata-Pișchia măsurau peste 500 de hectare (**Fig.12**, zona livezilor Pișchia-Bencec), și numai în ultimii ani, pe baza verificărilor de suprafață au fost descoperite în vecinătatea fostelor livezi numeroase așezări încadrabile acestei epoci (perioada sec. II-IV d.Hr.), fiind practic imposibil de precizat care dintre acestea este cea amintită de cei doi arheologi. Din aceste motive, propunem radierea celor două poziții din cadrul Repertoriului Arheologic Național.

D. Siturile înscrise în Repertoriul Arheologic Național – LOCALIZATE Valul „roman” de la Pișchia - Valul II (Pișchia-Murani, coduri RAN: 158190.03 și 158190.17)

Două sunt descoperirile încadrate RAN și lămurite ca locație. Primul este valul „roman” de la Pișchia, amintit în mai multe studii din a doua jumătate a sec. XX, dar și în publicații mai recente⁴⁰, a cărui traseu precis este cunoscut în sectorul UAT Pișchia, mai cu seamă datorită imaginilor satelitare din ultimii 15 ani, care surprind diferența de vegetație și sol dezvoltate de-a lungul valului și a șanțului/șanțurilor acestuia.

Descrise de cercetătorii pozitivști, alături de celelalte structuri de acest tip, încă din sec. XIX, valurile „romane” bănățene au beneficiat de cercetare invazivă în mai multe rânduri în ultimii 20 de ani, valul II fiind cel care a fost în centrul atenției mai multor investigații preventive⁴¹. Cele două valuri mari, II și III străbat UAT Pișchia de la S spre N pe tronsoane însumând peste 15 km.

În monografia Pișchiei apărută în 2007 și datorată istoricului local Vasile Livius Ianoșev, autorul amintește de participarea sa personală la cercetarea valului din zona Pădurii Pișchia (parte mult mai bine conservată al valului), alături de Florin Medeleț, în anul 1976, rezultate care însă nu au mai văzut lumina tiparului⁴².

Acest segment de val din cadrul UAT Pișchia a fost investigat în sectorul său sudic (spre limita cu UAT Giarmata) prin săpătură odată cu cercetările de pe ductul autostrăzii Timișoara-Arad (Pișchia-obiectiv 12). Aici, în anul 2010 Ovidiu Bozu a defășurat cercetările care au văzut lumina tiparului în colaborare cu Flavius Bozu, în anul 2014⁴³.

Păstrând metodologia de atribuire a indicativelor numerice, încadrăm întregul segment de val (valul II) din UAT Pișchia cu indicativul *Obiectiv 12* și propunem comasarea celor două poziții distincte din RAN într-una singură.

Valul ”roman” de la Bencecu de Sus - valul III (Bencecu de Sus - Bencecu de Jos, neinclus în RAN pentru UAT Pișchia)

Valul cel mai estic dintre valurile „romane” care străbat Banatul, cunoscut în literatură drept valul III, este mai puțin cunoscut. O informație mai veche legată de aspectul acestuia apare din analiza unui profil stratigrafic de către Eugen Pădureanu asupra unei eroziuni de la Chesinț⁴⁴. Tot de la Chesinț provin informații prețioase, odată cu topografierea unui tronson bine conservat

³⁸ Lazarovici 1975, 20, informații pe care autorul le preia verbal de la F. Medeleț.

³⁹ Benea, Bejan 1994, 142, localitatea fiind denumită, eronat, *Peșchia*.

⁴⁰ Drașovean et alii, 2004, 17; Benea et alii, 2008, 37.

⁴¹ Drașovean et alii, 2004, 7-20 (zona Dumbrăvița); Bozu, Bozu 2014, 9-25 (Pișchia), în timp ce investigații foarte recente (2021-2022) au avut loc pe tronsonul acestui val la S de Timișoara, în zona C.E.T. (A. Stavilă) și Incontro (D. Diaconescu).

⁴² Ianoșev 2007, 51-55 (*apud*. Măruia et alii, 2011, 111, nota 6.)

⁴³ Bozu, Bozu 2014.

⁴⁴ Pădureanu 1985, 32.

din structură aflată în islazul satului, în anul 2007 (numit Chesinț-*Obiectiv 2*, cod RAN: 12796.18), rezultate publicate de către Liviu Măruia în anul 2011⁴⁵. Cu această ocazie s-a observat lesne că șanțul mare asociat valului este poziționat spre est.

Valul III este cercetat invaziv din câte cunoaștem până astăzi, doar în zona Remetea Mare, printr-o săpătură preventivă din anul 2015, a cărei rezultate științifice au fost publicate de către Dorel Micle și colaboratorii în anul 2016, prin raportul de săpătură⁴⁶. Referitor la zona noastră de interes, segmentul de val „roman” de la Bencecul de Sus este amintit de către Doina Benea și colaboratorii într-o lucrare generală publicată în anul 2008⁴⁷.

Segmentul valului III din UAT Pișchia primește indicativul Bencecu de Sus-*Obiectiv 3*, necesitând introducerea în RAN.

Așezarea de secol III-IV d.Hr. de la ieșirea din Pișchia, spre Lipova

Al doilea punct încadrat RAN și care a putut fi identificat în teren este reprezentat de așezarea „de secol III-IV de la ieșirea din localitate, spre Lipova” - cod RAN 158190.05, introdusă în circuitul științific de către Doina Benea și Adrian Bejan, într-un repertoriu din anul 1994⁴⁸.

Întreaga zonă de la „ieșirea din localitate, spre Lipova” a fost verificată de noi, aici fiind într-adevăr prezent un sit încadrabil acestei epoci (Perioada sec. II-IV d.Hr.), descoperit cu ocazia unui diagnostic intruziv al UVT (cod RAN: 158190.18) și delimitat ca perimetru de investigațiile noastre, căruia îi dăm indicativul Pișchia - *Obiectiv 5*. Astfel, cele două puncte necesită comasare, propunerea noastră fiind aceea de radiere a vechiului cod RAN 158190.05, și păstrarea informațiilor mai noi, confirmate de investigații mai ample (sondaje intruzive, periegheză sistematică a zonei).

E. Siturile identificate în perioada 2006-prezent, înscrise sau neînscrise în Repertoriul Arheologic Național – LOCALIZATE

În timpul cartărilor de suprafață care au căutat identificarea celor două cetăți medievale de la Bencecul de Jos (*Dosul*) și Giarmata-Pișchia (*Cetățuica*), sunt descoperite peste 20 de obiective arheologice inedite, delimitate cu precizie, cum sunt siturile de la Bencecu de Jos, majoritatea celor descoperite la Bencecu de Sus, și mai multe situri de la Pișchia (obiectivele Pișchia 1-Pișchia 8). Toate aceste obiective se regăsesc în Repertoriul Arheologic Național cu locație precisă, însă fără a le fi fost introdus și perimetrul pe care-l ocupă, informație care de altfel este cunoscută și publicată (toate perimetrele acestor obiective le anexăm prezentului studiu). O mare parte dintre aceste descoperiri de suprafață sunt introduse în circuitul științific în cadrul amplei lucrări a lui L. Măruia despre *Geografia istorică a Dealurilor Lipovei*, publicată în anul 2011⁴⁹, carte care ilustrează bogat datele de suprafață și artefactele recoltate. Alte situri dintre acestea se regăsesc în diferite studii mai restrânse, avându-l ca autor pe Dorel Micle, alături de mai mulți colaboratori⁵⁰.

Mutându-ne privirea din zona amintită (Pișchia-cele două Bencecure), se remarcă o mare concentrare de descoperiri în partea vestică a UAT Pișchia, majoritatea dispuse pe Valea Măgherușului. Aici, încă din anii 2006-2007, pe baza analizei imaginilor satelitare, o serie de așezări sunt confirmate în teren, văzând lumina tiparului într-un repertoriu a lui Dorel Micle,

⁴⁵ Măruia 2011, 624-630.

⁴⁶ Micle et alii, 2016, 179-181.

⁴⁷ Benea et alii, 2008, 34.

⁴⁸ Benea et alii, 1994, 142, localitatea fiind denumită, eronat, *Peșchia*.

⁴⁹ Măruia 2011, 1845.

⁵⁰ Micle et alii, 2006; Micle et alii, 2007; Micle, Rogozea 2017, 485.

Liviu Măruia și Leonard Dorogostaisky⁵¹. Nu mai puțin de 3 așezări și Valul roman II sunt cercetate invaziv odată cu construcția autostrăzii A1, care traversează UAT Pișchia întreaga zonă de vest, o mare parte din rezultatele acestor săpături rămânând însă nefructificate științific.

Culegerea datelor spațiale la care am avut acces, în ceea ce privește siturile arheologice regăsite în literatura de specialitate, dinainte de verificările proiectului Pișchia-P.U.G., au permis întocmirea unei hărți a distribuției în teren a mai multor perimetre cu patrimoniu arheologic; La siturile publicate, se adaugă o serie de situri inedite, descoperite recent, a căror perimetre le marcăm de asemenea în cadrul acestei hărți (**PI.1, 2**). Mai multe obiective suprapun perimetrele Pișchia-P.U.G., aceste descoperiri fiind acelea pentru care am întocmit fișe analitice, fiind tratate în detaliu în prezentul studiu.

Metodologia cercetării de teren

Investigarea terenului, cea mai importantă etapă din întregul proces al cercetării arheologice de suprafață (periegheză), se bazează pe verificarea vizuală a spațiului vizat cu scopul de a îndeplini obiective precum:

- identificarea siturilor arheologice;
- delimitarea suprafeței descoperirilor arheologice;
- relaționarea descoperirilor (între ele și în raport cu mediul geografic);
- observarea și descrierea peisajului geografic.

În zona terenurilor arabile, verificarea propriu-zisă a suprafeței a constat în parcurgerea pedestră a întregului areal vizat la care a existat acces (neîngrădit), acesta fiind analizat vizual cu atenție.

În cadrul suprafețelor nearate, așa cum este de pildă situația perimetrelor din zona de pășune și pârlăoagă de pe *Valea Beregsăului* (Pișchia) s-au speculat toate urmele de vizibilitate, așa cum sunt intervențiile antropice recente sau naturale (mușuroaiele de cârțiță). Acolo unde acestea nu au existat s-a procedat la executarea de microsondaje cu hârlețul (40X40 cm și adâncime variabilă de 0,3-0,4m), pentru verificarea aspectului și conținutului solului.

Găsim această metodă ca cea mai viabilă variantă de evaluare a terenului pentru zonele lipsite de vizibilitate, așa cum sunt pășunile, pârlăoagele sau pădurile, în timp ce o evaluare a lor bazată doar pe verificare vizuală **nu mai poate fi acceptată** ca metodă relevantă de evaluare a unor perimetre mai largi, mai ales dacă acestea sunt lipsite și de alte elemente ajutătoare de vizibilitate (șanțuri, mușuroaie de cârțiță). Pentru P.U.G. Pișchia au fost executate un număr de 6 de micro-sondaje, în diferite zone problematice ca vizibilitate.

Repertoriul zonelor protejate care cuprind patrimoniu arheologic. Fișele analitice individuale ale obiectivelor/siturilor arheologice.

1. Bencecu de Jos - Obiectiv 1

Statut administrativ: inclus în RAN, cod: 158207.06

Punct/Toponim: *La SV de C.A.P. și la N de Valea Băcinului*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 496391.854, 221375.397

Tip sit: așezare deschisă multistratificată

Suprafață estimată: 1,2 ha.

Descriere geografică: obiectivul se află pe versantul drept al *Văii Băcinului*, fiind amplasat pe suprafața unei terase fluviale înălțată cu circa 5 m față de albia largă și joasă a văii.

Material arheologic: cercetările de suprafață au identificat în perimetrul actualului *Obiectiv 1* sporadice fragmente ceramice, în general atpice.

Încadrare cronologică: Epoca bronzului (?), Epocă dacică sau Perioada sec. II-IV d.Hr., Epoca medievală (sec.X-XII, XIV-XVI).

⁵¹ Micle et alii, 2006.

- Referințe bibliografice sit:** Micle et alii, 2007, p.11-12 –ob.4; Măruia 2011, 548-552.
- Observații:** descoperit la 26.09.2006 în contextul investigațiilor pentru identificarea cetății Dosul; în RAN situl apare marcat cu o eroare locațională de cca. 100 m. Reverificat de studiul PUG la 15.11.2022, prin Cristian Floca.
- Propuneri:** actualizarea locației și includerea perimetrului în cadrul Repertoriului Arheologic Național.
2. **Bencecu de Jos - Obiectiv 4**
- Statut administrativ:** inclus în RAN, cod: 158207.04
- Punct/Toponim:** Dealu Bătrân SV
- Coordonate Stereo 70 (punct central):** 496907.987; 221982.159
- Tip sit:** așezare deschisă
- Suprafață estimată:** 1 ha.
- Descriere geografică:** obiectivul se află pe versantul drept al *Văii Băcinului*, fiind amplasat în zona superioară, mai înaltă a versantului, pe suprafața unei terase fluviale înălțată cu 25 m față de albia largă și joasă a văii.
- Material arheologic:** cercetările de suprafață mai vechi au identificat sporadice fragmente ceramice atipice; verificările actuale nu au identificat nici un artefact la suprafața solului.
- Încadrare cronologică:** Preistorie (epocă nedeterminată)
- Referințe bibliografice sit:** Măruia 2011, 561-562
- Observații:** descoperit la 20.10.2007 în contextul investigațiilor pentru identificarea cetății Dosul; Reverificat de studiul PUG la 15.11.2022, prin Cristian Floca.
- Propuneri:** includerea perimetrului în cadrul Repertoriului Arheologic Național.
3. **Bencecu de Jos - Obiectiv 6**
- Statut administrativ:** neinclus în RAN.
- Punct/Toponim:** Vatra satului V
- Coordonate Stereo 70 (punct central):** 496172.523, 222479.192
- Tip sit:** așezare deschisă
- Suprafață estimată:** 0,35 ha
- Descriere geografică:** obiectivul se află pe versantul drept al *Văii Băcinului*, la confluența acesteia cu Valea Fânețelor, fiind amplasat pe mica terasă fluvială din marginea vetrei satului, înălțată cu 10 m față de albia largă și joasă a văii.
- Material arheologic:** cercetările de suprafață nu au identificat în perimetrul actualului *Obiectiv 6* nici un artefact arheologic. O cauză este lipsa vizibilității la suprafața solului, terenul fiind actualmente acoperit de o pășune.
- Încadrare cronologică:** Perioada sec. II-IV d.Hr.
- Referințe bibliografice sit:** Micle, Rogoza 2017, 485.
- Observații:** descoperit la 30.01.2014, situl nu are ilustrate artefactele în repertoriul în care este publicat. Efectuarea unui microsondaj nu a permis descoperirea unor artefacte, dar nici a unei stratigrafii specifice, motiv pentru care obiectivul rămâne delimitat strict pe baza verificărilor mai vechi; în acest sens am purtat discuții cu Octavian Rogoza, unul din descoperitorii obiectivului, care ne-a confirmat faptul că la momentul verificărilor suprafața solului era lucrată agricol, așa cum ilustrează și imaginile satelitare de la acea dată-anul 2014).
- Propuneri:** includerea perimetrului în cadrul Repertoriului Arheologic Național.
4. **Bencecu de Jos - Obiectiv 7**
- Statut administrativ:** neinclus în RAN.
- Punct/Toponim:** Valea Băcinului 1
- Coordonate Stereo 70 (punct central):** 496375.732, 221857.345
- Tip sit:** așezare deschisă
- Suprafață estimată:** 0,5 ha.

Descriere geografică: obiectivul se află pe versantul drept al *Văii Băcinului*, fiind amplasat pe suprafața primei terase fluviale, ușor înălțată cu circa 2 m față de albia largă și joasă a văii.

Material arheologic: cercetările de suprafață au identificat în perimetrul actualului *Obiectiv 7* sporadice fragmente ceramice, în general atpice.

Încadrare cronologică: Epoca medievală (sec.XV-XVI)

Referințe bibliografice sit: inedit; descoperit de cercetarea P.U.G. la 15.11.2022, prin Floca Cristian.

Observații: situl este parțial afectat de dezvoltarea unei mici gospodării cu livadă, spre vest, motiv pentru care delimitarea obiectivului în această parte este incertă.

Propuneri: includerea obiectivului și a perimetrului acestuia în cadrul Repertoriului Arheologic Național.

5. **Bencecu de Jos - Obiectiv 8**

Statut administrativ: neinclus în RAN.

Punct/Toponim: *Valea Băcinului*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 496220.138, 221564.556

Tip sit: așezare deschisă multistratificată

Suprafață estimată: cca. 1 ha.

Descriere geografică: obiectivul se află pe versantul drept al *Văii Băcinului*, fiind amplasat pe suprafața unei terase fluviale înălțată cu circa 4 m față de albia largă și joasă a văii.

Material arheologic: cercetările de suprafață au identificat în perimetrul actualului *Obiectiv 8* sporadice fragmente ceramice, în general atpice, fapt cauzat și de vizibilitatea precară.

Încadrare cronologică: Preistorie (nedeterminat), Epoca medievală (?)

Referințe bibliografice sit: inedit; descoperit de cercetarea P.U.G. la 15.11.2022, prin Floca Cristian.

Observații: obiectivul este amplasat în mare măsură pe suprafața unui teren pârlogit și a unei parcele cu vegetație densă (trifoi), motiv pentru care vizibilitatea la nivelul solului este foarte slabă.

Propuneri: includerea obiectivului și a perimetrului acestuia în cadrul Repertoriului Arheologic Național.

6. **Bencecu de Sus - Obiectiv 1**

Statut administrativ: inclus în RAN, cod: 158216.01.

Punct/Toponim: *Bencecu de Sus V*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 493455.801, 221861.603

Tip sit: așezare deschisă multistratificată

Suprafață estimată: cca. 11,5 ha.

Descriere geografică: obiectivul este dispus pe suprafața plană, dar și pe panta unei terase fluviale din versantul drept al unei văi adânci care-și are obârșia lângă vatra satului Bencecul de Sus; descoperirile sunt concentrate în jurul unui izvor de coastă, afluent al acestei văi, mai adâncă cu 5-7 m față de zona descoperirilor.

Material arheologic: cercetările de suprafață au identificat în perimetrul actualului obiectiv fragmente ceramice în cantități moderate, în general atpice.

Încadrare cronologică: Epoca neolitică; Per. sec. II-IV d.Hr., Epoca medievală (arpadiană)

Referințe bibliografice sit: Măruia, 2011, p. 566-571.

Observații: descoperit la 08.03.2007 în contextul investigațiilor pentru identificarea cetății Dosul; Reverificat de studiul PUG la 14.11.2022, prin Cristian Floca, când s-a constatat că suprafața sitului este mai mare decât a fost definite de descoperitori, acesta fiind întins de asemenea și pe latura estică a izvorului de coastă (așezarea medievală).

Propuneri: actualizarea perimetrului obiectivului și includerea acestuia în cadrul Repertoriului Arheologic Național.

7. Bencecu de Sus - *Obiectiv 3*

Statut administrativ: neinclus în RAN pentru UAT Pișchia

Punct/Toponim: *Valul roman III*

Coordonate Stereo 70 (segmente P.U.G.): pct.1: 492228.702, 222957.134; pct.2: 492767.664, 223264.236; pct.3: 494011.234, 223807.847; pct.4: 494664.719, 224349.046; pct.5: 495095.575, 225024.116; pct.6: 496210.792, 225987.861; pct.7: 497109.052, 226182.751.

Tip sit: val liniar de pământ și șanțuri (sistem defensiv).

Suprafață estimată (UAT Pișchia): cca. 50 ha (incluzând zona șanțurilor); lungime: 6 km

Descriere geografică: valul "roman" III traversează UAT Pișchia de la S spre N, în partea estică a teritoriului, având un traseu curbiliniu, adaptat după terenul cu diferențe de elevație mai mari din această zonă. Structura liniară învecinează la est vatra actuală a localității Bencecu de Sus și trece prin apropierea vetrei localității Bencecu de Jos. În segmentul său sudic (zona perimetrelor PUG) structura este mai slab vizibilă în teren, valul fiind aplatizat din pricina agriculturii (eroziunii). Totuși, în anumite porțiuni din zona PUG el păstrează chiar și peste 0,5 m înălțime (**Planșa 3**, jos). Mult mai bine conservat este valul în partea sa nordică, în zona de pășune din *Valea Băcinului*, pe care o traversează, sau în câteva segmente de pădurice de la N de vale, zone unde lipsa agriculturii nu a influențat prin eroziunea suprafeței terenului.

Material arheologic: fără cercetări invazive, materialele descoperite la suprafață nu pot fi puse în legătură certă cu structura valului.

Încadrare cronologică: Perioada sec. II-V d.Hr. (?)

Referințe bibliografice sit: Micle et alii, 2016, 179-181 (segmentul de val de la Remetea Mare); verificat de cercetarea P.U.G. la 14.11.2022, prin Floca Cristian.

Observații: deși la nivelul surplusului de elevație, valul este în anumite segmente aproape aplatizat, în subsol acesta este asociat cel puțin unui șanț de mari dimensiuni, așa cum au arătat-o cercetările invazive desfășurate în 2015 la Remetea Mare, de-a lungul acestei structuri (Micle et alii, 2016, 22-23).

Propuneri: includerea ca poziție și perimetru în cadrul Repertoriului Arheologic Național, atât pentru întregul sector din UAT Pișchia, în ce privește actualul proiect, cât și pentru restul traseului structurii, care este cunoscut destul de precis.

8. Bencecu de Sus - *Obiectiv 5*

Statut administrativ: neinclus în RAN

Punct/Toponim: *Bencecu de Sus V I*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 493576.827, 222365.631

Tip sit: așezare deschisă multistratificată

Suprafață estimată: 10 ha.

Descriere geografică: obiectivul este dispus pe platoul unei terase fluviale înalte, la obârșia izvorului de coastă a cărui ogaș mărginește partea vestică a satului Bencecul de Sus.

Material arheologic: cercetările de suprafață au identificat în perimetrul actualului obiectiv fragmente ceramice în cantități moderate, fapt cauzat și de vizibilitatea precară de la momentul verificărilor (cultură de rapiță crescută).

Încadrare cronologică: Epoca neolitică (?); Per. sec. II-IV d.Hr.

Referințe bibliografice sit: inedit; descoperit de cercetarea P.U.G. la 14.11.2022, prin Floca Cristian.

Observații: -

Propuneri: includerea obiectivului și a perimetrului acestuia în cadrul Repertoriului Arheologic Național.

9. Pișchia-Giarmata - *Obiectiv I*⁵²

Statut administrativ: inclus în LMI, cod: LMI: TM-I-s-B-06060 și RAN, cod: 158190.19

Punct/Toponim: *Cetățuica/Tarlaua Sarad/ Domeniile Saradului*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 493732.883, 216285.168

Tip sit: așezare deschisă multistratificată; târg (*oppidum*) medieval *Sarad* (?)

Suprafață estimată: 52 ha.

Descriere geografică: obiectivul este amplasat în versantul stâng al Văii Beregsăului, pe prima terasă a acestuia, la poalele *Dealului Bătrân*, zona având un surplus de elevație de circa 2 m față de albia largă și inundabilă a pârâului., care mărginește situl pe partea sa de V.

Material arheologic: cercetările de suprafață mai vechi întreprinse pentru căutarea *Cetățuicii* de la Giarmata, au identificat un foarte bogat material arheologic, nu mai puțin de 161 de artefacte fiind ilustrate în cadrul fișei de sit publicată de Liviu Măruia în cadrul lucrării sale privitoare la *Dealurile Lipovei*, din 2011⁵³.

Încadrare cronologică: Epoca bronzului, Per. sec. II-IV d.Hr., Ev mediu (sec. XIV-XVI)

Referințe bibliografice sit: Măruia et alii, 2011, 133-170, cu întreaga problematică a sitului.

Observații: situl este traversat la nivel median de asflatul DJ 691, care reprezintă de altfel și limita dintre cele două UAT-uri, Pișchia și Giarmata. Obiectivul este reverificat de studiul PUG Pișchia la 08.11.2022, prin Cristian Floca, mai cu seamă în zona sa vestică, din vecinătatea căii ferate, acolo unde verificările mai vechi, aparent, nu ajunseseră. Spre N, obiectivul se învecinează cu Pișchia 10, un sit inedit multistratificat, care conține de asemenea și materiale medieval disparate, mult probabil parte integrantă din marea așezare Pișchia-Giarmata 1.

Propuneri: actualizarea perimetrului obiectivului în cadrul LMI și RAN, atât perimetrul actual din RAN, cât și perimetrul inclus în publicațiile științifice fiind mai mici decât în realitate.

10. Pișchia - *Obiectiv I*

Statut administrativ: inclus în RAN, cod: 158190.07

Punct/Toponim: *Dealul Țiglarie S*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 495220.615, 217611.006

Tip sit: așezare deschisă multistratificată

Suprafață estimată: 28 ha.

Descriere geografică: obiectivul este amplasat în versantul stâng al Văii Beregsăului, pe prima treaptă de relief adiacentă văii largi și inundabile de aici, la confluența acesteia cu *Valea Dosului*.

Material arheologic: cercetările de suprafață mai vechi au identificat în perimetrul actualului obiectiv fragmente ceramice în cantități mici; actuala verificare, viciată parțial de vizibilitatea precară de la nivelul unei mari părți din sit (rapiță crescută accentuat) a identificat o cantitate moderată de artefacte foarte fragmentate.

Încadrare cronologică: Epoca bronzului (?); Per. sec. II-IV d.Hr.; Epoca medievală (arpadiană)

⁵² Preferăm utilizarea indicativului compus Pișchia-Giarmata – *Obiectiv I*, fiind vorba despre un sit important, înscris în LMI și împărțit în mod egal între UAT Pișchia și UAT Giarmata. Deși el este prezent în studiile de specialitate ca Giarmata 1, în gestionarea administrativă din perspectiva UAT Pișchia, găsim că poate fi utilă folosirea indicativului compus, așa cum îl vom utiliza și noi în cadrul prezentului studiu. Nu în ultimul rând, prin aceasta s-a dorit evitarea alocării unui număr de indicativ distinct pentru partea din sit încadrată în UAT Pișchia, ceea ce ar fi putut stârni neclarități iar alocarea indicativului Pișchia 1 nu era o soluție, din moment ce exista deja acest indicativ, intrat în circuitul științific.

⁵³ Măruia 2011, 1172-1199.

Referințe bibliografice sit: Măruia 2011, 1493-1495; reverificat de cercetarea P.U.G. la 08-10.11.2022, prin Floca Cristian.

Observații: cu ocazia verificărilor actuale de teren situl a fost mult lărgit ca areal cunoscut (vezi literatura de specialitate), fiind extins spre SV.

Propuneri: introducerea perimetrului obiectivului în cadrul Repertoriului Arheologic Național.

11. Pișchia - Obiectiv 5

Statut administrativ: inclus în RAN, cod: 158190.18

Punct/Toponim: *Pădurea Pișchia Sud-Vest 1*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 496764.859, 217330.637

Tip sit: așezare deschisă

Suprafață estimată: 5 ha.

Descriere geografică: obiectivul este amplasat în versantul drept al *Văii Beregsăului*, pe prima treaptă de relief adiacentă văii largi și inundabile de aici, în zona de pășune a satului.

Material arheologic: cercetările de suprafață au descoperit sporadice fragmente ceramice, provenite din cadrul mușuroaielor de cârțiță verificate.

Încadrare cronologică: Per. sec. II-IV d.Hr.

Referințe bibliografice sit: Evaluare și diagnostic UVT 2020, inedit (informații fișă RAN); reverificat de cercetarea P.U.G. la 16.11.2022, prin Floca Cristian și Adrian Ardelean.

Observații: lipsa vizibilității la nivelul solului (pășunea satului) a făcut ca situl să poată fi delimitat parțial pe baza mușuroaielor de cârțiță, dar și cu ajutorul a două microsondaje; cu ocazia verificărilor actuale de teren situl a fost actualizat ca delimitare.

Propuneri: actualizarea perimetrului obiectivului în cadrul Repertoriului Arheologic Național.

12. Pișchia - Obiectiv 10

Statut administrativ: neinclus în RAN

Punct/Toponim: *Gara Pișchia S*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 494285.25, 216656.79

Tip sit: așezare deschisă

Suprafață estimată: 11 ha.

Descriere geografică: obiectivul este amplasat în versantul stâng al *Văii Beregsăului*, pe prima treaptă de relief adiacentă văii largi și inundabile de aici, pe o terasă fluvială mai înaltă.

Material arheologic: cercetările de suprafață au descoperit sporadice fragmente ceramice, foarte mărunțite din pricina agriculturii intensive.

Încadrare cronologică: Epoca bronzului, Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu

Referințe bibliografice sit: Perieghză DJCT⁵⁴, inedit; reverificat de cercetarea P.U.G. la 08.11.2022, prin Floca Cristian.

Observații: spre est situl a fost afectat de construirea fermei zootehnice de aici, în cursul sec. XX iar spre S și SV limita sa interferează cu cea a sitului LMI Pișchia-Giarmata 1.

Propuneri: includerea obiectivului și a perimetrului acestuia în cadrul Repertoriului Arheologic Național.

13. Pișchia - Obiectiv 12

Statut administrativ: inclus în RAN, cu codurile: 158190.03 și 158190.17

Punct/Toponim: *Valul roman II*

Coordonate Stereo 70 (segmente P.U.G.): pct.1: 491857.17, 210600.884; pct.2: 492190.671, 210795.712; pct.3: 495632.242, 214454.802; pct.4: 500182.256, 218822.496.

Tip sit: val liniar de pământ și șanțuri (sistem defensiv).

⁵⁴ Informații Victor Bunoiu și Sofia Berteș, cărora le mulțumim.

Suprafață estimată (UAT Pișchia): cca. 125 ha (incluzând zona șanțurilor); lungime: 12 km

Descriere geografică: valul “roman” II traversează UAT Pișchia de la S spre N, în partea vestică a teritoriului, având un traseu foarte liniar, care speculează perfect linia mediană dintre cele două mari văi de aici, Valea Măgherușului și Valea Beregsăului, valul fiind construit de-a lungul platoului înalt al acestui intefluviu. Structura învecinează la vest vatra Pișchiei, trecând razant pe lângă perimetrul Pișchia-P.U.G.- partea de NV, motiv pentru care îl includem în repertoriul obiectivelor P.U.G. În segmentul său din zona perimetrului PUG structura este foarte slab vizibilă în teren, valul fiind aplatizat din pricina agriculturii (eroziunii). În schimb, în zona Pădurii Pișchia valul roman a fost cu mult mai bine conservat în fața eroziunii, motiv pentru care a și fost ales pentru cercetare invazivă (sondajul lui F. Medeleț din 1968/1976).

Material arheologic: fără cercetări invazive, materialele descoperite la suprafață nu pot fi puse în legătură certă cu structura valului.

Încadrare cronologică: Perioada sec. II-V d.Hr. (?)

Referințe bibliografice sit: Ianoșev 2007, 51-55; Micle et alii, 2011, 75; Bozu, Bozu, 2014, 9-25 (segmentul de val din UAT Pișchia-Autostradă).

Observații: deși la nivelul surplusului de elevație, valul este în anumite segmente aproape aplatizat, în subsol acesta are anexate mai multe șanțuri de mari dimensiuni, așa cum au arătat-o cercetările invazive desfășurate în 2010 în UAT Pișchia (Bozu, Bozu, 2014, 22-23), acolo unde Autostrada 1 se intersectează cu valul (**PI.2-cerc roz**).

Propuneri: includerea ca perimetru în cadrul Repertoriului Arheologic Național, atât pentru întregul sector din UAT Pișchia, în ce privește actualul proiect, cât și pentru restul traseului structurii, care este cunoscut destul de precis la nivel județean. De asemenea, propunem radierea prin comasarea informațiilor, a poziției cu codul 158190.03, fiind vorba despre aceleași sit.

14. Pișchia - Obiectiv 20

Statut administrativ: neinclus în RAN

Punct/Toponim: *Cimitirul nemțesc*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 495298.809, 215982.078

Tip sit: așezare deschisă

Suprafață estimată: 3 ha.

Descriere geografică: obiectivul este amplasat în versantul drept al *Văii Beregsăului*, pe prima treaptă de relief adiacentă văii largi și inundabile de aici, pe o terasă înălțată cu circa 3-4 m, într-o zonă pârlogită de la S de *Cimitirul nemțesc*.

Material arheologic: lipsa vizibilității la suprafața solului a impus evaluarea printr-un microsondaj, care a confirmat existența sitului, atât prin aspectul solului, cât și prin existența unor artefacte ceramice mărunte, dar specifice Evului mediu. Delimitarea spre SV, pe linia terasei fluviale, a sitului s-a bazat pe executarea altor două microsondaje.

Încadrare cronologică: Ev mediu (sec. XIV-XV?)

Referințe bibliografice sit: inedit; descoperit de cercetarea P.U.G. la 16.11.2022, prin Floca Cristian și Adrian Ardelean.

Observații: pe aliniamentul terasei fluviale, atât spre N-NE, cât și spre S-SV obiectivul este delimitat incert, fiind spre N afectat de suprapunerea vetrei aici a Pișchiei, în epoca modernă.

Propuneri: includerea obiectivului și a perimetrului acestuia în cadrul Repertoriului Arheologic Național.

15. Pișchia - Obiectiv 21

Statut administrativ: neinclus în RAN

Punct/Toponim: *Bencecu de Sus V I*

Coordonate Stereo 70 (punct central): 497048.45, 217477.487; **Pișchia 21A:** 497220.122, 217653.239

Tip sit: așezare deschisă multistratificată

Suprafață estimată: 5 ha.

Descriere geografică: obiectivul este amplasat în versantul drept al *Văii Beregsăului*, pe prima treaptă de relief adiacentă văii largi și inundabile de aici, pe o terasă înălțată cu circa 3-4 m, într-o zonă parțial pârlogită și supusă dezvoltării imobiliare.

Material arheologic: de la suprafața solului, cu vizibilitate precară (pârloagă și cultură de rapiță), s-au cules artefacte ceramice în cantități moderate.

Încadrare cronologică: Epoca bronzului, Ev mediu (sec. XIV-XV)

Referințe bibliografice sit: inedit; descoperit de cercetarea P.U.G. la 16.11.2022, prin Floca Cristian și Adrian Ardelean.

Observații: partea de N a obiectivului este afectată de dezvoltarea imobiliară, aici fiind deja construite 3 tâlpi de casă, fără a se fi făcut cercetare arheologică. Este drept că aceste construcții se găsesc în zona marginală a sitului, astfel că verificarea recentelor fundații excavate a scos la lumină firave urme de locuire medievală.

Propuneri: includerea obiectivului și a perimetrului acestuia în cadrul Repertoriului Arheologic Național de urgență, pentru evitarea distrugerii sitului de către dezvoltarea imobiliară demarată aici.

Odată ajunși în zona tălpiilor de casă ne-a atras atenția un grind vecin Pădurii Pișchia, pârlogit, aflat în afara perimetrelor PUG, dar care prezintă urme de locuire medievală, care cel mai probabil pot fi asociate cu așezarea medievală Pișchia 21. Numim acest perimetru Pișchia 21A, din considerentele amintite.

Considerații finale

Cu un istoric al cercetărilor bogat, la care se adaugă noile descoperiri din săpăturile preventive sau din periegeze, comuna Pișchia se remarcă prin densitatea mare a siturilor arheologice. În ceea ce privește cercetarea arheologică de suprafață întreprinsă în perimetrele Pișchia –P.U.G., pe suprafața a circa 1000 de hectare verificate, au fost identificate cu ocazia unor cercetări mai vechi și prin verificările noastre un număr de 15 de obiective arheologice, (**Anexa 2, Pl.2**). Pe lângă aceste descoperiri încadrate intravilanului propus (PUG), în UAT Pișchia mai sunt cunoscute în acest moment alte 31 de obiective arheologice, edite și inedite, majoritatea înscrise în *Repertoriul Arheologic Național* (RAN). În total, în UAT Pișchia sunt cunoscute în acest moment **46 de obiective** (situri) arheologice (**Pl.1, 2**). Descoperirile constau în general din așezări deschise, definite pe baza artefactelor ceramice databile în diferite epoci istorice, începând cu Epoca neolitică și până în zorii epocii moderne

Privind în ansamblu harta siturilor cunoscute în zona Pișchia, în raport cu geomorfologia zonei, este evident faptul că majoritatea punctelor se întind de-a lungul celor două văi principale, *Valea Beregsăului* și *Valea Măgherușului*, mai precis pe primele terase fluviale care învecinează văile (**Pl.1**). O serie de așezări de dimensiuni mai reduse se întind și de-a lungul *Văii Băcinului*, în timp ce platourile teraselor fluviale înalte ale *Cîmpiei Vingăi* și zonele colinare din partea estică a teritoriului, aparținând de *Dealurile Lipovei*, dețin un potențial arheologic mult mai redus, fapt ilustrat eşantionar de zonele verificate sistematic din acest tip de unități de relief.

Bibliografie

- Benea, Bejan 1994 Doina Benea, Adrian Bejan, *Viața rurală din sud-vestul Daciei în secolele II-IV (II)*, în ActaMN, 26-30 (1989-1993), 1994, p.127-148.
- Bozu, Bozu 2014 Flavius Bozu , Ovidiu Bozu, *Preventive Archaeological Research On Middle Ground Wave From Gearmata (Timiș County) Confine*, în Valeriu Sîrbu, Costin Croitoru (Ed.), *Ancient Linear Fortifications on the Lower Danube*, Cluj-Napoca, 2014, p.9-27.
- Drașovean et alii, 2004 Florin Drașovean, Doina Benea, Mircea Mare, Dana Tănase, Florentina Chiu, Simona Regep-Vlascici, Atalia Ștefănescu, Marius Muntean, Mariana Crânguș, Dorel Micle, Alexandru Szentmiklosi, Călin Timoc , *Săpăturile arheologice preventive de la Dumbrăvița (DN 6 – 67ariant ocolitoare Timișoara)*, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2004, 220 p.
- Forțiu 2015 Sorin Forțiu, *Mappa Von dem Temesva[r]er. District. ... Im Jahr 1720*, 2015 (ms).
- Forțiu 2019 Sorin Forțiu, *Dubla fortificație medievală de la Chama (com. Sânanndrei, jud. Timiș)*, În: *ArheoVest*, 7, 2019, p. 915-991.
- Forțiu 2021 Sorin Forțiu, *Mappa von dem Temesva[r]er. District. ... im jahr 1720.*, În: *ArheoVest*, 9, 2021, p. 849-938.
- Ianoșev 2007 Vasile Livius Ianoșev, *Pișchia, sat și comună bănățeană de pe malul Beregsăului*, Timișoara, 2007.
- Lazarovici 1975 Gheorghe Lazarovici, *Unele probleme ale ceramicii neoliticului în Banat*, în *Banatica*, 3, 1975, p.7-24.
- Luca 2010 *Descoperiri arheologice din Banatul românesc. Repertoriu*, Sibiu, 2006
- Mare 2004 Mircea Mare, *Banatul între secolele IV-IX*, Timșoara, 2004.
- Măruia 2011 Liviu Măruia, *Cercetări interdisciplinare vizând reconstituirea geografiei istorice a Dealurilor Lipovei*, Timișoara, 2011.
- Măruia et alii, 2011 Măruia, Liviu; Micle, Dorel; Cântar, Adrian; Stavilă, Andrei; Bolcu, Lavinia; Borlea, Oana; Ardelean, Mircea; Horak, Petru; Timoc, Călin; Floca, Cristian; Vidra, Lucian, *ArheoGis – baza de date a patrimoniului arheologic cuprins în Lista Monumentelor Istorice a județului Timiș. Rezultatele cercetărilor de teren*, Cluj Napoca, 2011, pp. 531-552.
- Medeleț 1994 Florin Medeleț, *Contribuții la repertoriul numismatic al Banatului. Epoca Laténe. Secolul IV î. Chr. – 106*, în *AnB (SN)*, 3, 1994, p. 239-308.
- Medeleț, Bugilan 1987 Florin Medeleț, Ion Bugilan, *Contribuții la problema și la repertoriul movilelor de pământ din Banat*, în *Banatica*, 9, 1987, p. 87-198.
- Micle et alii, 2007 Dorel Micle, Liviu Măruia, Leonard Dorogostaisky, Adrian Cîntar, *Noi descoperiri arheologice de teren în zona de NV a Banatului, acoperită de Câmpia Vingăi și Dealurile Lipovei (I)*, în *SIB*, 30, 2006-2007, 2007, p.7-30.
- Micle et alii, 2006 Dorel Micle, Liviu Măruia, Leonard Dorogostaisky, *The earth works from Cornești – Iarcuri (Orțișoara village, Timiș county) in the light of recent filed research*, în *Analele Banatului (SN)*, 2006, p.283-306.

- Micle et alii, 2011 Dorel Micle, Liviu Măruia, Andrei Cîntar, Marcel Torok-Oance, Die Erdwälle vom rumänischen Banat im Kontext der Landschaftsarchäologie, în Nemeth E., Fodorean Fl., Matei D., Blaga D., Der südwestliche Limes des römischen Dakien, ed. Mega, Cluj Napoca, 2011, p. 82-88
- Micle et alii 2017 Dorel Micle, Călin-Ioan Timoc, Andrei Stavilă, Adrian Cîntar, Bogdan Craiovan, *Punct: Olympian Park Timișoara Hala 9 DN6/E70, sat Remetea Mare, nr. 673, Timișoara, jud. Timiș, Nr cadastru 1223/1, în Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2015, 2016, p.179-181, 562-565.*
- Micle, Rogozea 2017 Dorel Micle, Octavian Rogozea, *Contribuții la repertoriul descoperirilor atribuite secolelor II-IV din vestul României, în ArheoVest, V, 2017, p. 483-519.*
- Micle, Floca 2022 *Linia de înaltă tensiune Timișoara-Arad (Transelectrica), memoriu arheologic, 2022, manuscris.*
- Milleker 1897 Milleker Bódog, Délmagyarország Régiségleletei [Antichități din Ungaria de Sud], I, Temesvár, 1896
- Milleker 1906 Milleker Bódog, Délmagyarország Régiségleletei, III, Temesvár, 1906 (1909)
- Pădureanu 1985 Eugen Pădureanu, *Contribuții la repertoriul arheologic de pe Valea Mureșului inferior și al Crișului Alb, în Crisia, 15, 1985, p.27-54.*
- Toma-Demian 2004 Nicoleta Toma-Demian, *Repertoriul descoperirilor monetare dintre anii 275-383 p.Chr. din jud. Timiș, în Analele Banatului, s.n.,10-11 (2002-2003), Timișoara, 2004, p.173-197.*
- Țeicu 2007 Dumitru Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval, Timișoara, 2007.*
- Vulpe 1975 Alexandru Vulpe *Die Äxte und Beile in Rumanien, în PBF, 9, 1975.*
- TRET 1884 *Történelmi és Régészeti Értesítő, Timișoara, 1884, p.190 (fără autor)*

Webografie

LISTE OFICIALE consultate (on-line)

Lista Monumentelor Istorice. Aheologie <https://culturatimis.ro/>

Repertoriul Arheologic Național <http://ran.cimec.ro>

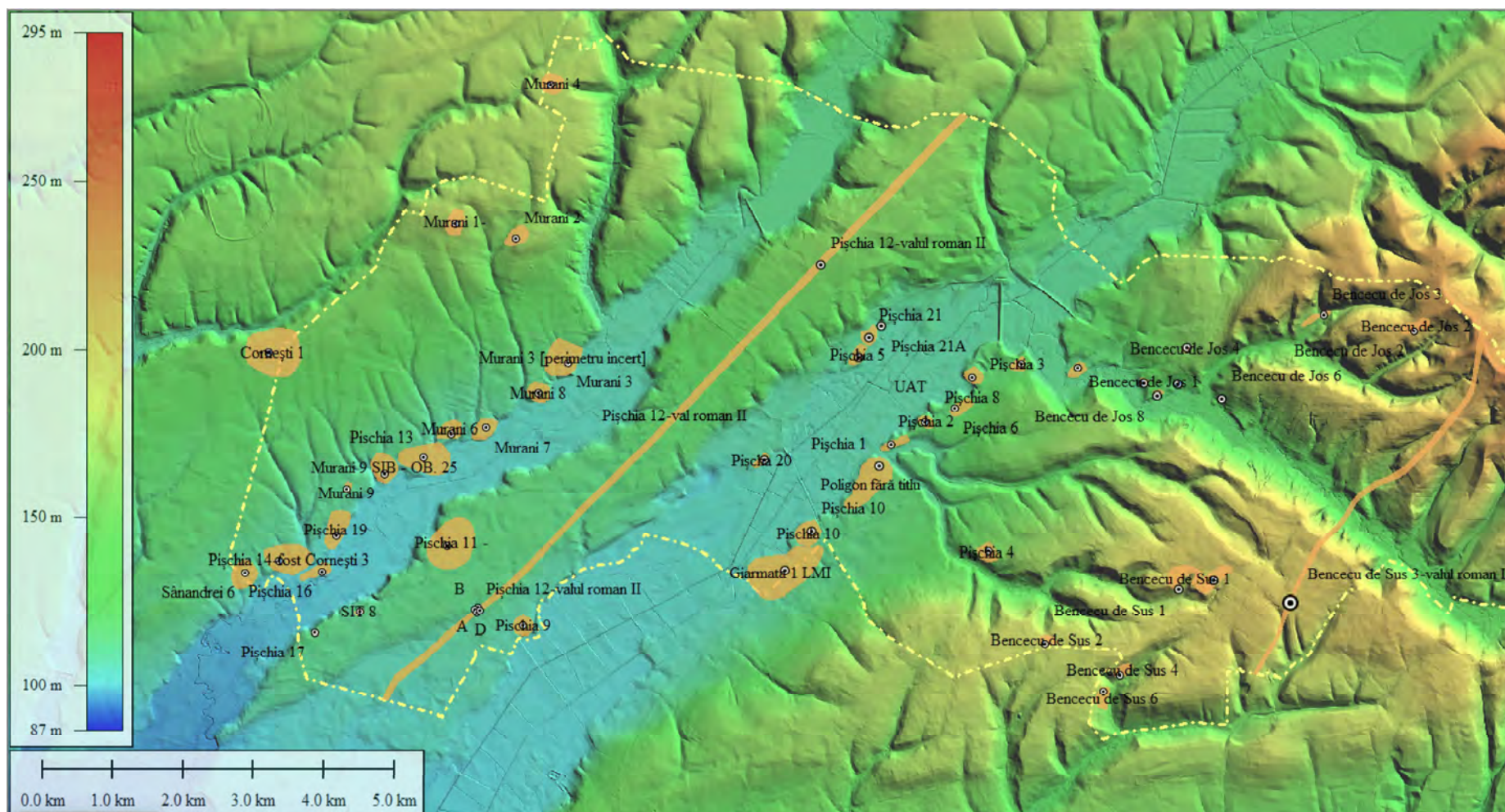
Harta RAN <http://map.cimec.ro/Mapserver/?layer=ran&cod=155252.05>

CARTOGRAFIE

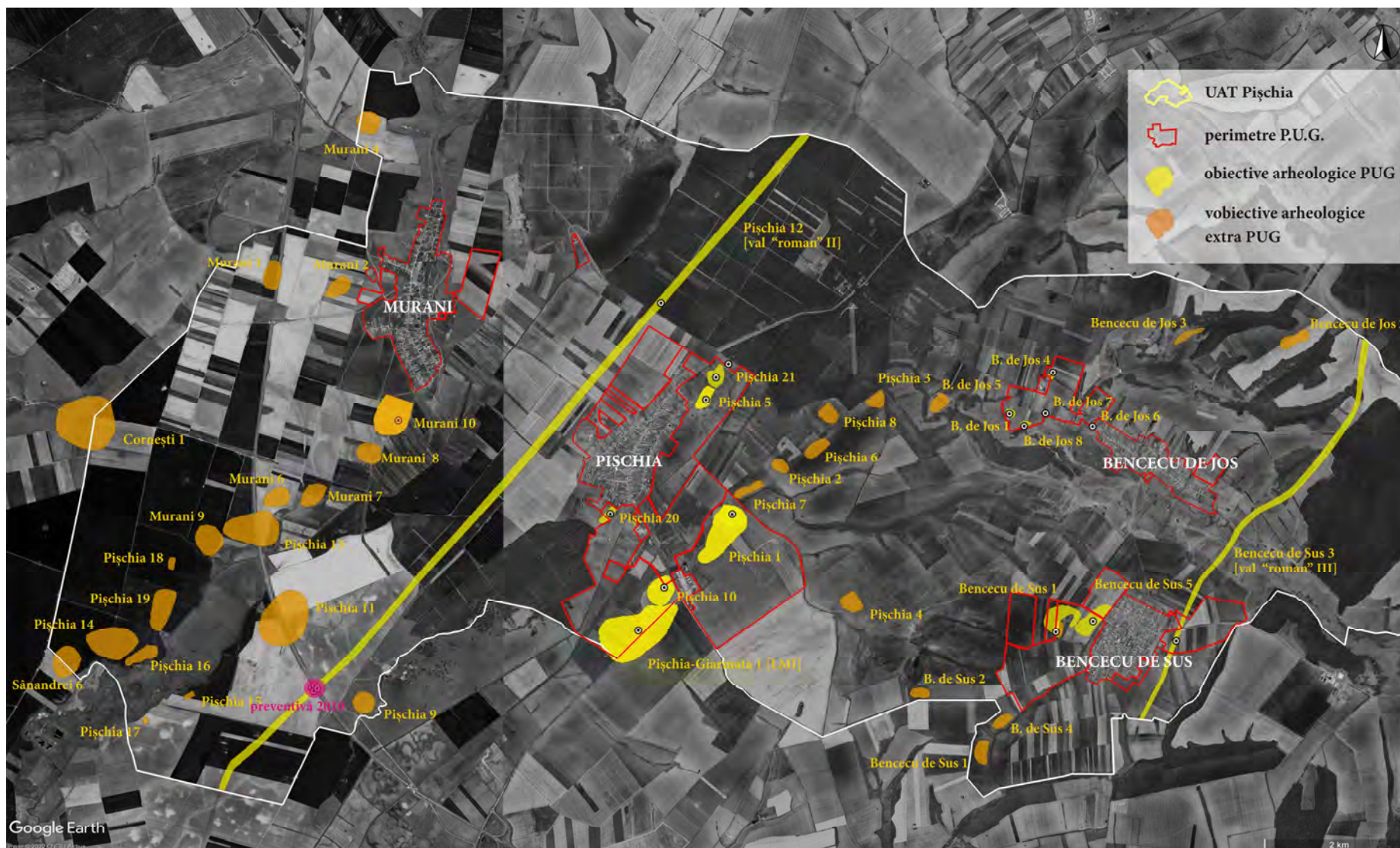
Mappa Von den Temeswaer District... 1720 <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/561/view/?bbox=-3592%2C-7588%2C14674%2C-35>

Bencsek original Eintheilungs Plan, 1800 <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/27/>

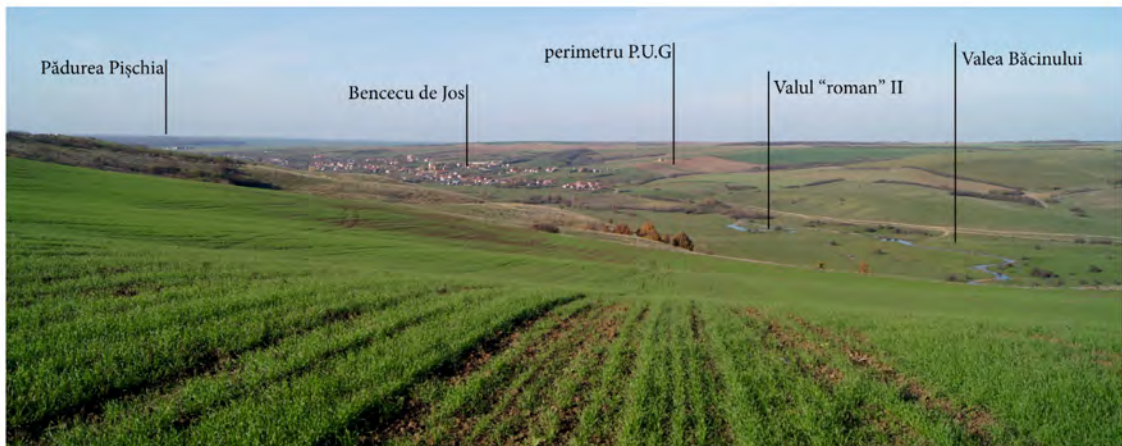
Franziszzeische Landesaufnahme <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/>

Pl. 1. Harta tuturor obiectivelor arheologice cunoscute pe suprafața UAT Pișchia (poligoane portocalii), documentate în prezentul studiu suprapuse peste Modelul Numeric al Terenului (LiDAR, ABA Banat).

Pl. 2. Harta tuturor obiectivelor arheologice cunoscute pe suprafața UAT Pișchia (poligoane portocalii), documentate în prezentul studiu, suprapuse peste imaginile satelitare (*G.Earth*TM).

Perimetrul Bencecu de Jos Est văzut din zona Bencecu de Sus (noiembrie 2022)

Perimetrul Bencecu de Jos Vest văzut din zona vechilor livezi (noiembrie 2022)

Valul "roman" III văzut în zona perimetrului Bencecu de Sus-P.U.G., zona de NE a satului

Pl. 3. Zona Bencecu de Sus și Bencecu de Jos, Imagini de teren din timpul verificărilor de suprafață, 2022.

Bencecu de Jos-Obiectiv 1

Preistorie

3cm

A doua epocă a fierului/Per. sec. II-IV d.Hr.

3cm

Ev mediu

Bencecu de Jos-Obiectiv 7

Ev mediu

3cm

Bencecu de Jos-Obiectiv 8

Preistorie

3cm

Ev mediu (?)

Pl. 4. Bencecu de Jos, Obiectivele 1, 7, 8. Fotografia artefactelor reprezentative.

Bencecu de Sus - Obiectiv 1

Epoca neolitică

3cm

Per. sec. II-IV d.Hr.

Ev mediu

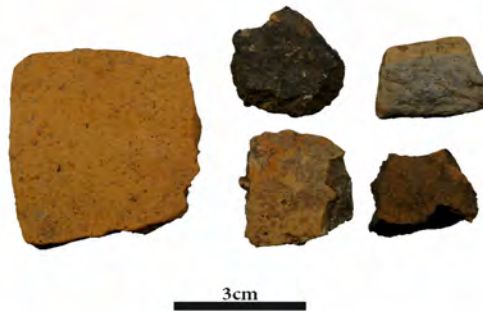

3cm

Pl. 5. Bencecu de Sus, Obiectiv 1. Fotografia artefactelor reprezentative.

Bencecu de Sus - Obiectiv 5

Epoca neolitică (?)

Per. sec. II-IV d.Hr.

Pișchia - Obiectiv 5

Per. sec. II-IV d.Hr.

Pl. 6. Bencecu de Sus-Obiectiv 1, Pișchia-Obiectiv 5. Fotografia artefactelor reprezentative.

Pișchia-Obiectiv 1

Preistorie

Per. sec. II-IV d.Hr.

Ev mediu

Pl. 7. Pișchia, Obiectiv 1. Fotografia artefactelor reprezentative.

Pișchia - Obiectiv 10

Epoca bronzului

Per. sec. II-IV d.Hr.

3cm

Ev mediu

Pl. 8. Pișchia, Obiectiv 10. Fotografia artefactelor reprezentative.

Pișchia - Obiectiv 20

3cm

Pișchia - Obiectiv 21

Epoca bronzului

3cm

Ev mediu

Pl. 9. Pișchia, Obiectivele 20, 21. Fotografia artefactelor reprezentative.

Anexa 1
Propunerile pentru Regulamentul Local de Urbanism

A. Propuneri pentru modificarea Listei Monumentelor Istorice - Arheologie

»în urma reverificărilor de teren propunem **ACTUALIZAREA** perimetrului sitului din poziția:

1. Giarmata-Pișchia 1 - Sarad [COD LMI: TM-I-s-B-06060], conform inventarului de coordonate cuprins în Tabelul ANEXEI 1.

» în urma analizei comparative a istoriografiei (vezi Tab.1 și capitol IV) și a reverificărilor de teren propunem **PĂSTRAREA** informațiilor din poziția:

1. Bencecu de Jos – Cetatea Dosu [COD LMI: TM-I-s-B-06053] și continuarea verificărilor locației acestui punct pe viitor.

B. Propuneri pentru modificarea Repertoriului Arheologic Național

» propunem **ÎNSCRIEREA** în *Repertoriul Arheologic Național* a **tuturor zonelor protejate** care conțin patrimoniu arheologic din cadrul perimetrelor Pișchia-P.U.G., și care nu sunt încă încadrate Repertoriu (vezi Tabel 1), numite *Obiectiv* și având perimetrele definite de coordonatele spațiale cuprinse în ANEXA 1.

Acestea sunt:

»Bencecu de Jos, obiectivele: 6, 7 și 8; Bencecu de Sus, obiectivele: 3 și 5; Murani, obiectivele: 1,3 și 9; Pișchia, obiectivele: 9, 10, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20 și 21.

»în urma analizei comparative a istoriografiei (vezi Tab.1 și capitol IV) și a reverificărilor de teren propunem **RADIAREA** informațiilor din poziția:

1.Pișchia – Valul roman de la Pișchia [cod RAN: 158190.03], deoarece acesta deține două coduri în cadrul RAN, fiind același cu **Pișchia-Obiectiv 12 [cod RAN: 158190.17]**.

2.Pișchia – Pădurea Pișchia sud-est-1 [cod RAN: 158190.01], deoarece acesta deține două coduri în cadrul RAN, fiind același cu Pișchia-Obiectiv 3 [cod RAN: 158190.09].

3.Pișchia – La ieșirea din localitate, spre Lipova [cod RAN: 158190.05], deoarece acesta deține două coduri în cadrul RAN, fiind același cu Pișchia-Obiectiv 5 [cod RAN: 158190.18].

4.Pișchia – Descoperirile neolitice din hotarul localității [cod RAN: 158190.02], deoarece informațiile existente **nu permit localizarea** punctului în teren.

5.Pișchia –Descoperirile de epocă romană de lângă livezile IAS Giarmata [cod RAN: 158190.04], deoarece informațiile existente **nu permit localizarea** punctului în teren.

»în urma analizei comparative a istoriografiei și a reverificărilor de teren (vezi Tab.1 și capitol IV) propunem **ACTUALIZAREA** informațiilor locaționale (adăugare perimetru sau relocare punct) din poziția:

»Bencecu de Jos, obiectivele: 1, 2, 3, 4 și 5; Bencecu de Sus, obiectivele: 1, 2, 4 și 6; Cornești-Obiectiv 1; Murani, obiectivele: 2, 4, 6, 7 și 8; Pișchia, obiectivele: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13 și 14

Sălciua Nouă-Dealul Șuma est [cod RAN: 158234.01], din cadrul UAT Pișchia, unde este încadrat în mod eronat, în cadrul UAT Recaș, căruia îi aparține în realitate.

Anexa 2. Tabelul obiectivelor arheologice din cadrul U.A.T. PIȘCHIA și propunerile pentru Repertoriului Arheologic Național (RAN)

Nr	Indicativ sit	Cod RAN/LMI	Nume RAN / Toponim și Coord. STEREO-pct. central	Sursa informației, referințe bibliografice	Tip sit	Datare descoperiri	Propuneri modificare RAN / Observații
1	Bencecu De Jos Obiectiv 1	158207.06	<i>La SV de C.A.P. și la N de Valea Băcinului</i> 221375.3970 496391.8537	Micle et alii, 2007, p.11-12 – ob.4; Măruia, 2011, p.548-552; Periegheză PUG-Academie	așezare	Epoca bronzului, Epocă dacică sau postromană, Ev mediu (sec.X-XII, XIV-XVI)	Actualizare locație și perimetru în RAN
2	Bencecu De Jos Obiectiv 2	158207.02	<i>Valea Fânețelor SE</i> 225207.1264 497134.5312	Măruia, 2011, p.553-554	așezare	Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu (sec.XIV-XVI)	Necesită perimetru în RAN
3	Bencecu De Jos Obiectiv 3	158207.03	<i>Valea Fînețelor</i> 223934.3821 497364.7366	Măruia, 2011, p.555-560; Periegheză PUG-Academie	așezare	Epoca bronzului, Prima epocă a fierului, Ev mediu (XIV-XVI)	Actualizare locație și includere perimetru în RAN
4	Bencecu De Jos Obiectiv 4	158207.04	<i>Dealul Bătrân SV</i> 221982.1594 496907.9875	Măruia, 2011, p. 561-562; Periegheză PUG-Academie (nici un artefact)	așezare	Preistorie (nedefinit)	Necesită perimetru în RAN
5	Bencecu De Jos Obiectiv 5	158207.05	<i>Valea Inferioară a Băcinului</i> 220436.6725 496609.9138	Măruia, 2011, p. 563-565	așezare	Prima ep. a fierului (?), Epoca dacică (?), Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu (sec.XIV-XVI)	Necesită perimetru în RAN
6	Bencecu De Jos Obiectiv 6	Neinclus în RAN	<i>Vatra satului V</i> 222479.1922 496172.5231	Micle, Rogoza, 2017, p.485; Periegheză PUG-Academie	așezare	Per. Sec. II-IV d.Hr.	Includere în RAN
7	Bencecu De Jos Obiectiv 7	Neinclus în RAN	<i>Valea Băcinului 1</i> 221857.3447 496375.7321	Periegheză PUG-Academie, inedit	așezare	Ev mediu (sec.XV-XVI)	Includere în RAN
8	Bencecu De Jos Obiectiv 8	Neinclus în RAN	<i>Valea Băcinului</i> 221564.5564 496220.1376	Periegheză PUG-Academie, inedit	așezare	Preistorie-nedeterminat Ev mediu (?)	Includere în RAN

9	Bencecu De Jos NELOCALIZAT	158207.01 LMI: TM-I- s-B-06053	<i>Dosul</i> La 1,2 km NV de sat (Bencecul de Jos)	Măruia, 2011, p. 130-133, 555-560; Măruia et alii, 2011, p.68-69; Periegheză PUG-Academie	cetate ?	Ev mediu / sec. XII – XIV	NELOCALIZAT Păstrare în LMI și continuare verificări
10	Bencecu de Sus Obiectiv 1	158216.01	<i>Bencecu de Sus V</i> 221861.6031 493455.8014	Măruia, 2011, p. 566-571; Periegheză PUG-Academie	așezare	Epoca neolitică; Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu (arpadian?)	Necesită perimetru în RAN
11	Bencecu de Sus Obiectiv 2	158216.02	<i>Bencecu de Sus sud- vest</i> [219977.6103 492670.6742]	Măruia, 2011, p. 572-573	așezare	Preistorie (nedeterminat), Per. Sec. II-IV d.Hr.	Necesită perimetru în RAN
12	Bencecu de Sus Obiectiv 3	Neinclus în RAN pt UAT Pișchia	<i>Valul roman III</i> 223867.664 494096.0373 (vezi fișă)	Benea et alii, 2008, p.34 Periegheză PUG-Academie	Sistem liniar val- șanț de pământ	Per. Sec. II-IV d.Hr.	Includere în RAN
13	Bencecu de Sus Obiectiv 4	158216.04	<i>Bencecu de Sus SV</i> 221036.921 492220.8892	Măruia, 2011, p. 578-580	așezare	Per. Sec. II-IV d.Hr.	Necesită perimetru în RAN –la limita cu perimetrul P.U.G.
14	Bencecu de Sus Obiectiv 5	Neinclus în RAN	<i>Bencecu de Sus V 1</i> 222365.6311 493576.8269	Periegheză PUG-Academie, inedit	așezare	Epoca neolitică (?); Per. Sec. II-IV d.Hr.	Includere în RAN
15	Bencecu de Sus Obiectiv 6	158216.05	<i>Bencecu de Sus SV</i> 220810.2744 491983.8181	Măruia, 2011, p. 584-586	așezare	Preistorie (nedeterminat), Per. Sec. II-IV d.Hr.	Necesită perimetru în RAN
16	Cornești Obiectiv 1	158047.06	<i>Cornești Sud Est/ Drumu Muraniului</i> 208965.8985 496827.771	Micle, Măruia, Dorogostaisky, 2006, p.293 – ob.Cornești 2 + informații fișă RAN	așezare	Epoca bronzului, Per. Sec. II-IV d.Hr.	Necesită perimetru în RAN; -încadrat parțial în UAT Pișchia
17	Murani Obiectiv 1	Neinclus în RAN	<i>Gaiu Mare</i> , Autostr. Arad-Timișoara 211606.8359 498664.883	Micle et alii, 2007, p.14 –ob.8, Cornești); 80cercetare preventivă 2010 (?)	așezare	Epoca bronzului -legat de cercetările preventive din 2010-nu deținem informații	Includere în RAN
18	Murani Obiectiv 2	158225.02	<i>Murani Vest</i> 212473.2838 498456.5735	Desc. 2006 Inedit, informații fișă RAN	Așezare	Preistorie, Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu	Necesită perimetru în RAN

19	Murani Obiectiv 3	Neinclus în RAN	Vatra satului S 213206.8236 496679.7776	Micle et alii, 2007, p.23 –ob.26 Studiu PUG-Academie	Așezare	Per. Sec. II-IV d.Hr.	Includere în RAN –la limita cu perimetrul P.U.G.
20	Murani Obiectiv 4	158225.04	<i>Murani NV-2</i> 212964.1599 500659.6994	Desc. 2006 Inedit, informații fișă RAN	Așezare	Epoca bronzului (?)	Necesită perimetru în RAN
21	Murani Obiectiv 6	158225.07	<i>Mușuroaie S</i> 211556.5932 495667.4813	Micle et alii, SIB 2007, p.23 –ob.27	Așezare	Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu 81	Necesită relocare pe harta RAN
22	Murani Obiectiv 7	158225.06	<i>Mușuroaie Sud</i> 212045.2746 495755.8774	Micle et alii, 2007, p.23 –ob.26 + info. Fișă RAN	Așezare	Epoca bronzului, Per. Sec. II-IV d.Hr.	Necesită perimetru în RAN
23	Murani Obiectiv 8	158225.08	<i>Mușuroaie SE</i> 212780.4286 496247.2145	Micle, Măruia, Dorogo-staisky, 2006,p.194; Micle et alii, 2007, p.23 –ob.26	Așezare	Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu 81	Necesită perimetru în RAN
24	Murani Obiectiv 9	Neinclus în RAN	<i>Valea Accead</i> 210600.4033 495093.4765	Micle et alii, 2007, p.22 –ob.25	Așezare	Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu 81 (târzie)	Includere în RAN
25	Pișchia-Giarmata Obiectiv 1	158190.19 LMI: TM-I-s-B-06060	<i>Cetățuica/ Tarlaua Sarad/ Domeniile Saradului</i> 216285.1683 493732.8831	Măruia et alii, 2011,p.133-170. Periegheză PUG-Academie	Așezare multistratificată; târg (?)	Epoca bronzului, Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu (sec. XIV-XVI)	Actualizare perimetru în RAN
26	Pișchia Obiectiv 1	158190.07	<i>Dealul Țiglărie S</i> 217611.0058 495220.6155	Măruia, 2011, p.1493-1495 Periegheză PUG-Academie	așezare	Preistorie; Per. Sec. II-IV d.Hr.; Ev mediu (sec. X-XII)	Necesită perimetru în RAN
27	Pișchia Obiectiv 2	158190.08	<i>Dealul Țiglărie NE-1</i> 218274.4076 495831.5095	Măruia, 2011, p.1496-1499	așezare	Epoca neolitică (?); A doua ep. a fierului; Per. Sec. II-IV d.Hr.; Ev mediu81(sec. X-XVI)	Necesită perimetru în RAN
28	Pișchia Obiectiv 3	158190.09	<i>Pădurea Pișchia SE-2</i> 219641.1588 496673.8122	Măruia, 2011, p.1500-1520	așezare	Epoca neolitică; Per. Sec. II-IV d.Hr.; Ev mediu (sec. VII-VIII)	Necesită perimetru în RAN

29	Pișchia RADIERE	158190.01	<i>Pădurea Pișchia sud-est-1</i>	Fișa RAN	așezare	Neolitic, Latène, Epoca post-romană	Recomandăm radiere -aceiași cu Obiectiv 3
30	Pișchia Obiectiv 4	158190.10	<i>Valea Dosului Sud</i> 219175.2471 493984.3949	Măruia, 2011, p.1521-1523	așezare	Epoca neolitică	Necesită perimetru în RAN
31	Pișchia Obiectiv 5	158190.18	<i>Pădurea Pișchia Sud-Vest I</i> [217330.6365 496764.8594	Diagnostic UVT 2020, inedit Periegheză PUG-Academie	așezare deschisă	Per. Sec. II-IV d.Hr.	Actualizare perimetru în RAN
32	Pișchia RADIERE	158190.05	ieșirea din localitate, spre Lipova	Benea, Bejan, 1994, p.142, Fișa RAN	așezare	Așezare de sec. III-IV	Recomandăm radiere, fiind același cu Pișchia 5 (diagnostic invaziv)
33	Pișchia Obiectiv 6	158190.12	<i>Dealul Țiglărie NE-2</i> 218688.1695 496031.8632	Măruia, 2011, p.1530-1534	așezare	Epoca neolitică; Per. Sec. II-IV d.Hr.; Ev mediu (sec. XIV-XVI)	Necesită perimetru în RAN
34	Pișchia Obiectiv 7	158190.13	<i>Dealul Țiglărie</i> 217793.2559 495526.4912	Măruia, 2011, p.1535-1541	așezare	Epoca neolitică; Per. Sec. II-IV d.Hr.; Ev mediu (sec. XIV-XVI)	Necesită perimetru în RAN-la limita cu perimetrul P.U.G.
35	Pișchia Obiectiv 8	158190.14	<i>Pădurea de Jos Sud</i> 218940.8258 496458.3436	Măruia, 2011, p.1542-1545	așezare	Per. Sec. II-IV d.Hr.; Ev mediu (sec. XV-XVI)	Necesită perimetru în RAN
36	Pișchia Obiectiv 9	Neinclus în RAN	<i>Dealul Cocor</i> 212566.4033 492922.5554	Micle et alii, 2007, p.12-15 – ob.6	așezare deschisă	Per. Sec. II-IV d.Hr.; Ev mediu	Includere în RAN
37	Pișchia Obiectiv 10	Neinclus în RAN	<i>Gara Pișchia S</i> 216656.7902 494285.2502	Periegheză DJCT, inedit Periegheză PUG-Academie	așezare deschisă	Epoca bronzului, Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu	Includere în RAN
38	Pișchia Obiectiv 11	Neinclus în RAN	Autostrada Arad-Timișoara 211490.7981 494066.1355	Cercetare82preventivă 2010 -Sit 8 în nomenclatura cercetării autostrăzii	așezare	Epoca bronzului; Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu (sec. XII-XIV)	Includere în RAN

39	Pișchia Obiectiv 12	158190.17	<i>Valul roman de la Pișchia</i> – Autostrada Arad-Tim. – km 40+900 [213104.7145 494280.5566-vezi fișă	Cercetare 83preventivă 2010; Bozu, Bozu, 2014, p.9-25 -sondaj 1976 Medeleț, Ianoșev (Ianoșev, 2007, p.51-55) Studiu PUG – Academie	Sistem liniar val-șanț de pământ	Per. Sec. II-IV d.Hr.	Actualizare perimetru pentru întregul UAT Pișchia - la limita cu perimetrul P.U.G.
40	Pișchia RADIERE ca și cod RAN	158190.03	<i>Valul roman de la Pișchia</i> - -150 m NV de localitate și liziera pădurii	Drașovean et alii, 2004, p.17; Benea et alii, 2008, p.37	val de pământ	Epoca romană	Recomandăm radiere cod RAN – comasare cu Pișchia 12
41	Pișchia Obiectiv 13	158190.06	Autostrada Arad-Timiș (Km.38+300 38+700)[211163.3356 495332.1753	Cercetare83 preventivă 2010 Informații fișă RAN	așezare	Epoca eneolitică, Epoca bronzului, Hallstatt; Per. Sec. II-IV d.Hr., Ev mediu (sec.VIII-IX,XVI)	Necesită perimetru RAN
42	Pișchia Obiectiv 14	158190.16	<i>Valea Accead Sud</i> 209106.3863 493853.0787	Micle et alii, 2007, p.24 –ob.28 + fișă RAN – Dorogostaisky	Așezare	Epoca bronzului, Per. Sec. II-IV d.Hr.	Necesită perimetru RAN
43	Pișchia Obiectiv 15	Neinclus în RAN	Sit 8-bretea autostrad. 210247.8124 493134.8257	Preventivă 2021/2022-inedit	?	Nu deținem informații	Includere în RAN
44	Pișchia Obiectiv 16	Neinclus în RAN	<i>Valea Accead Sud 2</i> 209718.939 493695.601	Micle, Floca, 2022; inedit	Așezare	Ev mediu-per. clasică (sec.XIV-XV)	Includere în RAN
45	Pișchia Obiectiv 17	Neinclus în RAN	<i>Valea Măgherușului S</i> 209616.9929 492823.9602	Micle, Floca, 2022; inedit	Așezare	Preistorie (nedeterminat)	Includere în RAN
46	Pișchia Obiectiv 18	Neinclus în RAN	<i>Valea Accead</i> 210072.061 494884.8877	Micle, Floca, 2022; inedit	Așezare	Preistorie (?)	Includere în RAN
47	Pișchia Obiectiv 19	Neinclus în RAN	<i>Valea Accead Sud 1</i> 209915.2305 494213.1687	Micle, Floca, 2022; inedit	Așezare	Preistorie (sporadic), Per. Sec. II-IV d.Hr.	Includere în RAN

48	Pișchia Obiectiv 20	Neinclus în RAN	<i>Cimitirul nemțesc</i> 215982.0784 495298.8089	Periegheză PUG-Academie, inedit	Așezare	Ev mediu (sec. XIV-XV?)	Includere în RAN
49	Pișchia Obiectiv 21(+21A)	Neinclus în RAN	<i>Pădurea Pișchia S</i> 217477.4874 497048.4497	Periegheză PUG-Academie, inedit	Așezare	Epoca bronzului, Ev mediu (sec. XIV-XV)	Includere în RAN
50	Pișchia RADIERE	158190.04	<i>Lângă livada I.A.S. Giarmata</i>	Benea, Bejan, 1994, p.142; Studiu PUG – Academie	Așezare	Epoca romană / sec. III-IV	NELOCALIZABIL – propunem RADIERE
51	Pișchia RADIERE	158190.02	<i>În hotarul localității</i>	Lazarovici, 1975, p.20; Studiu PUG – Academie	Așezare	Neolitic (grupul Bucovăț)	NELOCALIZABIL – propunem RADIERE
52	Sânandrei Obiectiv 6	158190.15	<i>În Cornet NE</i> 208623.6683 493690.3221	Micle et alii, 2007, p.24 –ob.28 + fișa RAN – Dorogostaisky	Așezare	Preistorie, Per. Sec. II-IV d.Hr.	Inclus parțial în UAT Pișchia
53	Sălciua Nouă Alt UAT	158234.01	<i>Dealul Șuma est</i>	Măruia, 2011, p.1568-1571 Studiu PUG – Academie	așezare	Preistorie, Per. Sec. II-IV d.Hr.	Actualizare încadrare în UAT Recaș

Notă: o serie de vechi obiective arheologice, cum ar fi Bencecu de Sus 3, Bencecu de Sus 7, Murani 1 (Micle et alii, SIB 2007, p. 24), Murani 3, Murani 5, Pișchia (Micle, Măruia, Dorogostaisky, 2006, p.293), Pișchia 5 (Măruia, 2011, p.1524-1529), Pișchia 9, 10, 11 (Măruia, 2011, p.355-356) – au fost radiate ca indicative aparținătoare acestor localități și a U.A.T. Pișchia, acestea fiind încadrate în realitate în U.A.T.-ul unor comune vecine (Giarmata, Orțișoara, Fibiș). Unele dintre aceste obiective se regăsesc în Repertoriul Arheologic Național, având încadrarea actualizată (corectă), însă facem menționarea pentru o mai clară gestionare a acestor puncte, intrate deja în literatura de specialitate cu indicativele eronate.

O CONTRIBUȚIE LA ISTORIA TIMIȘOAREI. OBSERVAȚIILE ARHEOLOGICE EFECTUATE PE STRĂZILE GEORGE DIMA, OITUZ ȘI PIAȚA MĂRĂȘTI.

Florin Drașovean*

Cuvinte cheie: Banat, Timișoara, Cetatea bastionară

Keywords: Banat, Timișoara, bastion fortress

A contribution to the history of Timișoara. The archaeological observations carried out on George Dima, Oituz streets and Mărăști square.

Abstract: Although the rescue excavation was carried out over a very limited area, the discovery of the 18th century walls provided important topometric data, which gave a starting point for a more accurate positioning of the bastion fortifications on the current plan of the city.

În anul 2015, S. C. RDS RCS S.A. a început un amplu proiect de introducere a noii infrastructuri pe teritoriul municipiului Timișoara. În cartierul Cetate, în zona Pieței Mărăști, aceste lucrări de excavații au început fără obținerea avizelor legale, dar au fost oprite după descoperirea unor vestigii arheologice pe unele segmente ale traseelor șanțurilor de implementare a cablurilor. După acest moment au fost demarate cercetările de descărcare de sarcină arheologică a perimetrelor ce urmau să fie afectate de săparea căminelor de tragere a cablurilor și a șanțurilor de poziționare a acestora.

I. 1. Scurt istoric al zonei afectate de lucrările S. C. RDS/RCS S.A.

Zona afectată de aceste lucrări este situată în partea de nord a centrului istoric al orașului, cunoscut și sub numele de Cartierul Cetate (**Fig.1**). În imediata apropiere a acestei zone erau dispuse liniile fortificațiilor cetății otomane¹. După cucerirea Timișoarei de către Eugeniu de Savoya (1716), cetatea otomană a fost demolată în mai multe etape și s-a construit cetatea bastionară a Timișoarei într-o perioadă de timp cuprinsă între 1732-1765/1790². Cetatea a funcționat până la sfârșitul secolului al XIX-lea, când și-a pierdut importanța militară, fiind demolată aproape în întregime, în zilele noastre s-au păstrat doar câteva segmente, care figurează pe Lista Monumentelor Istorice din 2010 (TM-I-s-A-06050; TM-II-a-A-06103; TM-II-m-A-06103.01; TM-II-m-A-06103.02; TM-II-m-A-06103.03), fiind situate pe str. Popa Șapcă/Hector, în Piața Mărăști/Calea Aradului, în Parcul Botanic și în Piața Timișoara 700.

* Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Filiala Timișoara, e-mail: fdrasovean2000@yahoo.com

¹ Opriș 2007; Diaconescu 2016; Szentmiklosi, Ţeicu 2017.

² Capotescu 2008; Opriș 2007.

Fig. 1. Vedere satelitară a zonei străzilor G. Dima, Oituz și a Pieței Mărăști

Fig. 2. Harta Timișoarei întocmită de căpitanul F. Perette (sec. XVIII)

**Fig. 3. Georeferențierea hărții F. Perette peste planul actual al orașului
(prelucrare după M. Opriș 2007, Fig. 9)**

II. Prezentarea situației arheologice

II. 1. Localizarea cercetărilor preventive.

Zona ce a fost cercetată este situată în partea de nord a Cetății Timișoarei, într-o zonă cu un mare potențial arheologic datorat secolelor de locuire neîntreruptă, așa cum reiese din documentele și izvoarele istorice ale vremii și după cum a fost demonstrat și de cercetările arheologice recente³.

Suprafețele care au fost afectate de lucrări sunt precizate în **Fig. 4** și sunt dispuse pe partea nordică a străzilor G. Dima și Oituz precum și a Pieței Mărăști. La data opririi lucrărilor de excavații au fost deja săpate de constructor căminele 1, 3 și 8. În această situație au mai rămas de cercetat doar suprafețele afectate de căminele 2-7, adică o suprafață de 13,5 mp, dar și o parte a traseurilor șanțurilor dintre cămine. Cercetarea a fost mult îngreunată de faptul că zona este adicentă părții carosabile a acestor străzi, situație în care extinderea prin casete a suprafețelor cercetate a fost imposibilă. Totodată, din cauza suprafeței foarte mici a fiecărui cămin, de numai 2,25 mp., nu a fost posibilă nici cercetarea tuturor depunerilor antropice, fapt ce ne-a obligat să oprim cercetarea la cota de săpare a proiectului, mai precis la adâncimea de 1,5 m.

³ Drașovean et al. 2007; 2018; 2023; Diaconescu 2016.

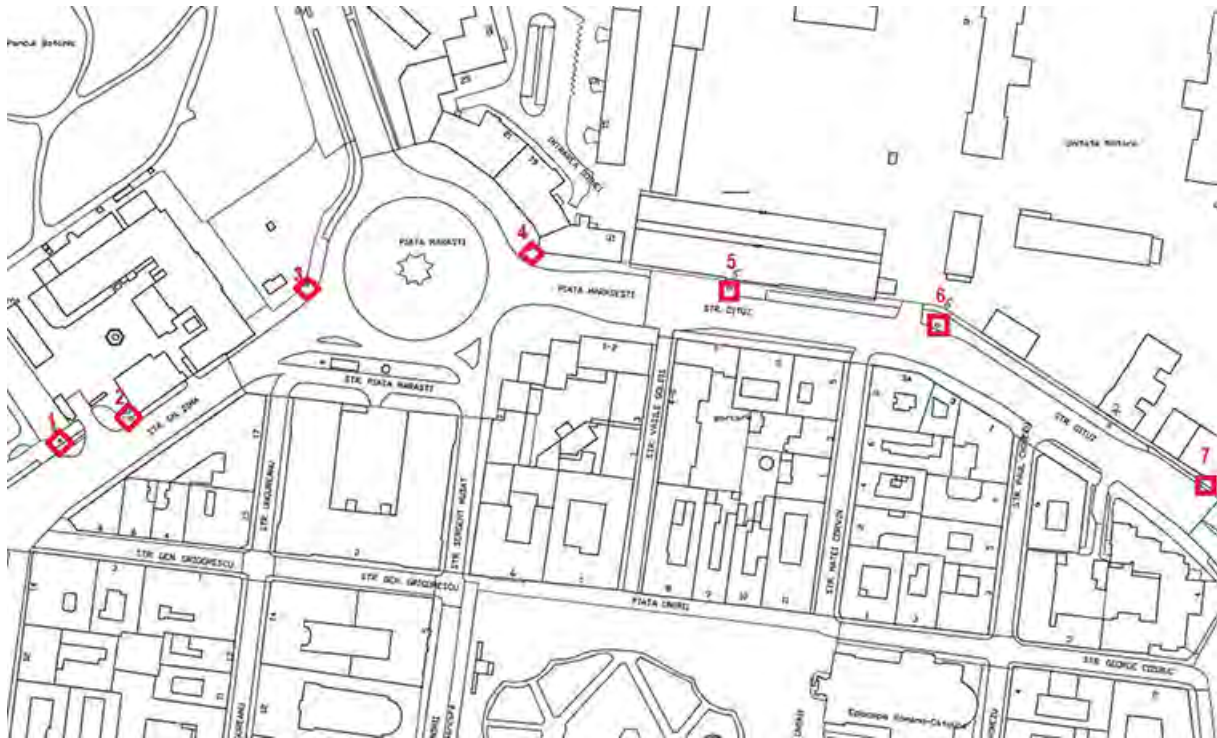

Fig. 4. Planul cu amplasarea căminelor de tragere a cablurilor

II.2. Stratigrafia generală și dispunerea complexelor arheologice

Așa cum am mai precizat, cercetările au fost limitate la zonele afectate de săpăturile pentru amenajarea căminelor de tragere a cablurilor, activitatea noastră fiind concentrată pe Căminele 2, 4-7 și la șanțurile intermediare.

Căminul nr. 2. Este situat pe strada G. Dima la colțul de sud al Spitalului Municipal (Fig. 4), având următoarele coordonate absolute: pct. 1: 206683.381 ; 480184.0 pct. 2: 206683.861 ; 480183.079, pct. 3: 206682.795 ; 480182.612, pct. 4: 206682.348 ; 480183.606⁴. Imediat după decaparea mecanică a suprafeței, la adâncimea de 0,6 m au fost descoperite fundațiile unui zid de cărămidă legată cu mortar (**Fig. 6**) ale cărui dimensiuni finale nu au putut fi stabilite din cauza suprafeței reduse a casetei. Din dispunerea șirurilor de cărămizi în structura zidului, dar și a orientării marginii estice a acestuia s-a putut observa că zidul era orientat est-vest. Pe latura sa estică a putut fi identificat un canal zidit cu o lățime de 0,40 m (**Fig. 6** și **6a**). Zidul continua și spre vest, fiind identificat și în șanțul ce lega acest cămin de Căminul nr. 1 (**Fig. 5** și **5a**). Nu au fost descoperite materiale arheologice. Descoperirea acestui zid a permis o georeferențiere exactă la planul actual al orașului a zidului din această zonă a fortificației bastionare.

Între Căminul nr. 2 și colțul de est al clădirii Spitalului Municipal, la săpărea șanțului de legătură cu Căminul nr. 3, au fost dezvelite două structuri zidite. Una dintre acestea este paralelă cu zidul corpului exterior al Spitalului (**Fig. 7, 8, 8a**), fiind surprinsă latura sa sud-estică, restul zidului continuând sub clădirea adiacentă. În partea de est, acest zid era tăiat de șanțul unei intervenții moderne (Fig. 8a).

⁴ Măsurătorile și documentația topometrică din acest articol au fost făcute de domnul lector univ. dr. Andrei Stavilă de la Universitatea de Vest din Timișoara, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

Fig. 5. Zona Căminului nr. 2 (strada G. Dima) cu ruinele zidului fortificației bastionare.

Fig. 5a. Zona Căminului nr. 2 (strada G. Dima) cu ruinele zidului fortificației bastionare (detaliu).

Fig. 6. Căminul nr. 2 (strada G. Dima) cu ruinele fortificației bastionare

**Fig. 6a. Căminul nr. 2 (strada G. Dima) cu ruinele fortificației bastionare.
Detaliul canalului dintre cele două ziduri.**

**Fig. 7. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între căminul nr. 2 și poarta de acces în curtea Spitalului Municipal (vedere spre Piața Mărăști).
Pe fundul acestuia se poate observa zidul fortificației bastionare.**

**Fig. 8. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între căminul nr. 2 și poarta de acces în curtea Spitalului Municipal (vedere dinspre Piața Mărăști).
Pe fundul acestuia se poate observa zidul fortificației bastionare. În prim plan se observă o structură boltită.**

Fig. 8a. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între căminul nr. 2 și poarta de acces în curtea Spitalului Municipal (vedere dinspre Piața Mărăști). Detaliul zidului fortificației bastionare, tăiat de un șanț modern.

Fig. 8b. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între căminul nr. 2 și poarta de acces în curtea Spitalului Municipal (vedere spre Piața Mărăști). Detaliul zidului fortificației bastionare, tăiat de un șanț modern, și a structurii boltite.

Fig. 8c. Detaliul structurii boltite situate în apropierea intrării în curtea Spitalului Municipal.

Fig. 8d. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între poarta de acces în curtea Spitalului Municipal și Piața Mărăști, în care nu au fost identificate structuri ale fortificației bastionare.

Cea de-a doua structură zidită (**Fig. 8b, 8c**) este situată în continuarea zidului descris anterior, fiind perpendiculară pe zidul actual al clădirii moderne, în partea stângă a porții secundare de intrare în curtea spitalului. După dispunerea cărămizilor și a aspectului boltit al suprafeței superioare (**Fig. 8c**), credem că este fie un arc de descărcare din zidul fortificației, fie un pasaj prin acest zid.

În șanțul din dreapta porții secundare de intrare în curtea spitalului (**Fig. 8d**), săpat paralel cu zidul sud-estic al clădirii, nu au fost observate structuri zidite.

Căminul nr. 4. Este situat în colțul de răsărit al pieței Mărăști, la intersecția acesteia cu strada Oituz (**Fig. 4**), având următoarele coordonate absolute: pct. 1: 206832.814; 480247.874, pct. 2: 206833.731; 480247.305, pct. 3: 206833.122; 480246.3, pct. 4: 206832.205; 480246.917. Cercetările arheologice au constatat următoarea dispunere stratigrafică (**Fig. 9**):

- 0-0,13 m, strat de covor asfaltic;
- 0,13-0,35 m., strat rezultat în urma lucrărilor edilitate recente compus din bucăți de beton amestecat de moloz. Din aceste strat a fost săpată o groapă în partea de sud a casetei;
- 0,35-0,55 m., strat lutos de culoare brună cu bucăți mici de cărămidă în compoziție;
- 0,55-1,25m., strat lutos de culoare galbenă cu lentile orizontale de lut brun;
- 1,25-1,40 m., strat cu bucăți de cărămidă.
- 1,40-1,50 m., strat brun-cenușiu.

Fig. 9. Profilul sudic al Căminului nr. 4

Cercetările nu au condus la descoperirea unor materiale arheologice.

Între șanțul dintre acest cămin și Căminul nr. 5, în partea sa vestică, au fost descoperite zidurile fortificației (**Fig. 10 și 10a**). În partea estică a zidului a fost identificat un colț (**Fig. 10b**), foarte probabil unul dintre cele situate în dreapta Porții Vienei, spre Cazarma Ferdinand (**Fig. 17-17a**). Zidul avea în structura lui un arc de descărcare.

Fig. 10. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între Căminul nr. 4 din Piața Mărăști. În capătul vestic al acestuia au fost identificate structuri ale fortificației bastionare.

Fig. 10a. Structură a fortificației bastionare descoperită în capătul vestic al șanțului de poziționare a cablurilor cuprins între Căminul nr. 4 din Piața Mărăști.

Fig. 10b. Partea estică a structurii fortificației bastionare descoperite în capătul vestic al șanțului de poziționare a cablurilor cuprins între Căminul nr. 4 din Piața Mărăști (detaliu).

Căminul nr. 5. Este situat pe strada Oituz în fața intrării Facutății de Arte (Fig. 4), având următoarele coordonate absolute: pct. 1: 206906.885 ; 480232.808, pct. 2: 206908.399; 480232.568, pct. 3: 206908.218; 480231.442, pct. 4: 206906.715; 480231.738. Cercetările arheologice au constatat următoarea dispunere stratigrafică (Fig. 12):

- 0-0,10 m., pavaj actual compus din pavele din beton;
- 0,10-0,25m., strat compus din pietriș amestecat cu piatră concasată;
- 0,25-0,60 m., strat de culoare gălbuie, lutos;
- 0,60-0,70 m., strat de culoare brun-neagră;
- 0,70-0,85 m., strat de culoare brun-neagră cu pigmenți de cărămidă;
- 0,85-0,90m., strat de cărămidă spartă;
- 0,90-1,15 m., strat brun-închis, lutos;
- 1,15-1,20 m., strat de cărămidă spartă;
- 1,20-1,50 m., strat brun-închis, lutos;

Cercetările nu au condus la descoperirea unor materiale arheologice. În șanțul dintre căminele 5 și 6 nu au fost descoperite ziduri (Fig. 11 și 11a).

Fig. 11. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între structura fortificației bastionare din Piața Mărăști și intrarea Facultății de Arte, în care nu au fost identificate structuri ale fortificației bastionare.

Fig. 11a. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între structura fortificației bastionare din Piața Mărăști și intrarea Facultății de Arte. Detaliul profilului stratigrafic.

Fig. 12. Profilul vestic al Căminului nr. 5.

Căminul nr. 6. Este situat pe strada Oituz la coșul estic al clădirii Facutății de Arte (**Fig. 4**), având următoarele coordonate absolute: pct. 1: 206985.190 ; 480218.689, pct. 2: 206986.485; 480218.435, pct. 3: 206986.444; 480217.325, pct. 4: 206985.149; 480217.579. Cercetările arheologice au constatat următoarea dispunere stratigrafică (**Fig. 13**):

- 0-0,10 m., pavaj actual compus din pavele din beton;
- 0,10-0,20 m., strat compus din pietriș amestecat cu piatră concasată;
- 0,20-0,30 m., strat lut galben cu incluziuni de mortar;
- 0,30-0,40 m., strat cenușiu-închis cu aspect lutos;
- 0,40-1,45 m., strat brun-închis, dens;
- 1,45-1,50m., strat de lut galben;

Cercetările nu au condus la descoperirea unor materiale arheologice.

În șanțul dintre Căminul 6 și 7 au fost descoperite resturile a două ziduri (**Fig. 14 și 14a și 16 și 16a**). Primul dintre acestea (**Fig. 14 și 14a**) avea o structură similară (ca tip de cărămidă și aspect al mortarului) cu cele din zidurile bastionare, avea un duct liniar și făcea parte din Cazarma Ferdinand (**Fig. 17, 17a și 18**). Cel de-al doilea avea o structură diferită, atât cărămida, cât și mortarul, care aveau o calitate inferioară celor din zidurile fortificațiilor bastionare.

Căminul nr. 7. Este situat pe strada Oituz la coșul sudic al clădirii administrative a Universității de Vest (**Fig. 4**), având următoarele coordonate absolute: pct. 1: 207050.362; 480180.904, pct. 2: 207051.393; 480180.264, pct. 3: 207050.692; 480179.209, pct. 4: 207049.661; 480179.849. La data începerii cercetărilor acest cămin a fost săpat parțial de constructori până la adâncimea de 1,1 m., cotă de la care a început săpătura preventivă.

Fig. 13. Profilul vestic al Căminului nr. 6.

Fig. 14. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între Căminul nr. 6 și nr. 7 de pe strada Oituz unde au fost identificate structuri ale fortificației bastionare (vedere dinspre vest).

Fig. 14a. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între Căminul nr. 6 și nr. 7 de pe strada Oituz, unde au fost identificate structuri ale fortificației bastionare (vedere dinspre est).

Din taluzarea profilului de sud a fost constatată următoarea dispunere stratigrafică (Fig. 15):

- 0-0,10 m., pavaj actual compus din pavele din beton;
- 0,10-0,20m., strat de nisip;
- 0,20-0,50 m., strat compus din pietriș amestecat cu piatră concasată;
- 0,50-0,65 m., strat lut negru-cenușiu;
- 0,65-0,75 m., țeavă de apă;
- 0,75-1,45 m., strat brun-închis, dens;
- 1,45-1,50m., strat de lut galben;

Cercetările nu au condus la descoperirea unor materiale arheologice.

Fig. 15. Profilul vestic al Căminului nr. 7.

III. Concluzii

Cercetările preventive determinate de lucrările firmei RCS/RDS au fost foarte limitate ca spațiu, fiind restrânse la perimetrul căminelor de tragere a cablurilor și a șanțurilor pentru introducerea acestora. Cu toate acestea, descoperirea structurilor zidite au furnizat date topometrice importante, care sunt un punct de plecare pentru o mai bună poziționare a fortificațiilor bastionare pe planul actual al orașului.

Studiind planurile orașului care ne-au fost disponibile, cercetările noastre au fost situate între Bastioanele Sf. Elisabeta (nr. VIII în **Fig. 17a**) și Sf. Carol (nr. IX în **Fig. 17a**). Pe aceste planuri se mai pot observa două construcții care închid spațiile dintre zidurile de sud ale acestora, *Kadeten* (sic!) *Schule* la Bastionul VIII, și *Ferdinands Kaserne* la Bastionul IX.

Fig. 16. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între Căminul nr. 7 și nr. 8 de pe strada Oituz, unde au fost identificate structuri zidite (vedere dinspre est).

Fig. 16a. Șanțul de poziționare a cablurilor cuprins între Căminul nr. 7 și nr. 8 de pe strada Oituz, unde au fost identificate structuri zidite (vedere dinspre est). Detaliu.

Cercetările efectuate au precizat că există o diferență între poziționarea zidului de est al Basionului Sf. Elisabeta și zidul clădirii principale ale Spitalului municipal. Zidurile identificate de noi sunt poziționate în coordonate absolute astfel:

- partea estică a zidului situat în șanțul dintre Căminul 2 și poarta laterală de intrare în curtea Spitalului municipal este poziționat între: 206677,233, 480179,023 și 206700,637, 480195,427;

- structura boltită din stânga porții laterale de intrare în curtea Spitalului municipal este poziționată între: 206702,939, 480196,746 și 206701,719, 480195,741;

- structura boltită (arcul de descărcare?), situată în partea vestică a șanțului dintre Căminul 4 nr. 5, este poziționat între: 206841,497, 480245,027; 206840,1, 480239,52; 206845,076, 480238,509; 206845,409, 480244,027.

- zidul situat în partea vestică a șanțului dintre Căminul nr. 6 și 7, este poziționat între: 207008,446, 480212,565; 207007,252, 480210,598; 207025,28, 480198,866; 207026,474, 480200,832;

- zidul situat în partea estică a șanțului dintre Căminul nr. 6 și 7, este poziționat între: 207051,68, 480182,959; 207050,299, 480181,03; 207061,125, 480173,488; 207062,626, 480175,734.

Aceste coordonate arată dispunerea reală în teren a zidurilor identificate în cadrul cercetărilor noastre. Din păcate, nu avem alte elemente de referință care să ne indice și pozițiile

absolute a altor ziduri din partea nordică a fortificației bastionare, cu toate că au fost efectuate cercetări arheologice în zona ICAM a Universității de Vest, unde a fost dezvelit vârful Bastionului Sf. Carol⁵. La acest inconvenient s-au adăugat și suprafețele reduse, poziționarea lor într-o zonă intens circulată, dar și obligativitatea de a opri cercetarea la cota proiectului, ceea ce ne-a împiedicat să obținem și alte informații. Una dintre acestea este situarea exactă a *Osman Aga Kapisi* și *Ali Paşa Tabyiası*⁶, care, în conformitate cu referențierile Hărții Perette (Fig. 3), s-ar afla în zona șanțului de tragere dintre Căminele 6 și 7 (Fig. 4), și ale căror substructii ar fi putut fi identificate.

Cu toate aceste limitări, cercetările din această parte a Cetății pot fi o contribuție la cunoașterea evoluției urbanistice a Timișoarei, fiind un potențial punct de plecare pentru alte cercetări, care vor putea aduce noi precizări privind dispunerea exactă în teren a acestor structuri.

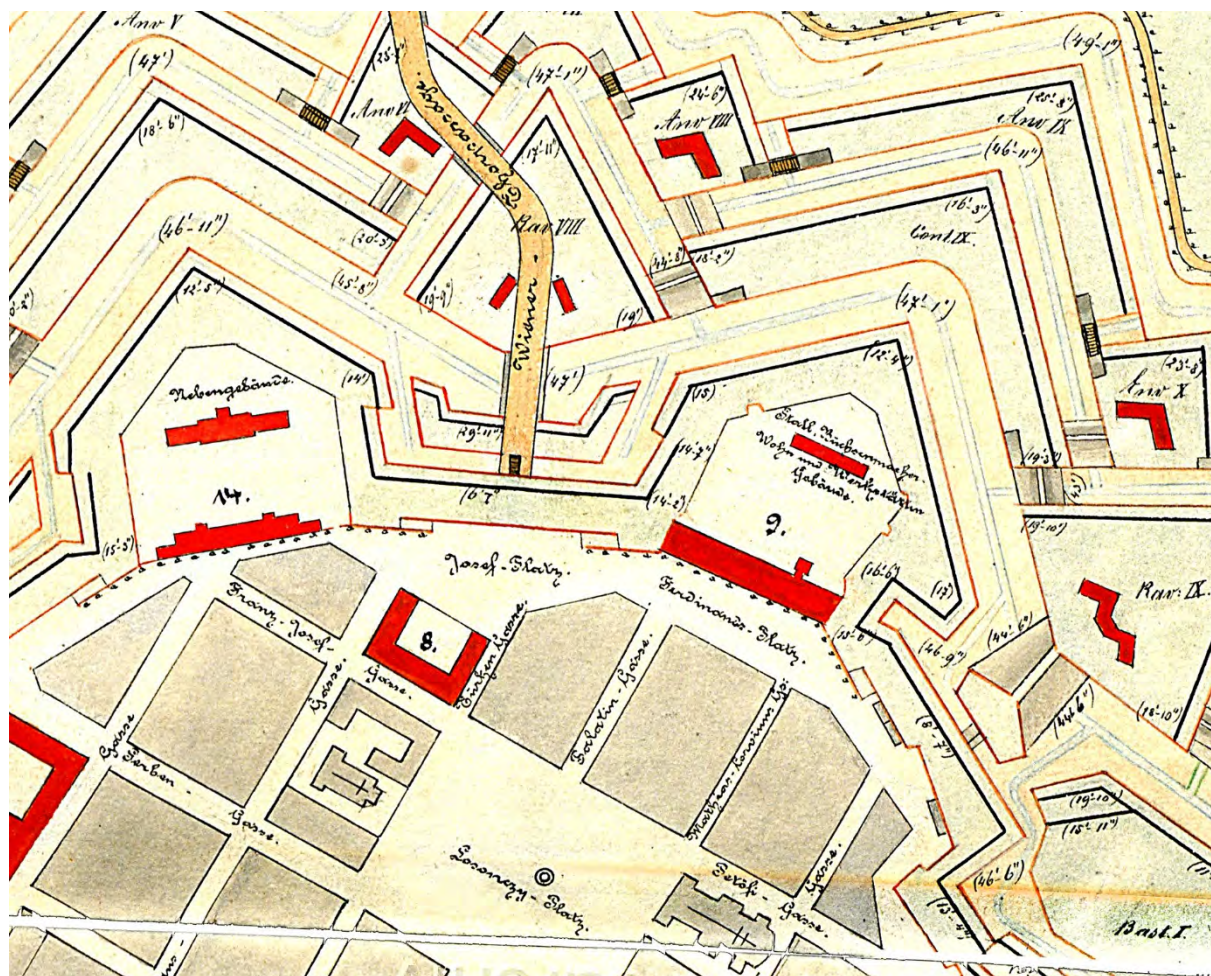

Fig. 17. Detaliul zonei de nord a cetății bastionare. Prelucrare după *Plan der Festung Temesvár*, KuK, Genie-Direktion zu Temesvár, Österreichisches Staatsarchiv (informație furnizată de A. Szentmiklosi în anul 2015).

⁵ Gindele et al. 2016.

⁶ Opriș 2007, 22-23.

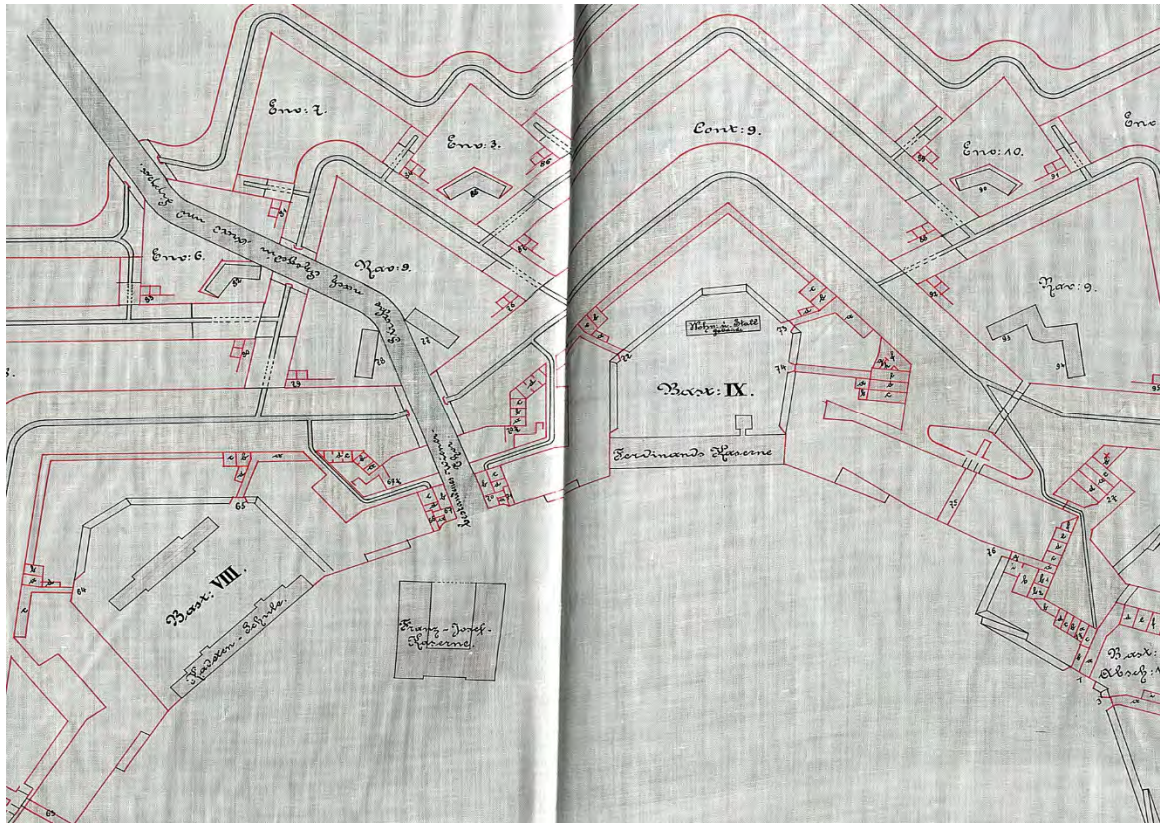

Fig. 17a. Detaliul zonei de nord a cetății bastionare. Prelucrare după *Plan der Festung Temesvár*, Kriegs-Archiv, Österreichisches Staatsarchiv (informație furnizată de A. Szentmiklosi în anul 2015).

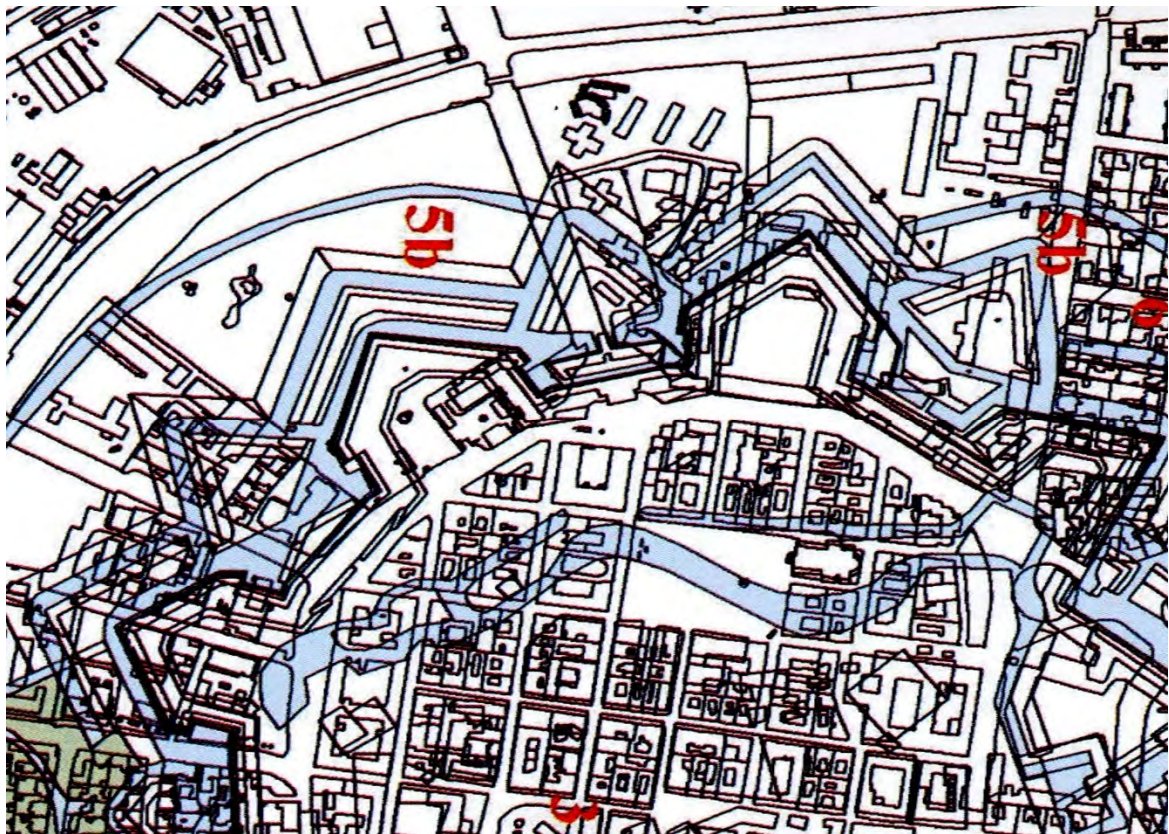

Fig. 18. Georeferențierea peste planul actual al orașului a planului fortificațiilor bastionare (prelucrare după M. Opriș 2007, Fig. 28).

BIBLIOGRAFIE

- Capotescu 2008 Capotescu, V., *Arhitectura militară bastionară în România. I. Cetatea Timișoarei*. Editura Bastion, Timișoara (2008).
- Diaconescu 2016 Diaconescu, D., Observații arheologice privind linia exterioară de fortificație a cetății turcești a Timișoarei. *Patrimonium Banaticum*, VI (2016), pp. 165-192.
- Drașovean et al. 2007 Drașovean, F., Feneșan, C., Flutur, A., Szentmiklosi, A., El Susi, G., Kopeczny, Zs., M-Kiss, H., Șeptilici, R., Dinu, N., *Timișoara în amurgul Evului Mediu*. Editura Mirton, Timișoara (2007).
- Drașovean et al. 2018 Drașovean, F., Kopeczny, Zs., El Susi, G., Marțiș, F., Flutur, A., *O contribuție la istorie Timișoarei medievale. Cercetările arheologice preventive executate pe strada Emanuil Ungureanu nr. 2*. Editura Mega, Cluj-Napoca (2018).
- Drașovean et al. 2023 Drașovean, F., Tincu, S., Suci, C. I. *O contribuție la istoria Timișoarei. Cercetările arheologice preventive din piața Sfântul Gheorghe (2013-2015)*. Vol. I. Editura Mega, Cluj-Napoca (2023).
- Gindele et al. 2016 Gindele, R., Marta, L., Gașpar, A., 113. Mun. Timișoara, jud. Timiș. Punct: Str. Oituz nr. 4. "Institutul de Cercetări Avansate de Mediu (ICAM). Universitatea de Vest din Timișoara. *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2015*, Institutul Național al Patrimoniului, București (2016), pp. 210-2011.
- Opriș 2007 Opriș, M., *Timișoara. Monografie urbanistică. Volumul I. Descoperiri recente care au impus corectarea istoriei urbanistice a Timișoarei*. Editura Brumar, Timișoara (2007).
- Szentmiklosi, Țicu 2017 Szentmiklosi, A., Țicu, D., Cercetări de arheologie urbană. Reflecții privind orașul Timișoara în secolele XVII-XVIII. *Analele Banatului*, XXV (2017), pp. 143-169.

ADULTER ȘI CRIMĂ ÎN EVUL MEDIU TÂRZIU. IMPACTUL LEGAL ȘI SOCIAL AL UNEI CRIME ÎN VIAȚA UNEI FAMILII NOBILIARE DIN BANAT

Adrian Magina*

Cuvinte cheie: Banat, evul mediu, crimă, adulter, nobilime

Keywords: Banat, Middle Ages, murder, adultery, nobility

Adultery and Murder in Late Middle Ages.

The legal and social impact of a crime in the life of a noble family from Banat

Abstract: The Lower Parts of the Hungarian medieval kingdom (*partes inferiores regni Hungarie*), - nowadays Banat region- was a diverse territory from ethnical and confessional point of view. In the high regions of this area, around the towns of Caransebeș (Karánsebes) and Lugoj (Lugas), most of the population was Romanian, including the noble elite. In those mountain areas a tragedy occurred at the end of 15th -early 16th century, when a member of Fiat noble family killed another nobleman due to the extramarital affair he had with his wife. This crime had a huge impact in the life of Fiat family members because of legal problems and its social consequences. Although the murderer obtains royal pardon, the problem that crime generates were not solved even four decades later, long after perpetrator's death.

La începutul secolului al XVI-lea o întâmplare relativ obișnuită era consemnată în actele epocii. Într-un document care nu iese cu nimic din comun, emis la Orșova de Iacob de Gârliște și Barnabas Belay, banii de Severin (*bani comitatus Zeureniensis*), era înregistrat faptul că frații Ladislau și Ludovic Fiat de Armeniș s-au înțeleas între ei în privința posesiunilor și părților de posesiune din 26 de sate aflate în districtele Caransebeș și Mehadia, posesiuni în care Ludovic Fiat (Fiath) le recunoștea dreptul la moștenire copiilor fratelui său Ladislau, și anume Ioan, Ecaterina, Elisabeta și Ana. Motivația gestului său era dată de faptul că, la o dată neprecizată în document, dar cu certitudine înainte cu ceva ani, Ludovic l-a ucis pe nobilul Petru Kain (sau Rayn), fapt în urma căruia ar fi trebuit să își piardă capul și averea. Intervenția fratelui său la curtea regală a fost însă decisivă. Ladislau a obținut iertarea celui vinovat și s-a implicat activ în răscumpărarea crimei față de rudele celui ucis. În același timp, a avut și grijă de conservarea patrimoniului familial, motive temeinice care l-au determinat pe Ludovic să îi includă pe copiii lui Ladislau, nepoții săi buni, la moștenirea propriului domeniu.¹ La finalul lunii august a anului 1501, regele recunoștea înțelegerea dintre cei doi frați și porunca capitlului bisericii din Arad să-i pună în stăpânirea posesiunilor respective pe copiii lui Ladislau, poruncă pe care capitlul a îndeplinit-o în luna septembrie a aceluiași an.² Crima se petrecuse, așadar, cândva în ultimul deceniu al secolului al XV-lea, de vreme ce frații își parafau înțelegerea la mijlocul anului 1501.

* Academia Română, Institutul de Studii Banatice Timișoara, email: a.magina@academiati.ro

¹ Frigyes Pesty, *A Szörényi bánság és a szörény vármegye története*, [Istoria banatului și a comitatului Severin] vol. III (Budapest, 1878), 137-139.

² *Ibid.*, 139-143.

Situația în sine nu este deloc ieșită din comun, astfel de crime putând fi întâlnite în numeroase documente de pe întreg cuprinsul regatului medieval maghiar, fiind cel mai adesea tipice unor tipare asociate violenței din acea perioadă, iar conflictele generatoare de victime au fost numeroase pe teritoriul dintre Mureș, Dunăre, Tisa și Carpați, indiferent dacă vorbim de categoriile elitare sau de cele neprivilegiate.³

Pentru a înțelege acest caz de crimă din Banatul de la finalul evului mediu, am pornit de la câteva chestiuni pe care le-am considerat esențiale:

Prima întrebare ce privește fapta reprobabilă amintită la începutul veacului al XVI-lea: unde s-a petrecut violența și care sunt particularitățile teritoriului respectiv? Și apoi, au aceste particularități vreoa influență asupra cazului de față?

În continuare, interogațiile s-au oprit asupra celor implicați: Cine sunt personajele menționate, cine e ucigașul? dar victima? din ce familii și din ce categorie socială provin? Mai mult, care a fost cauza crimei și consecințele unei asemenea fapte?

Mă voi opri mai întâi la teritoriul unde s-a petrecut crima. Este vorba de părțile de jos ale regatului maghiar (*partes regni Hungarie inferiores*), teritoriu ce mai târziu avea să se individualizeze și să fie cunoscut sub denumirea de Banat. Până la dezastrul de la Mohács din 1526, arealul respectiv era încadrat din punct de vedere administrativ comitatului Timiș și Banatului de Severin. Cea din urmă era o formațiune cu rol preponderent militar, dar și administrativ, situată la granița de sud a regatului, unde majoritatea populației avea origini românești.⁴ În acest spațiu montan, de frontieră, s-a coagulat în Evul Mediu o numeroasă nobile românească, care s-a afirmat îndeosebi în veacul al XV-lea, în epoca de glorie a Hunedoreștilor. Banatul de Severin cuprindea mai multe districte românești privilegiate (*districta Valachorum*), dintre care cel mai important dintre ele era cel al Caransebeșului, care gravita în jurul târgului cu același nume, teritoriu situat din punct de vedere geografic în zona muntoasă de la granița cu Țara Românească. În acest areal s-a petrecut crima amintită, cel mai probabil chiar în târgul Caransebeșului, centru urban care, spre finalul secolului al XV-lea, devenise reședința celor mai multe familii nobiliare din zonă.⁵ Disputa, finalizată prin crimă, pare să fi avut loc, așadar, între membrii elitei românești majoritare în acel areal.

Ce individualiza numitele districte românești în cadrul regatului? E vorba de zone în care localnicii se bucurau din punct de vedere juridic de o situație privilegiată, în sensul că trebuiau judecați după legea românească (*ius Valachicum*), iar singurul for de apel era curtea regală. Este un aspect foarte important, pentru că în acest fel comunitățile românești din actualul Banat au putut eluda judeca comitetului de Timiș, regele fiind factorul decizional în ceea ce privește administrarea justiției. Dreptul acesta românesc nu era chiar așa de mult diferit de legislația aflată în uz la nivelul regatului, bazându-se pe mărturiile orale și pe juzii arbitri care încercau să împace părțile aflate în dispută.⁶

³ Adrian Magina, "Violence and reconciliation in 14th century southern Hungary," în *Politics and Society in the Central and South-Eastern Europe (13th-16th centuries)*, ed. Zoltan Iusztin (Cluj-Napoca: Mega, 2019), 159-174 și "Conflict și violență printre nobili. Războaiele private în Ungaria de sud," *Revista Istorică*, S. N., tom LXXXI, nr. 3-4 (2020): 225-233.

⁴ Zoltán Iusztin, *Politică și administrație în Banatul medieval* (Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2018), 291-304; A. Magina, L. Magina, "Banatul medieval," în I. Bolovan, R. Grăf, ed., *O istorie a Banatului* (Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, 2023), 211.

⁵ Pentru transformarea Caransebeșului într-o reședință a nobilimii a se vedea: Bálint Lakatos, "Városi nemesek Karánsebesen a 15–16. század fordulóján," [Nobilimea urbană a Caransebeșului la cumpăna secolelor XV-XVI] *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 3 (2008): 71-94 și Livia Magina, "Tranzacții imobiliare într-un oraș de frontieră. Caransebeșul în secolele XVI-XVII," *Historia Urbana* XXIII (2015): 177-188.

⁶ A. Magina, "From custom to written law: *Ius Valachicum* in the Banat," în *Government and Law in Medieval Moldavia, Transylvania and Wallachia*, ed. Martyn Rady, Alexandru Simon, SSEES UCL, Studies in Russia and Eastern Europe (London, 2013), 71-77.

Să ne oprim acum la protagoniștii actului din 1501, în primul rând la frații Ladislau și Ludovic Fiat. Cei doi provin din rândul uneia dintre cele mai reprezentative familii nobiliare de origine românească din sudul regatului Ungariei, avându-și originea în localitatea Armeniș din zona de munte a provinciei actuale a Banatului, nu departe de orașul Caransebeș. Familia a beneficiat de atenția recentă a doi cercetători, care i-au documentat excelent istoria⁷, astfel că suntem în măsură să-i cunoaștem genealogia, proprietățile și evoluția socială până târziu în epoca modernă. Menționată pentru prima dată în secolul al XIV-lea, cel mai probabil cu o origine cnezială, familia nobiliară Fiat a reușit în secolele următoare să se afirme în zona părților de jos ale regatului medieval maghiar (actuala zonă a Banatului), atât prin funcțiile deținute, cât și prin mărimea proprietăților. În perioada de la finalul veacului al XV-lea și începutului celui următor, atunci când se desfășoară povestea noastră, familia deținea o poziție privilegiată, fiind inclusă în rândul nobilimii cu proprietăți în zona montană a provinciei, în Banatul Severinului. Această elită, grupată în special în jurul târgurilor Caransebeș și Lugoj, s-a transformat ulterior într-o nobilime urbană⁸, familia Fiat fiind una dintre cele mai înstărite. Între 1468-1500, frații Ladislau și Ludovic au acumulat un total de 20 de proprietăți deținute în indiviziune.⁹ La momentul crimei care face obiectul analizei de față, nobilii Fiat, deși cu certitudine erau proprietari în orașul Caransebeș, unde cel puțin Ladislau deținea o curte nobiliară¹⁰, se aflau încă în strânsă conexiune cu zona rurală și localitatea de origine.

Cei doi frați implicați în evenimentele nefericite legate de acea crimă apar în documente începând cu anul 1468, cu o prezență constantă în actele epocii timp de peste trei decenii. Ambii au fost căsătoriți: primul cu Elena, cu care a avut patru copii, cei pe care unchiul lor ucigaș i-a acceptat la moștenirea sa. Ludovic, la rândul său, a avut un fiu, Francisc, ai căror urmași au supraviețuit până în prezent. Cei doi frați au murit înainte de 1519, fără să știm cu exactitate momentul decesului vreunui dintre ei.¹¹ În ierarhia locală din teritoriul înalt al Banatului, familia Fiat ocupa o poziție importantă nu doar datorită averii deținute, ci și prin faptul că pe parcursul secolelor XVI-XVII au deținut diverse funcții în administrația locală (castelani și juzi primari ai Caransebeșului, vicecomiți sau comiți de Severin).¹² Victima, Petru Rayn sau Kain, provenea la rândul său dintre nobilii legați de zona respectivă, fără a se ridica la nivelul familiei Fiat. Despre această familie nobiliară sursele nu ne transmit mai nimic, dar cu toate acestea unii dintre membrii ei erau destul de bine ancorați în ierarhia socială a vremii, așa cum o dovedește *Rayn waywoda*, cel care în anul 1478 a ocupat funcția de vice ban de Severin.¹³ Calificativul de voievod marchează nu doar funcția militară și administrativă deținută ci, în același timp, este un indiciu asupra originii sale etnice românești sau sârbești.

Cel mai probabil, așa cum lasă să se întrevadă documentul de la începutul veacului al XVI-lea, a existat o formulă de înțelegere între rudele celui ucis și familia ucigașului, situație relativ obișnuită în cazul dreptului românesc, și nu numai. Totuși, fiind vorba de o crimă în rândul elitei nobiliare, soluționarea cazului a ajuns la regele Ungariei. Cum cei implicați au ajuns la o înțelegere ce presupunea plata unor compensații, regele a fost de acord cu iertarea

⁷ Dragoș Lucian Țigău, "Familia Fiat de Armeniș în secolele XV-XVII," *Banatica*, 14 (1996): 21-51; Ligia Boldea, *Nobilimea românească din Banat în secolele XVI-XVI: origine, statut, studiu genealogic* (Reșița, 2002), 224-245.

⁸ Lakatos, "Városi nemesek Karánsebesen," *passim*.

⁹ Țigău, "Familia Fiat," 29.

¹⁰ Boldea, *Nobilimea românească*, 234.

¹¹ Țigău, "Familia Fiat," 22.

¹² *Ibid.*, 49-50

¹³ F. Pesty, "A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek," [Vechile districte românești din comitatul Severin] în *Értekezések a történeti tudományok köréből* 5/ 3 (Budapest, 1876), 82.

ucigașului. Aici însă intervine Ladislau Fiat, fratele criminalului. Neavând suficiente resurse pentru răscumpărarea omorului, Ludovic a apelat la bunăvoința familiei, mai exact a fratelui său, de la care a obținut sumele necesare compensației către rudele victimei. Bunăvoința lui Ladislau Fiat nu trebuie văzută doar prin intermediul dragostei frățești, deși în mod cert și acest aspect a avut un rol important, Ludovic fiind ruda sa de sânge. O motivație decisivă era dată de stăpânirea asupra celor 26 de proprietăți menționate în document. În acea perioadă, cele mai multe familii nobiliare românești, cu proprietăți relativ numeroase, au stăpânit sate, părți de sate sau diverse moșii în indiviziune, iar frații Fiat nu au fost o excepție. De multe ori în cazul nobililor români, printre stăpânii acestor posesiuni comune pot fi regăsite și rude colaterale, veri, unchi, nepoți, ceea ce face relațiile de proprietate foarte alambicate, cu dispute ce au dus spre procese sau chiar violențe.¹⁴ În cazul nobililor Fiat, dacă Ladislau nu ar fi intervenit în favoarea fratelui său, exista riscul ca o bună parte din averea lor să intre în mâini străine, ceea ce ar fi pus întreaga familie în dificultate, căci odată pierdute, existau puține șanse ca proprietățile să se întoarcă la foștii deținători.

Documentul din 1501 nu dă niciun detaliu despre motivația gestului lui Ludovic Fiat, despre ce l-a determinat să comită crima ori cum s-a petrecut. Pentru a răspunde a această întrebare trebuie să ne raportăm la un alt document, emis la mai bine de trei decenii după prima mențiune a crimei, în anul 1534. Atunci, un proces de moștenire îi aducea în fața curții regale și a regelui Ioan Szapolyai pe verii primari Ana și Francisc Fiat. Doamna Ana era fiica lui Ladislau, iar Francisc fiul lui Ludovic, nimeni altul decât ucigașul lui Petru Rayn. Se judecau, așadar, urmașii membrilor familiei Fiat implicați în tragedia menționată în anul 1501. Motivul îl constituiau tocmai posesiunile menționate în înțelegerea dintre cei doi frați cu decenii în urmă. Potrivit legii din regatul medieval maghiar, fetele - indiferent de numărul lor - primeau doar un sfert din valoarea averii paterne (*quarta puellaris*), moșiile urmând să revină moștenitorilor pe linie masculină.¹⁵ În baza acestui principiu legal, Francisc a contestat dreptul de stăpânire al verișoarei sale, ceea ce a declanșat procesul menționat. Doamna Ana, pe de altă parte, declara că documentul prin care fetele erau îndreptățite la stăpânirea acelor moșii era păstrat cu sfințeniei în familia lor, ea preluându-l din lada surorii sale mai mari Caterina (*Literas quoque ab ipso condam Ladislao Rege super ipsis bonis perfectionalibus et donacionalibus pro parte nostri filiarum videlicet suarum obtinuisset et emanate fuissent quas non dico dubitanter ad mauus tuas etiam deuenisse ex Ladula sororis meae maioris Catherine*)¹⁶.

Tot cu această ocazie, în fața forului de judecată era reluat tot cazul crimei, fiind înregistrată mărturia mai multor persoane nobile și orășeni din Caransebeș și împrejurimi, care rememorau cele petrecute cu ani în urmă. În total s-au prezentat 17 martori, șapte pentru Francisc și zece pentru Ana, dar dintre ei cei mai mulți au adevărit în legătură cu documentul buclucaș prin care Ladislau le-a dat drept de moștenire fetelor sale. Potrivit unei relatări a lui Ioan Marosi, martor favorabil lui Francisc, imediat după crimă unchiul său Ladislau s-a grăbit înspre Buda, pentru a se întâlni cu regele Vladislav și cu Petru Gereb de Vingard, pentru a solicita pentru sine proprietățile fratelui său aflat la ananghie, căruia i-a declarat după

¹⁴ Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514* (București: Editura Enciclopedică, 2000), 134-140; Boldea, *Nobilimea românească*, 67-73.

¹⁵ Pentru sfertul de fiică în regatul Ungariei a se vedea Rady, Martyn, "The filial quarter and female inheritance in medieval Hungarian law," in *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways. Festschrift in Honor of János M. Bak*, eds Balázs Nagy, Marcell Sebök (Budapest, New York, 1999), 422-431.

¹⁶ Pesty, *A Szörényi bántóság*, III, 188.

întoarcerea acasă că nu e obligat să îl mai păstreze stăpânirea acelor posesiuni¹⁷. Nu știm ce fel de relație era între puternicul aristocrat cu origini ardelene Petru Gereb și Ladislau Fiat, poate chiar una de familiaritate (*familiaritas*). Între 1486 și 1494 nobilul ardelean a fost magistrul al curții (*magister ianitorum/magister curie*), iar între 1494 și 1500 a ocupat poziția de jude al curții regale (*iudex curie*)¹⁸ și putea ușor să îl introducă pe nobilul bănățean la rege.

Revenind la procesul din 1534, niciunul dintre martorii chemați de Francisc nu declară motivul pentru care tatăl său l-a ucis pe nobilul Rayn. Dar câțiva dintre martori (Laurențiu Orzagh, Petru Dodualuth, Nicolae Komar), probabil orășeni, își aminteau că Ludovic Fiat l-a ucis pe nobilul Petru Rayn datorită aventurii pe care cel din urmă o avea cu soția sa (*ob adulterium cum uxore eiusdem Ludouici Fiath commissum factam*). Motivația din spatele crimei ar fi, se pare, gelozia, un sentiment suficient de puternic pentru a comite omorul. Se poate bănuși că Ludovic i-a prins pe cei doi în flagrant, ucigându-l pe amantul soției, nefiind neapărat o faptă premeditată. S-ar putea, de asemenea, ca aflând de trădarea soției, nobilul Fiat să îl fi confruntat pe cel care i-a dezonorat casa, de aici până la crimă nefiind decât un pas. Nu vom ști niciodată cum s-au petrecut faptele cu adevărat, dar pentru că cel ucis era un nobil, Ludovic risca pierderea capului. Aceiași martori lasă să se înțeleagă că omorul a avut loc în Caransebeș, și chiar dacă fapta a fost comisă într-un moment de furie, imediat după crimă Ludovic s-a grăbit să fugă din oraș, fiindu-i frică de mânia comitelui de Timiș - celebrul Paul Kinizsi - și de a unui anume Belinosewicz (*ob timorem Magnifici Pauli Kenessy et Bellinosewicz*).¹⁹ Acest din urmă personaj pare oarecum misterios, dar numele său are o rezonanță sud-slavă care îl apropie foarte mult de un celebru aristocrat sârb din acea epocă. Singurul nobil cu nume asemănător care a trăit la finalul secolului al XV-lea a fost Miloš Belmuzević. Stabilizat în comitatul Timiș, unde și-a constituit un important domeniu, acesta s-a remarcat în campaniile militare antiotomane din ultimele decenii ale aceluiași veac.²⁰ De ce a constituit această crimă un afront la adresa puternicului nobil sârb? Singura motivație valabilă a fi dată de faptul că Petru Rayn (Kain) era familiarul de origine românească sau poate sârbească a lui Belmuzević. Nu ar fi exclus ca nobilul ucis să fi făcut parte din trupele de husari ale voievodului Belmuzević, fiind poate un refugiat sârb în fața avansului otoman din Balcani, stabilit cândva în a doua jumătate a secolului al XV-lea în arealul banatului de Severin, nu departe de spațiul sârbesc. Fără nicio îndoială, uciderea unui familiar, indiferent de originea sa etnică, putea fi văzută ca un afront la adresa puternicului și influentului nobil sud-slav, bine conectat la realitățile politice și administrative din regat, astfel că teama lui Ludovic Fiat față de eventuală răzbunare a acestuia era deplin îndreptățită.

Pentru că Paul Kinizsi a murit în anul 1494, putem să plasăm crima la începutul deceniului al nouălea al secolului al XV-lea, deoarece martorii pomenesc de intervenția imediată a lui Ladislau Fiat la regele Vladislav Jagello pentru a obține iertarea fratelui său. Cum Vladislav a ajuns pe tron după moartea lui Matia Corvinul, în anul 1490, se poate stabili că incidentul a avut cândva în intervalul 1490–1494. Se prea poate ca Ludovic Fiat să fi fost fugit din Banat pe toată perioada cât fratele său a negociat răscumpărarea vinii, până la obținerea iertării regale. Dacă e așa, probabil că s-a întors acasă după destulă vreme, spre finalul secolului

¹⁷ Pesty, *A Szörényi bánság*, III, 190.

¹⁸ Norbert C. Tóth, Richárd Horváth, Tibor Neumann, Tamás Pálosfalvi, *Magyarországi világi archontológiája 1458-1526*, vol. I (Budapest, 2016), 90, 109.

¹⁹ Pesty, *A Szörényi bánság*, III, 191.

²⁰ A. Magina, "Un nobil sârb în Banatul secolului al XV-lea: Miloš Belmuzević," *Analale Banatului. Arheologie-Istorie XVIII* (2010): 135-142.

al XV-lea, astfel explicându-se înțelegerea parafată între frați la începutul veacului următor. Despre locul de refugiu nu avem niciun indiciu, dar s-ar putea presupune că e vorba de o zonă aflată în afara ariei de autoritate a regelui Ungariei. Nu ar fi deloc exclus ca Ludovic să fi petrecut o vreme în Țara Românească, aflată în imediata apropiere a locului de baștină a familiei Fiat. De altfel, înțelegerea inițială dintre frați are loc la Orșova, în fața banilor de Severin, în data de 22 iulie 1501. S-ar putea ca în jurul acestei date Ludovic să fi revenit din exil, iar fratele său să îl fi întâmpinat la frontieră, ceea ce pare să confirme ipoteza că locul în care nobilul bănățean a găsit refugiu e Țara Românească. În baza documentului emis de cei doi bani ai Severinului, regele a poruncit capitlului de Arad să pună în practică înțelegerea dintre frații Fiat.

Care au fost consecințele crimei respective?

În primul rând ni se oferă posibilitatea sondării relațiilor interumane și de familie în Banatul medieval. După întoarcerea sa din exilul autoimpus, Ludovic Fiat se pare că și-a continuat viața alături de soție²¹, și-a crescut copilul și a continuat să se bucure de beneficiile poziției sale de nobil, cu toate că nu știm să fi ocupat vreo funcție oficială în această perioadă.

Apoi, cel mai important aspect este dat de statutul juridic al patrimoniului funciar al familiei, căci Ludovic Fiat a fost nevoit să-și accepte nepoții la propria moștenire, avere ce în condiții normale ar fi revenit exclusiv fiului său Francisc. Compromisul acesta a generat ulterior, după cum am văzut, anumite dispute legale. După moartea tatălui său, Francisc Fiat a încercat să își recupereze posesiunile ajunse în mâna rudelor, făcând abstracție de vechea înțelegere dintre tatăl și unchiul său. Astfel, în 1527 încheia o înțelegere cu vara sa primară Ana în privința părților de moșie rămase acesteia după moartea fratelui ei Ioan. Ea urma să păstreze acele bunuri pe perioada vieții, iar după decesul său posesiunile urmau să treacă în stăpânirea lui Francisc.²² Înțelegerea nu a fost de însă lungă durată, fiind valabilă doar pentru câțiva ani. În 1531 Francisc Fiat protesta și se împotriva la faptul că o parte din domeniul său (tocmai cel cuprins în acordul din 1501) a ajuns în stăpânirea unor femei din familie, deși prin acord încheiat cu decenii în urmă doamnele erau îndreptățite la moștenire.²³ Așa cum aminteam, Francisc își argumenta poziția prin uzanța moștenirii pe linie masculină, căci potrivit legii din regat persoanele de sex feminin urmau să primească numai sfertul de fiică (*quarta puellaris*) din averea părintească. Acest sfert al fiicelor era calculat în principiu în bunuri mobile, reprezentând 25% din valoarea totală a averii părintești, sfert care însă se împărțea între toate fetele din familie, dar în lipsa banilor fetele putea primi și anumite moșii. Cu toate că nu a putut aduce martori sau documente în favoarea sa, Francisc, pare-se o fire mai belicoasă, a declanșat un proces pentru acele proprietăți.

Disputa între cei doi veri a ajuns așadar în fața regelui Ioan Szapolyai în anul 1534, căci nobilul Fiat nu recunoștea actele prin care tatăl său ceda jumătate din domeniul personal nepoatelor de frate, contestând în acest fel moștenirea pe linie feminină. În apărarea sa, Ana readucea în discuție crima petrecută cu peste patru decenii înainte și rolul tatălui ei în răscumpărarea vinii lui Ludovic Fiat. Pentru a-și dovedi dreptatea, doamna Ana a adus după cum s-a văzut mai mulți martori din Caransebeș, care au certificat că părintele ei le-a dat drepturi egale la moștenire și fetelor, nu doar tradiționalul *quarta puellaris*, așa cum prevedea legea regatului. Mihai Zederiessy, după ce a depus jurământul, a mărturisit că, la un moment dat, s-a întâmpnat ca Ladislau Fiat să vină în casa sa, iar soția lui l-a întrebat despre sănătate și

²¹ Decedată cândva înainte de 1531 - Țigău, "Familia Fiat," 23.

²² Pesty, *A Szörényi bántóság*, III, 177-178.

²³ Ibid., 184-186.

despre călătoria pe care o făcuse, iar el ar fi declarat: ”Mulțumesc lui Dumnezeu, sunt bine și prosper, căci mi-am făcut fiicele libere și moștenitori.”²⁴ Procesul dintre cei doi veri pare să se finalizat pe la finalul anului 1535, atunci când, după jurământul a 25 de persoane, Anei i-a fost recunoscută calitatea de moștenitor legal al posesiunilor aflate în dispută de către regele Ioan Szapolyai.²⁵ Pentru siguranța stăpânirii sale în acele domenii, Ana cerea capitlului din Arad, în anul 1539, să îi emită o nouă scrisoare autenticată ce conținea în transumpt înțelegerea dintre frații Ludovic și Ladislau Fiat încheiată cu patru decenii în urmă în fața autorităților Banatului de Severin.²⁶ Era actul final al unor evenimente începute cu o crimă înfăptuită cu circa jumătate secol înainte, omor ce a avut impact semnificativ asupra unei familie nobiliare din Banatul de la finalul Evului Mediu.

Deși pare un caz banal, dosarul crimei de la finalul secolului al XV-lea ne introduce în complicatul angrenaj mental, juridic și al relațiilor de familie din Banatul medieval. Motivată de o încălcarea a onoarei familiale, omorul a produs consecințe juridice însemnate, vizibile în ceea ce privește proprietatea și modul de transmitere al patrimoniului în rândul elitei nobiliare românești din regatul Ungariei.

²⁴ Ibid., 190: Habeo gracias Deo, bene et prospere, nam et filias feci liberas et filios in hereditate.

²⁵ Ibid., 195-197.

²⁶ Ibid., 217-218.

PENTRU O ISTORIE A ALIMENTAȚIEI ÎN BANATUL HABSBURGIC: SURSE, METODE, INTERPRETĂRI

*Sandra Hirsch**

Cuvinte-cheie: Banat, secolul al XVIII-lea, Casa de Habsburg, economie, istoria alimentației, surse inedite
Keywords: Banat, 18th Century, House of Habsburg, economy, history of food, unpublished sources

For a history of food in the Habsburg Banat: sources, methods, interpretations

Abstract: 300 years ago, Banat suffered a political and administrative change, being conquered and organised by Austrian Habsburgs. At the same time, the province had to face the challenges of the 18th Century, characterised at European level by several periods of famine and unseen population growth. Thus, the former Ottoman vilayet transformed by Vienna will respond by certain means to the food problem, whether we are talking about production in Banat (reviving old agricultural crops and testing new ones), supplies from afar (the role of trading companies) or the activities of small local producers, all in the spirit of Austrian mercantilism. In the older and newer historiography of early modern Banat, there are studies that tangle the food problem, often from an economical history perspective. Others represent savoury but short episodes that whet the appetite for more extensive research. Therefore, this study includes books and articles where one can find information on this generous theme. In addition, I have grouped other subtopics related to food (food procurement, meal ritual and habitation, trades in the food sector, etc.) depending on the quite rich archival material, available for future research. I envision this research starting from the methods of economic history, but with a micro-historical perspective and orientation towards the history of culture and everyday life.

Introducere. Banatul în secolul XVIII

Provincia Banat, inițial parte a Ungariei medievale (Ungaria de sud) a fost cucerită și organizată ca provincie a Imperiului otoman din a doua jumătate a secolului XVI. După 1716-1718 s-a produs o nouă schimbare radicală, Banatul devenind parte a teritoriilor Casei de Austria. Deși se pot constata, la nivel micro-istoric, anumite continuități între epoca otomană și cea habsburgică, schimbarea administrativ-politică de după 1716-1718 a imprimat spațiului caracteristici total diferite de lumea orientală de dinainte. Semiluna pierduse din sfera sa de influență Transilvania la finele secolului al XVII-lea, iar la începutul celui următor, a pierdut cu totul Banatul, nordul Serbiei și Mica Valahie, odată cu războiul din 1716-1718 și pacea de la Passarowitz. În Banat, după propuneri și dezbateri la nivel înalt, s-a instaurat o Administrație a Țării, organul central, subordonat Consiliului Aulic de Război, Camerei Aulice din Viena și lui Carol VI. S-a ales această formă de conducere (și nu reintegrarea la Ungaria, cerută de Stările maghiare), considerând provincia un bun cucerit prin dreptul spadei, care trebuia organizat spre folosul cuceritorilor săi.

* Academia Română, Institutul de Studii Banatice Titu Maiorescu, Blvd. Mihai Viteazu nr. 24, Timișoara; s.hirsch@academiatm.ro.

Din momentul 1716-1718, mutația demografică principală a fost conturată de colonizări. Astfel, lumii vechi a autohtonilor s-a alăturat o variată lume nouă. Administrația Țării Banatului a avut un caracter mixt până în 1751-1753, cu un sector civil și miliar, în care au fost angrenați numeroși funcționari „de import”. Există funcționăria din Timișoara, precum și funcționăria din celelalte sedii ale districtelor în care fusese divizată provincia. În partea inferioară a sistemului administrativ se aflau cnezii și obercnezii sătești (în satele autohtonilor) sau juzii (în satele coloniștilor). Pe lângă Administrația Țării, la Timișoara își mai avea sediul Comandamentul general (Generalatul) care gestiona armatele staționate în Banat, căci, în afara orașului de pe Bega, mai existau cetăți cu garnizoană la Panciova, Palanca Nouă, Orșova și Caransebeș. Odată cu militarizarea graniței bănățene din anii 1768-1770, regimentele grănicerești valaho-ilir și german au fost subordonate tot Comandamentului general, până la disoluția lor din 1873. Din 1778-1779, provincia Banat a revenit la organizarea comitatensă specifică Ungariei, cu excepția Graniței Militare, astfel luând sfârșit epoca de supunere directă Vienei.

Un deziderat general al cercetării proprii este descoperirea prefacerilor din lumea premodernă bănățeană, prin lupa istoriei alimentației. Încercăm să reliefăm aceste prefaceri, urmărind nivelul economiei provinciei, dar și cel mai particular, al alimentelor, al produselor finite, al rețetelor specifice aici, dar și ritualul mesei (acolo unde documentele o permit, de pildă ritualul mesei la burghezia timișoreană, cum voi demonstra mai jos).

Scopul acestui articol este o pledoarie pentru studiul alimentației în Banatul premodern, suprapus cronologic în mare secolului al XVIII-lea. În mod normal, mă ocup de perioada dintre 1716/1718 și 1778/1779, dar, având în vedere că nevoile și practicile alimentare sunt procese de lungă durată, pot fi luate în considerare și documente de final de secol XVIII. Istoria alimentației este în același timp conectată indisolubil de tema mai mare a economiei, dar și de istoria vieții de zi cu zi, reprezentând nevoi, obiceiuri, mode și influențe culturale. Datorită specificului perioadei premoderne (un consum de alcool mult mai ridicat ca azi, problema apei potabile), am ales să nu exclud băuturile (alcoolice și non-alcoolice) din acest demers. De altfel, am identificat o lipsă de interes pentru teme generoase precum istoria cotidianului în Banatul premodern, invers proporțională cu bogăția detaliilor ascunse în sursele primare.¹ Cu excepțiile din ultimii ani postdecembriști, când a ajuns la modă cotidianul de altădată, istoriografia din România este în urmă cu multe decenii la acest capitol. Acest studiu dorește să scoată în evidență posibilele surse edite și inedite pentru istoria alimentației în Banat, precum și bibliografia de bază pentru acest subiect.

Economia Banatului. Producție, comerț și dezideratele Casei de Habsburg

Pentru a înțelege alimentația în Banatul premodern, trebuie înțelese posibilitățile de atunci ale acestui pământ, de a cultiva și a crește materia primă de bază pentru hrana locuitorilor săi. În general, Banatul secolului XVIII a fost considerat o regiune prolifică din punctul de

¹ în ce privește autoarea, înclinația pentru tema dezbătută a început mai demult, prin interesul pentru localurile publice timișorene și consumul de băuturi alcoolice și non-alcoolice; vezi Sandra Hirsch, "Modelarea comportamentului urban în Timișoara secolului al XVIII-lea. Tipologia și normele de funcționare ale localurilor publice", în *Provocări și răspunsuri* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2015) și "The Colorful World of Public Houses. Ownership, Clientele and Leisure Time Activities in 18th Century Timișoara" în *Journal of Education, Culture and Society*, 2/2015; mai recent, o primă încercare de descoperire a specificului alimentar s-a materializat prin studiul "Lay the table! Food and Dining in the Urban Households of Habsburg's Temeswar and Banat", în M. Beer, H. Heppner, U. Tischler-Hofer (Hg.), *Stadt im Wandel. Der Donau-Karpatenraum im langen 18. Jahrhundert*, Neue Forschungen zur Ostmittel- und Südosteuropäischen Geschichte (Verlag Peter Lang, 2023).

vedere al agriculturii, creșterii animalelor și extracției metalifere, iar administrația austriacă a profitat din plin de asta. Pentru tema aceasta se dovedesc utile, în primul rând, cărțile și studiile despre prefacerile economice ale provinciei după 1716.

Una din lucrările de bază care ajută la înțelegerea transformărilor în plan economic, precum și a specificului economiei Banatului este teza Sonjei Jordan.² Aceasta include o amplă introducere în organizarea și colonizarea provinciei, apoi dezbate tema centrală, divizând-o în cele două perioade, epoca lui Carol VI și a Mariei Terezia; fiecare la rândul ei conține câte o incursiune în politica agrară, politica minieră, comerțul și meșteșugurile specifice. Detaliile sunt extrase din documente publicate și nepublicate din arhive. Din această lucrare se poate afla care au fost experimentele mercantile încercate de austrieci, fie ele de succes sau nu. Într-un mod mai sintetic se referă la economia Banatului, la producție și comerț și Joseph Kallbrunner,³ folosind material arhivistic. Dintre autorii bănățeni de la trecerea dintre secolele XIX și XX, relevanți pentru acest subiect au fost Felix Milleker și Leo Hoffmann.⁴ Contribuții valoroase în sfera meseriilor și meșteșugarilor din Banat și Timișoara au mai adus Lajos Kakucs sau Gertrude Bardos.⁵ Câteva studii mai recente ale autorului Costin Feneșan⁶ aduc în atenție activitățile unor companii comerciale din Banatul austriac, ce redau numele principalilor mari comercianți, dar și detalii deosebite pentru acest demers, cum ar fi listele cu oferta acestor companii.

Banatul a reprezentat o zonă producătoare și livratoare de materii prime ieftine la fel ca restul Ungariei, ca părțile estice de fapt, în schema mai largă a teritoriilor Habsburgilor. Estul nu putea intra în competiție cu zonele avansate din Austria, Boemia, Silezia. Cu toate acestea, strict la nivelul provinciei, au existat destule eforturi de redresare a economiei și s-au pus bazele pentru anumite ramuri. S-a constatat că în preajma păcii de la Passarowitz s-au produs niște schimbări în mentalul conducătorilor de la Viena: comerțul cu sud-estul devenea din ce în ce mai important, iar prin Tratatul comercial de la Passarowitz, Porții i s-au oferit mari avantaje pentru negustorii săi la trecerea prin Austria, iar Austria a primit același statut comercial ca Marea Britanie, Olanda sau Franța (în relațiile cu Imperiul Otoman), anume clauza națiunii celei mai favorizate.⁷ Ca specific general al economiei Banatului, studiile citate mai sus redau importanța majoră a creșterii animalelor, ramura principală a economiei acestei provincii. Pentru cultura cerealelor s-au făcut eforturi de a aduce Banatul dintr-o zonă importatoare într-

² Sonja Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert* (München: Verlag R. Oldenbourg, 1967).

³ Joseph Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat: Einrichtung und Entwicklung des Banats bis 1739* (München: Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1958); "Zur Geschichte der Wirtschaft im Temescher Banat bis zum Ausgang des Siebenjährigen Krieges" în *Südost-Forschungen*, 1 (1936).

⁴ Felix Milleker, *Geschichte der Banater Jahrmärkte* (Vrșac: Druck und Verlag der Art. Anstalt Kirchners Witwe, 1927); *Geschichte des Gewerbes im Banat (1716-1919)* (Vrșac: Druck und Verlag der Art. Anstalt Kirchners Witwe, 1940); Leo Hoffmann, *Beiträge zur Geschichte des Banates* (Sibiu: Ostdeutsche Druckerei und Verlag A. G., 1924).

⁵ Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile și dezvoltarea industrială a Banatului între anii 1717–1918* (Timișoara: Ed. Mirton, 2008); Gertrude Bardos, "Din viața meseriașilor timișoreni în secolul al XVIII-lea", în *Studii și articole de istorie*, III (1961).

⁶ Costin Feneșan, "Die Aktieninhaber der Temesvarer "Privilegierten Kayserlich-königlich Banatischen Commerciens-Compagnie" und ihr Handelsversuch nach Russland (1763)", *Banatica*, 25 (2015); "Ein Handelsversuch der "K. k. privilegierten Handlungskompanie zu Temeswar und Triest" nach Siebenbürgen (1767–1768)", *Banatica*, 28 (2018); "Societatea de comerț din Timișoara (Temeswarer Commerciens-Societät) – un experiment eșuat al mercantilismului austriac în Banatul imperial (1723-1730)", *Analele Banatului*, 28 (2020).

⁷ Jordan, *Wirtschaftspolitik*, 70; Jovan Pešalj, "Making a Prosperous Peace: Habsburg Diplomacy and Economic Policy at Passarowitz", în C. Ingraio, N. Samardžić, J. Pešalj (eds.), *The Treaty of Passarowitz: 1718* (West Lafayette: Purdue University Press, 2011), 141-142, 149-153.

una exportatoare de grâne; alte produse alimentare care luau calea exportului erau mierea, legumele, carnea, peștele, vinul. Berea și țuica erau produse protejate de stat și nu se acceptau importuri. O constantă a politicii mercantile a fost încercarea de reducere a importurilor și de acoperire a nevoilor prin producția locală, pe cât posibil.

Preocupările conducerii de la Viena și a celei locale, în privința comerțului și producției alimentare, se întrezăreau și în proiectul de organizare al guvernatorului Mercy (*Einrichtungsprojekt*, 1717), în raportul guvernatorului Hamilton (*Chronographia Bannatus Temessiensis sub auspiciis novi gubernatoris edita*, 1734), în proiectul de repunere pe picioare de după războiul din 1737-1739 al contelui Ferdinand Kollowrat, iar mai târziu în raportul lui Ignatz von Kempf (*Gründlicher Bericht von dem Temeswarer Bannat und desselben dermaligen Systemal-Verfassung*, 1760). Ele urmăreau specificul și evoluția provinciei inclusiv din punct de vedere economic, făcând pe alocuri propuneri de îmbunătățire.⁸

Târguri, prăvălii, tarabe. Reguli, cereri și tabele de prețuri

Nevoile de bază (inclusiv cele alimentare) ale provinciei reconfigurate de Habsburgi în zorii modernității s-au materializat prin apariția târgurilor. Astfel de târguri anuale (iarmaroace) se organizau în cele mai mari localități și centre de district: Timișoara, Caransebeș, Orșova, Lugoj, Lipova, Cenad, Zrenjanin, Panciova, Palanca Nouă, Vârșeț, Făget. Au fost aprobate și piețe săptămânale, în aceleași localități, iar în plus la Ciacova, Sânnicolau, Maidanbek, Recaș, Bocșa, Oravița, Cladova și Banerova, precum și târguri de vite.⁹ Pentru majoritatea dintre acestea sunt cunoscute datele calendaristice când aveau loc târgurile, iar bibliografia menționată în prima secțiune descrie regulile ce țineau de piețe, juzii piețelor (*Marktrichter*), locurile de desfășurare, taxele implicate etc.

Căile de aprovizionare, prețurile și produsele vândute la târgurile și piețele bănățene merită investigații aprofundate, pentru diversele centre districtuale. Există numeroase documente de arhivă, cel puțin la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Timiș, care detaliază situația târgurilor, a serviciilor, produselor și taxelor specifice pentru fiecare în parte. O parte din documente fac referiri doar la orașul Timișoara, dar unele sunt reguli și ordine ale Administrației Țării (sau ale Vienei), valide pentru întreaga provincie. Există surse care vorbesc, de pildă, despre aprovizionarea cu carne, dreptul de măcelărit, măcelari civili și militari, dreptul evreilor de a sacrifica animale, dreptul de morărit, aprovizionarea cu făină, cuptoarele de pâine etc. Tot în categoria documentelor pe tema alimentației includ câteva tabele de prețuri, care stau dovadă pentru încercările Administrației de unificare a acestora. Majoritatea acestor documente fac parte din fondul Primăriei Municipiului Timișoara (inv. 141: 1691-1857). O fericită completare o pot aduce alte surse, printre actele din *Jüngere Banater Akten, Finanz- und Hofkammerarchiv*, de la Arhivele de Stat din Viena. Ele includ alte reglementări de prețuri pentru carne, pâine, făină, conscrierea măcelăriilor din Banat, traficul de băuturi alcoolice, comerțul cu cafea, ceai sau ciocolată, activitatea diverșilor mari comercianți.

⁸ Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat*, 20-22, 84-93; *Chronographia Bannatus Temessiensis sub auspiciis novi gubernatoris edita*, în Josef Wolf, *Quellen zur Wirtschafts-, Sozial- und Verwaltungsgeschichte des Banats im 18. Jahrhundert* (Tübingen: IDGL, 1995), 57-59, 66-68; *Gründlicher Bericht von dem Temeswarer Bannat und desselben dermaligen Systemal-Verfassung*, în Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716-1778* (Timișoara: Ed. de Vest, 1997), 135-136.

⁹ Jordan, *Wirtschaftspolitik*, 62; Milleker, *Banater Jahrmärkte*, 6-7.

Sunt toate acestea relevante în afara contextului în care au fost redactate? Să luăm exemplul unui document ce stabilește taxele de târg din Timișoara din anul 1736. Diverși negustori locali sau străini aveau voie, contra unor taxe, să-și prezinte mărfurile variate: pe lângă negustori de vite, de blănuri sau săpunuri, meșteri într-ale cizmăriei, mai erau tarabele vânzătorilor ambulanți de cârnați sau ale bucătarilor ambulanți, iar ca alimente se găseau făina, șunca, untura, tutunul, porumbul și alte cereale, precum și hrana pentru animale. Printre rânduri se întrezărește și atmosfera ludică de la aceste piețe, unde participau muzicanți țigani și se aranjau tarabe cu jocuri de noroc. Carne felurită, făinoase, legume și produse de panificație se vindeau și în piața rasciană din Fabric la 1775, precum și băuturi: rachiu, vinul roșu și alb din Banat și cel din Ungaria.¹⁰ Deși au fost redactate cu scopul strict de a anunța taxele percepute de la vânzatori, acestea oferă istoricului de azi posibilitatea de a descoperi hrana de altădată, proveniența sa, dar și originea și diversitatea neguțătorilor.

În afara piețelor, locuitorii Banatului, în special cei ai Timișoarei, își cumpărau cele necesare traiului din diverse prăvălii. Deși în multe cazuri nu se poate tranșa precis între prăvălii cu alimente (băcăni) și cele care vindeau produse combinate, laolaltă, încerc în acest paragraf să mă refer doar la sectorul alimentar, din Timișoara. Cronologic, primele magazine atestate erau cele din recensământul clădirilor din 1717, în cetate și în suburbii, aparținând noilor și vechilor locuitori ai orașului. Informații succinte despre prăvălii (tipul de prăvălie și proprietarul, eventual și locația) se regăsesc și în diversele conscripții (a se vedea următoarea secțiune). O parte din evreii tolerați ai Timișoarei și-au deschis câte o băcănie, un magazin unde se vindea și se servea cafea sau chiar alcool; în plus, mai erau neguțătorii din Imperiul otoman, fie ei greci, macedoneni sau armeni, sau alții din restul Banatului sau Valahia vecină, cu magazine de alimente în general (*Viktualien, Greislerei, Esswaren*), iar uneori sursele menționează mai precis ce anume vindeau în prăvălii: făină, ulei de măsline, vin, Rosoglio, cafea, fiind localizate în diverse case din cetate.¹¹

Influența importurilor din afara provinciei mai poate fi urmărită, în afara târgurilor și prăvăliilor, prin alte surse ce reprezintă descoperiri ocazionale. Dintre numeroasele studii pline de savoare ale lui Bela Schiff, două¹² au în centrul atenției tema alimentației în Banat. Articolul dedicat gurmanzilor și specialităților bănățene face o călătorie culinară de la finele secolului al XVIII-lea până în secolul al XIX-lea. Astfel, Schiff a introdus noi repere relative la influențele din afară înspre provincia Banat (a se vedea mai jos: *O sursă aparte. Biografia lui Bretschneider...*), dar el se referă și la produse locale de succes. De pildă, în anii 1760, anumiți ofițeri din armată, aflați la Viena, cereau să li se trimită din Banat vin de Miniș și melci din Caransebeș.

În ce privește băuturile alcoolice servite în birturi, în piețe sau vândute altfel, acestea s-au aflat continuu în atenția autorităților din Banat și asta nu întâmplător; ca peste tot în restul continentului, consumul de alcool era mult mai ridicat decât în zilele noastre, fapt datorat parțial

¹⁰ SJAN Timiș, fond PMT, 1/1736, 2/1754, 1/1775.

¹¹ Conscripția evreilor germani și spanioli din Timișoara 1743, SJAN Timiș, PMT, 1/1743, în Sandra Hirsch, *Timișoara carolină. Geneza orașului premodern* (Cluj-Napoca: Ed. Mega, 2021), 304-307; Conscripția negustorilor și meșteșugarilor necatolici din cetatea Timișoara 1739, în Benjamin Landais, *Nations, privilèges et ethnicité à l'époque moderne: l'intégration de la société banataise dans la monarchie habsbourgeoise au XVIIIe siècle* (Strasbourg, 2013), 1008-1009; vezi și teza sa în varianta publicată: *Nations, privilèges et ethnicité. Le Banat habsbourgeois: un laboratoire politique aux confins de l'Europe éclairée* (Strasbourg, 2023).

¹² Bela Schiff, "Als der bürgerliche Lebzelter Gabriel Krautwaschl anno 1779 in die Banater Metropole einwanderte", în *Temesvarer Zeitung*, an 84/1935, nr. 292/25 dec., 38 -39; "Vergessene Banater Spezialitäten. Berühmte Gourmands in unserer Stadt. Banater Leckerbissen wandern nach Wien", în *Temesvarer Zeitung*, an 85/1936, nr. 149/5 iulie, 12-13.

calității apei, care nu era potabilă. Documente inedite din arhiva timișoreană fac referire la aceeași problemă a apei potabile, rezultând în necesarul de bere și vin de calitate. Cârciumile, ca loc aparte de procurare a acestor băuturi, fie cele din orașul Timișoara, din alte centre ale districtelor sau localurile de pe lângă cambiaturi, necesitau aprobarea Administrației Țării pentru a funcționa și erau supuse controalelor constante, pentru a urmări calitatea, măsura și prețul băuturilor servite.¹³

Spune-mi cu ce te ocupi ca să-ți spun ce mâncăm. Conscriptii și registre matricole

În completarea informațiilor legate de produse și locurile de procurare se află sursele care vorbesc despre oamenii din spatele tarabelor. Natural, o parte din ocupațiile locuitorilor de odinioară aparțin sectorului alimentar. Să luăm exemplul Timișoarei. Conform Registrului cetățenilor¹⁴, între 1717 și 1779, au existat în Timișoara numeroși brutari și vânzători de pâine (46), măcelari (44), câțiva cofetari (3), bucătari (5), plus un afumător și băcan în același timp. Între marii producători și pătura comercianților se aflau acei mici producători care își vindeau în același timp marfa, iar din sectorul alimentar amintesc: vânzători de cârnați (*Wursthändler/Bratl Brater*) ca Michael Constantin, birtașul de La Trei Coroane din Casa Solderer, bucătari ambulanti (*Garküchen*), vânzători de turtă dulce (*Lebzeltner*, 8), cafegii (*Kaffeessieder*, 4) precum Sarochan și Stanco Bogdani de la parterul Casei Solderer. Am mai numărat peste 100 comercianți și negustori (*Kaufmann, Handelsmann*), dintre care unii erau parte a sectorului alimentar: negustori cu amănuntul (*Krämer*), negustor de drogherie (*Materialist*), de vinuri, de făină și de vite.

Joseph Leibnitzer, comerciant din Graz, birtaș La Cerbul de Aur, ajuns consilier și primar în anii 1750', se afla printre acești negustori. În Registrul cetățenilor, el apare ca *Handelsmann Materialist*, ceea ce înseamnă că vindea produse de farmacie, dar și mirodenii, cafea, zahăr și obiecte de uz casnic.¹⁵ Printre vânzătorii de turtă dulce din Registru s-a aflat și Gabriel Krautwaschl, cetățean al Timișoarei din 1779, precum și fiul său, Franz Krautwaschl. Această familie de patiseri venită din Novi Sad s-a stabilit în Timișoara, iar ei și urmașii lor au rămas printre cetățenii de marcă ai orașului până în zorii secolului XX. Povestea acestora și a casei lor din apropierea Domului a fost redată de Bela Schiff.¹⁶

Listele cu evreii din Timișoara sunt un alt exemplu de sursă pentru istoria meșteșugarilor și negustorilor din sectorul alimentar. Pe lângă conscriptia citată la nota 11 mai sus, conscriptii detaliate și ordine referitoare la evreii din Timișoara mai există și în anii următori: 1744-1746, 1750, 1754-1755, 1757, mai târziu după 1779, precum și în secolul următor, păstrate în arhivele de la Timișoara și Viena. Tot pentru Timișoara mai avem la dispoziție o sursă publicată: Conscriptia cetățenilor din 1741.¹⁷

O completare la *Catastrum Civium* și conscriptiile mai centrate, menționate în acest studiu, o reprezintă matricolele bisericești sau registrele de stare civilă, parțial publicate.¹⁸ Dacă

¹³ James van Horn Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe* (Cambridge University Press, 2001), 227; Massimo Montanari, *Foamea și abundența. O istorie a alimentației în Europa* (Iași: Ed. Polirom, 2003), 119-120; Hirsch, "Modelarea comportamentului urban", 145-147.

¹⁴ Muzeul Național al Banatului, *Catastrum Civium/Bürgerbuch* (1717-1832), nr. inv. 21688.

¹⁵ Jakob Ebner, *Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen* (Berlin/Boston: De Gruyter, 2018), 475.

¹⁶ Schiff, "Als der bürgerliche Lebzelter Gabriel Krautwaschl", 38-39.

¹⁷ Anton Peter Petri, *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert. Beiträge zur Erinnerung an die Befreiung der Banater Hauptstadt vor 250 Jahren*, (München: Verlag der Südostdeutschen, 1966), 18-21.

¹⁸ Edgar Aldag, Richard Jäger (eds.), *Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde der Stadt Lugosch im Banat 1721-1791* (Villingen-Schwenningen: AVBF, 2006); Edgar Aldag (ed.), *Ortsfamilienbuch Neu Arad im Banat*

este vorba de studii statistice veridice pentru a arăta câți locuitori dintr-o zonă erau implicați în sectorul alimentar, acestea pot fi realizate prin îmbinarea datelor din registrele de stare civilă, cu celelalte conșcripții (care acoperă doar o parte a orașenimii).

Așa cum s-a putut observa deja referitor la negustorii din cetatea Timișoara, este clar că factorul economic a reprezentat un element generator de diversitate, căci specialiști din mai toată Europa au fost colonizați în Banat, pentru a aduce la viață producția și comerțul. Sectorul alimentar nu a făcut nici el excepție, în provincie sosind italieni și armeni pentru cultivarea orezului, evreii boemi pentru arendășia fabricilor de bere și vinars, alți evrei pentru comerțul cu grâne, destui negustori din Imperiul otoman (macedoneni și greci) pentru comerțul cu vite și exemplele pot continua.

Oale și bucate de altădată. Inventarele gospodăriilor

O sursă inedită importantă pentru istoria cotidianului premodern o constituie testamentele cu inventar. Principala provocare a acestui tip de sursă este faptul că numărul de inventare păstrate până în zilele noastre este relativ mic în cazul Banatului premodern, chiar dacă luăm în calcul toate arhivele. De regulă, conținutul inventarelor face referiri la interiorul unei case, funcționalitatea spațiilor, mobilierul și obiectele de decor, vesela și tacâmurile, textilele implicate în ritualul mesei, obiectele, textilele și produsele pentru igienă, textilele implicate în ritualul odihnei, îmbrăcămintea, încălțăminte și accesoriile, obiectele de iluminat și încălzire, cele de măsurat, obiectele de lux, cărțile, armele, bunurile perisabile etc.

Din puținele teste cu inventar pe care le-am cercetat deja am observat că obiectele legate de alimentație sunt o prezență constantă. Ele se clasifică în vesela și recipientele folosite la păstrarea hranei și a altor ingrediente (solnițe, zaharnițe, cutiuțe), cea folosită la prepararea hranei (tigăi, oale, tăvi), sau la servirea ei (farfurii, boluri, supiere). Se alătură multitudinea de tacâmuri, cești, pahare, ibrice, carafe, sticle. Acestea erau realizate dintr-o varietate de materiale: alamă, tinichea, fier, ceramică, sticlă, porțelan, lemn, sau chiar argint în cazul gospodăriilor bogate. Anumite obiecte reprezintă dovezi pentru preparate mai concrete, de pildă: blide și ustensile folosite pentru aluaturile de patiserie, tăvi de copt, vase de plăcintă, ligheane de frământat aluatul, făcăleț, fund de lemn, site, tăvi-model pentru cozonaci *Kugelhopf*, instrumente pentru gogoși și vafe (gofre), suporturi de praline, supiere, castroane și linguri de supă, cești de cafea, pahare de ciocolată caldă, pahare pentru diverse tipuri de băuturi alcoolice.

Interesant este că inventarele mai includeau uneori mărfuri perisabile: băuturi ca vinul și țuica, covrigi, varză murată în butoaie, carne sărată sau afumată, șuncă, făină de pâine, făină neagră, fasole, orz, ovăz, porumb.

1. La mese alese. Nobili și burghezi înstăriți

Exemplele de mai sus provin în mare parte din câteva inventare de gospodării bogate¹⁹, care atestă o mare diversitate, incluzând obiectele ce fac parte din prepararea hranei, dar și pe cele ce fac parte din ritualul mesei (mobilier, fețe de masă, ornamente, obiecte de iluminat). Dintre cetățenii din pătura de sus așa include familia Klang de La Îngerul Alb, comisarul de

1725-1835, *Ortsfamilienbuch Temeschburg Stadt 1718-1861*, vol. I-V, *Ortsfamilienbuch Temeschburg Josefstadt 1774-1835*, *Ortsfamilienbuch Temeschburg Fabrikstadt (1726-1843)* (Buxtehude/Plaidt: Cardamina Verlag, 2012-2014).

¹⁹ SJAN Timiș, fond CGB, p. II, 6/1728, p. V 27/1730, p. IX 11/1732; fond PMT, 8/1773; OeStA, FHKA, NHK, ABA 17, Karton 034, fol. 19-29; JBA, Karton 309, fol. 110-225, fol. 392-508.

război P. A. von Teutsch, funcționarul Administrației J. G. von Unger, gospodăria consilierului Administrației J. F. Beuger von Buige, familia de medici Cramer (toți din Timișoara), casa comandantului conte de Bourg din Arad, a directorului stației de carantină din Panciova Anton von Paquai.

Povestea familiei Klang din Timișoara a putut fi creionată pe baza registrului matricol publicat, a Registrului cetățenilor, iar detaliile despre locuirea în casa La Îngerul Alb în decada 1757 (anul contractului de cumpărare a casei) - 1767 (anul decesului lui Klang) au fost posibile datorită unui spectaculos inventar, redactat la moartea proprietarului. Informațiile extrase sunt prețioase pentru variile subdomenii ale cotidianului și culturii materiale, dar aici voi reda pe scurt câteva din elementele relevante pentru tema alimentației. În primul rând, știm că locuința era compusă din 6 camere (numite în inventar după culoarea dominantă: camera galbenă, verde, albastră, roșie, penultima cameră și dormitorul) alături de cârciumă. Istoricul de azi poate pătrunde curajos în această casă și în local, observând lemnul meselor și al banchetelor, materialul comun al veselei din birt, porțelanurile prețioase din credențelul familiei, diversitatea ceștilor de cafea sau ceai, a paharelor de ciocolată și vin, numeroșii litri de vin din pivniță etc. Iată cum ciocolata caldă (cum o numim astăzi), cu originile ei exotice și mistice în America Latină a conquistadorilor²⁰, și-a găsit drumul până la marginile Imperiului Habsburgilor, în ibricile burgheziei timișorene.

Un alt exemplu de inventar bogat, de astă dată de început de secol XVIII este al comandantului Aradului, contele de Bourg, acționar al primei Societăți de comerț timișorene, decedat în 1728. Trebuie că acesta întreținea des musafiri, posibil organiza mese și banchete elegante, așa cum ne lasă să presupunem obiectele speciale din inventarul său (ornamente de masă, sfeșnice, coroane de argint, capace-cupolă, un arsenal impresionant de seturi de porțelan, șervete de damasc etc.), dar și faptul că avea angajat printre servitori un *Tafeldecker* (persoana care aranja masa și era responsabil de vesela prețioasă). Tot în casa contelui de Bourg s-au identificat numeroase obiecte pentru servirea sau coacerea dulciurilor: boluri pentru praline, un set pentru prăjituri cu pâhărele anexe, o tavă de cozonac *Kugelhopf*, un fier de făcut vafe și gogoși.

O rețetă păstrată până azi, cozonacul *Kugelhopf* (*Gugelhupf* sau guguluf în Banat), era la origini o prăjitură alsaciană cu analogii în Franța secolului al XVIII-lea (*gorenflot*). Ea s-a răspândit inițial din Lorena, adusă de curtea regelui polonez Stanislaus I, care din 1736 a devenit duce al Lorenei. Acest tip de prăjitură avea la bază un aluat crescut cu drojdie, cu stafide și migdale, care se cocea într-o formă specială, rotundă și goală în mijloc. Înrudit cu *Kugelhopf* era tortul *Twelfth Night of Christmas* (*Galette de Rois/Roscón de Reyes*), foarte popular la 1700, care se făcea în Spania, Franța și Anglia, de sărbătoarea Epifaniei, pe 6 ianuarie. Instrumentul de făcut vafe (*Waffeleisen*) datează din Evul Mediu timpuriu. Asemenea unui clește uriaș, era alcătuit din două plăci, cu model interior, pe una din ele se așeza aluatul, iar dispozitivul era manevrat prin cele două mânere lungi. La fel funcționa și fierul de gogoși (*Krapfeneisen*): în loc de discuri plate, erau două cavități mai adânci în care se așeza aluatul.²¹

2. La masa orășeanului de rând

Cum am precizat deja, nu toate inventarele gospodărești oferă aceeași bogăție de detalii, în concordanță cu averea și statutul socio-economic al proprietarului.

²⁰ Maguelonne Toussaint-Samat, *A History of Food* (Blackwell Publishing Ltd., 2009), 515-520.

²¹ *Ibid.*, 218-219.

Este important de reținut că inventarele nu redau întotdeauna tot ce se afla într-o locuință, uneori anumite obiecte erau excluse din varii motive, iar asta desigur influențează modul cum percepem ritualul mesei. De pildă, ne întrebăm dacă servitorul baronului von Lietzen (general-comandant al Banatului între 1759-1769), un anume Mathias Glimsch deținea doar 2 șervete vechi, o garnitură de boluri de alamă desperecheate și o garnitură de boluri de argint; mobila nu este inventariată. Pe de altă parte, în cazul maistrului fierar Sebastian Neuer apare menționată doar o masă ovală, câteva oale și vesela din cupru și cositor. Nici Johann Michael Steidel, paznicul corăbiilor din Palanca Nouă, nu pare să fi acumulat mult arsenal pentru gătit: 3 mese, fețe de masă cu șervete, puține boluri și farfurii. Michael Constantin, birtașul de la parterul Casei Solderer posedea o masă cu 3 scaune și 2 fețe de masă.²²

Sunt și exemple de gospodării care merită cercetări mai aprofundate, căci par a se situa undeva între cazurile enumerate aici și cele din prima secțiune. De pildă, mă gândesc la testamentul cu inventar al lui Emanuel Mayerhoffer, cârciumar La Coroana Ungariei în Fabric, decedat în 1774.²³ Între paginile acestui document există destule detalii aparte pentru locuirea și alimentația de secol XVIII, printre care și apariția inedită a bucătăriei, menționată separat, cu arsenalul său.

O comparație și o corelație concretă între ocupația testatorului și valoarea inventarului este momentan un deziderat, care are nevoie de mai multe surse de acest tip. Există și anumite ocupații care au avut succes în Timișoara secolului al XVIII-lea, cum ar fi cea de cârciumar, dar nu putem concluziona, în stadiul actual al cercetării, că toți birtașii s-au aflat pe treapta de sus a burgheziei (ca Joseph Klang). De asemenea, o direcție interesantă de investigație o reprezintă casele cu cârciumi (La Îngerul Alb, La Cerbul de Aur, La Boul Roșu, La Coroana Ungariei etc.), la întâlnirea dintre istoria locuirii premoderne și istoria alimentației. În plus, pe lângă acele inventare parcurse (majoritatea din arhiva timișoreană) mai există alte câteva, în arhivele din Viena și Budapesta, care așteaptă să fie descoperite, pentru dezgroparea altor crâmpie inedite de viață cotidiană și de savori alimentare.

O sursă aparte. Biografia lui Bretschneider și aventura sa (culinară) bănățeană²⁴

Heinrich Gottfried von Bretschneider s-a născut pe 6 martie 1739 în Imperiul romano-german, la Gera, mezinul unei familii de 8 copii, iar când a venit pe lume, tatăl său era deja ofițer pensionat de 60 de ani, iar mama sa, fiica primarului din Gera, avea 44 de ani.²⁵ Biografia sa face constante referiri la micile lui pasiuni. Pe lângă lectură, acesta era un gurmand. Episoadele în care suferă de foame sau se găsește la diferite mese sau ospete sunt mereu menționate în biografia sa. Prin vorbele sale avem acces la problemele și gusturile unui mic nobil din Imperiu, care își amintește prea clar meniul sărac din armată, timp în care visa la

²² SJAN Timiș, fond CGB, p. II 45/1728, p. XIX 9/1768; fond PMT, 1/1719, 6/1745.

²³ SJAN Timiș, fond PMT, 6/1774.

²⁴ Mulțumiri doamnei prof. Adriana Babeți, pentru că mi-a atras atenția asupra aventurii lui Bretschneider pe meleagurile noastre.

²⁵ Biografia lui Bretschneider a fost elaborată de Karl Friedrich Linger. Ea se bazează pe puținele pagini autobiografice lăsate de acesta, pe numeroasele scrisori schimbate cu prietenii săi, pe alte povestiri și eseuri publicate de Bretschneider în timpul vieții și pe scrierile prietenilor săi despre el și aventurile sale; Karl Friedrich Linger, *Denkwürdigkeiten aus dem Leben des k. k. Hofrathes Heinrich Gottfried von Bretschneider, 1739-1810* (Wien, Leipzig: Verlag von J. Eisenstein&Co, 1892), 4-5; Anton Peter Petri, *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums* (Marquarstein: Th. Breit Druck und Verlag, 1992), 214-215.

cartofii de acasă, într-un secol străbătut de mai multe perioade de foamete.²⁶ Drumul cartofului în Europa nu a fost unul lipsit de piedici. Se lovea încă în timpul lui Bretschneider de opoziția și suspiciunea oamenilor, care nu știau exact cum se consumă. În paralel, în Prusia secolului XVIII se dădeau legi pentru cultivarea sa. Interesant este că, tot în vremea Războiului de 7 ani la care luase parte Bretschneider, de partea cealaltă a baricadei, un prizonier francez în Prusia a descoperit utilitatea cartofului, publicând studii în favoarea sa.²⁷

Aventurile lui Bretschneider au continuat după Războiul de 7 ani și prizonieratul francez cu o perioadă de liniște, când și-a întemeiat o familie în sud-vestul Imperiului, după care au urmat noi aventuri, călătorind spre Viena, apoi în celălalt capăt al Europei, până în Țările de Jos, Anglia și Franța. În aceste vremuri a cunoscut mulți oameni aleși din înalta societate, negustori, medici, birtași, a învățat noi limbi străine și rețete felurite.

Bretschneider a ajuns în Banat în căutarea unui loc de muncă, în iulie 1776, la Vârșeț, unde a ocupat postul de *Vicekreishauptmann* (vicecăpitan cercual/subadministrator). Lui Bretschneider i-a plăcut în această provincie de la capătul creștinătății, a apreciat oamenii și viața bună, declarând că se simte ca un vicerege. Nu a rămas foarte mult nici la Vârșeț, căci odată cu reîncorporarea Banatului la Ungaria, s-au produs schimbări administrative care au afectat oarecum funcționarii, iar pentru el s-a găsit un rost nou: va lucra împreună cu noul comite de Timiș, contele Christoph Nitzky, la Timișoara. Pare-se că cei doi s-au înțeles bine cât timp au lucrat împreună, iar Bretschneider i-a creionat pe hârtie portretul fizic și moral al acestui mare magnat. Pe lângă câteva remarci mai ironice, Bretschneider a apreciat pasiunea contelui pentru cultură, literatură clasică, Horațiu, Vergiliu, Terențiu, Plaut, Catul, dar în special Apicius și a sa *Ars coquinaria*²⁸: amândoi o știau pe de rost, iar pasiunea lor comună a dat naștere următorului episod.²⁹

În luna lui gustar anul 1779, în căldura din Cetate, comitelui Nitzky i-a venit brusc o idee. L-a anunțat pe comandantul Timișoarei că i s-a adunat multă muncă și vrea să lucreze netulburat, timp de 2 săptămâni, departe de larmă. Așadar, Bretschneider l-a urmat la reședința sa de vară, fără să știe exact ce vor lucra. Odată ajunși acolo, contele s-a schimbat în halat și cămașă de noapte și așa avea să rămână până la finalul celor 14 zile. Bretschneider a observat,

²⁶ Linger, *Denkwürdigkeiten*, 25, 37: „Salariul meu era de zece groși la fiecare cinci zile. Aceasta a acoperit două mese; a treia zi se mânca pâine uscată; a patra porumbar opărit cu apă fierbinte; mare foame în a cincea. O, fruct delicios, dar dumnezeiesc pentru bieții oameni flămânzi, nobil cartof, unde erai atunci? În toată Germania, dar nu în Polonia! Dacă aș fi avut asta, aș fi fost un prinț!”(t.a.); „Nu mă pot plânge de memoria mea; Îmi amintesc aproape toate evenimentele din acea vreme; dar trebuie să recunosc și asta din păcate! Chiar și după cincizeci de ani sau mai mulți, stomacul și neplăcerile pe care le-a îndurat sunt încă mai prezente în memorie decât treburile publice, ceea ce ar interesa mai mult cititorul. Într-un cuvânt, de-a lungul întregii mele slujbe prusace sau până la prima bătălie de la Breslau, dieta mea a fost în mare parte pâine de armată (*Commißbrot*), apă și puțină sare, zeamă rece (*kalte Schale*), cu excepția câmpurilor bogate de lângă Liegnitz și Breslau, care au fost întotdeauna jefuite în primele câteva ore. Legumele de acolo sunt excelente. Dar trebuie să recunosc și că nu am simțit atât de puternic foamea și povara grea a hranei sărace în serviciul prusac, pentru că lipsa i-a afectat pe toți în aceeași măsură. La granița cu Boemia l-am văzut pe prințul Prusiei călare rozând o chiflă uscată care îi dădea multe bătaii de cap dinților.” (t.a.).

²⁷ Montanari, *Foamea și abundența*, 133-134.

²⁸ Apicius, bucătar și autor de carte de bucate celebră, a trăit la Roma în timpul lui Octavian Augustus și Tiberius; un personaj faimos pentru gusturile scumpe, extravagante și ieșite din comun, cum reiese și din rețetele sale. Cum se întâmplă adesea, cartea sa originală a ajuns până în zilele noastre (și până în secolul lui Bretschneider) cu adăugiri considerabile. Apicius, *De Re Coquinaria. Arta culinară sau bucătăria în Roma antică*, ed. bilingvă, trad., note și indici T. Georgescu (București: Ed. Albatros, 2003).

²⁹ descrierea vieții la Vârșeț: Linger, *Denkwürdigkeiten*, 211-213; descrierea lui Nitzky și a celor 2 săptămâni de curs gastronomic din suburbia timișoreană: 213-214, 216-219. Vezi și Franz Gräffer, *Kleine Wiener Memoiren*, Zweiter Teil (Wien: Fr. Beck's Universitäts-Buchhandlung, 1845), 1-4.

printre altele, biroul frumos aranjat și dotat cu toate cele necesare lucrului, pe care însă nu l-au folosit mai deloc. Chiar în prima zi, după micul dejun, Nitzky și-a arătat intențiile: cei doi vor găti, căci invitatul său are experiență în această artă, și vor rămâne baricadați de bună voie, asistați doar de doi bucătari și un patiser, căroră Bretschneider le poate spune ce să pregătească.

Desigur, am fi dorit ca Bretschneider să descrie cu lux de amănunte exact ce au făcut zilnic, dar el s-a rezumat la câteva impresii, legate de felurile de mâncare și de activitatea științifică a gazdei sale. Invitatul s-a bucurat de gătit și de băutură, dar l-au deranjat discursurile interminabile ale contelui, care tot vorbea despre nemurirea sufletului... După cele 14 zile, îmi amintesc că totuși ar trebui să și lucreze ceva și să pună capăt izolării, căci oamenii îl așteptau pe comite în cetate.

Rețetele menționate de el sunt relativ puține („budincă, pește, Mock-Turtle, diverse găluște și tot felul de mâncăruri încă necunoscute bucătarilor”). Despre Mock-Turtle știm că este inspirat din șederea lui Bretschneider în Anglia, când a intrat împreună cu un prieten într-un local, fiind atrași de denumirea acestui fel de mâncare, ca apoi să afle cu mirare cu Mock-Turtle nu e broască țestoasă, ci cap de vițel.³⁰ Istoricul de azi poate doar să-și imagineze ce anume ar mai fi gătit din Apicius. Poate ceva pasăre scumpă umplută, vreun sos din cele ce l-au făcut celebru în Roma, ciuperci și trufe, diverse tocane din părți suspecte ale porcului, poate un vin cu condimente...

Ne-am întrebât și unde anume s-a petrecut acest curs practic și intensiv de gastronomie premodernă. În textul biografiei este menționat doar „...ne-am muta în grădina, care este oarecum îndepărtată în suburbii...” (t.a.). Consultând hârțile de epocă publicate și articolul lui Bela Schiff (care descrie pe scurt această întâmplare inedită), am constatat că era vorba de o casă mai veche, de început de secol XVIII. Fusese inițial casa cu grădină a consilierului Administrației, Samuel von Rebentisch, construită la 1724, în Palanca Mare, în fața porții Lugojului. Clădirea mai fusese folosită, după moartea lui Rebentisch (1736), de guvernatorii/președinții Administrației.³¹ Pe o hartă relevantă a Cetății și suburbiilor de după 1750, la litera D găsim descrierea: „casă de vară cu o grădină care au fost atribuite președintelui Administrației Țării” (așadar în suburbie, spre Fabric, în estul Cetății).³² După aventura bănățeană, Bretschneider se va stabili la Buda, ca bibliotecar la Universitate, iar din 1783 Iosif II îl va numi consilier guvernamental în Lemberg (Liov).

La masa țăranului. Funcționari, călători și savanți își dau cu părerea

În stadiul actual al cercetării putem doar presupune că surse precum inventarele gospodăriilor nu s-au avântat prea adânc în lumea rurală și că descifrarea alimentației și ritualului mesei în Banatul rural trebuie să caute alte dovezi. Momentan, puncte de pornire în această direcție reprezintă cele două „istorii” de secol XVIII scrise de Francesco Grisellini și

³⁰ Linger, *Denkwürdigkeiten*, 111: „Noi, Hollar și cu mine, am trecut pe lângă o casă pe care era scris: Țestoase, porție de șase penny. Amândoi am bănuțit broaște țestoase, pe care nu le mâncasem până acum, cel puțin eu nu le-am mâncat niciodată. Ne-am dus acolo, ni s-au dat două porții, s-a părut gustos preparatul și tocmai îl servisem pentru a doua oară, când dr. Reyssich, o calfă de frizer din Palatinat, care lucra aici ca medic, a intrat și ne-a vorbit prietenos: Cum așa, domnilor!? În Anglia capul de vițel este mai bun decât în Germania? Cum ai venit cu capul de vițel? Mâncăm broasca țestoasă. Da, da! Broasca țestoasă înseamnă broasca țestoasă, dar afară scrie Mock Turtle și asta înseamnă broaștele țestoase false, care se pregătesc în această casă din cap de vițel fără piele.” (t.a.).

³¹ Schiff, „Vergessene Banater Spezialitäten”, 12-13.

³² Mihai Opreș, *Timișoara. Monografie urbanistică* (Timișoara: Ed. Brumar, 2007), 42-43.

Johann Jakob Ehrler³³, destul de vocali amândoi în a judeca autohtonii, inclusiv obiceiurile lor alimentare. Pe lângă remarcile propagandistice, despre cât de puțin au știut oamenii să cultive solul bogat al Banatului înainte de prealuminata stăpânire habsburgică, Grisellini a redat crâmpieie din dieta de odinioară a românilor și a țiganilor. Însemnările călătorilor, ale altor savanți sau funcționari³⁴ care au trecut prin Banat în acest secol trebuie puse în legătură unele cu celelalte, pentru a descoperi eventuale influențe, dar și comparate cu alte surse. Johann Lehmann și Johann Kaspar Steube și-au dat cu părerea despre cultura orezului, iar o bună parte din autori s-au referit constant la producția de porumb și la mălai, la fel și la producția de țuică de prune a românilor, alcool și leac în același timp. Ignaz von Born a lăudat vinul din podgoriile Banatului. Postul ortodocșilor era o altă constantă în atenția alogenilor, considerându-l exagerat. În cu totul alt context scria despre alimentația locuitorilor și Georg Tallar, misteriosul medic și autor al unui tratat despre vampirism.³⁵ Acesta compara alimentația românilor cu a coloniștilor, dar și cu a sârbilor și constata că postul strict al celor dintâi le provoacă acestora mari probleme alimentare și... mistice. Despre alimentația și uriașele provocări ale coloniștilor din satele Banatului terezian scrie Josef Wolf; de la lipsa varietății în alimentație până la foamete și boli, toate acestea erau aspecte cotidiene în viața celor proaspăt sosiți, cărora statul trebuia să le ofere alimente de bază și bani până la prima recoltă.³⁶

În mod normal, cercetătorul care se ocupă de istoria alimentației premoderne rareori găsește o sursă precum biografia lui Bretschneider, latinistul gurmand din Imperiu. Oricum, și această operă face referiri mult prea succinte, sunt rezumate doar scurte amintiri de la Vârșeț și Timișoara, lăsându-ne cu destule semne de întrebare. Șansele sunt mici să găsim vreodată însemnări personale, memorii sau cărți de bucate locale din secolul XVIII, din Banat. În orice caz, diversitatea și bogăția materialului arhivistic îndeamnă la optimism. Pe viitor, analiza și interpretarea contextuală a cererilor cetățenilor, a listelor de alimente și taxe de târguri, a regulamentelor legate de prăvălii sau produse, a inventarelor de avere vor permite o vizualizare mai corectă a problemei alimentare, fie din perspectivă economică sau culturală. Pe termen lung, specificul alimentar și ritualul mesei din Banat vor putea fi conectate și comparate cu alte zone din Europa.

³³ Johann Jakob Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, trad. C. Feneșan (Timișoara: Ed. de Vest, 2006); Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, trad. C. Feneșan (Timișoara: Ed. de Vest, 2006).

³⁴ Ignaz von Born, *Briefe über mineralogische Gegenstände auf seiner Reise durch das Temeswarer Banat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder-Hungarn* (Leipzig: J. J. Ferber, 1774); Johann Lehmann, *Reise von Pressburg nach Hermannstadt in Siebenbürgen* (Leipzig: C. G. Hertel, 1785); Johann Kaspar Steube, *Nouă ani în Banat (1772-1781)*, trad. C. Feneșan (Timișoara: Ed. de Vest, 2008).

³⁵ Georg Tallar, *Visum Repertum Anatomico-Chirurgicum oder Gründlicher Bericht von den sogenannten Blutsäugern, Vampier in der Wallachey, Siebenbürgen und Bannat*, Wien/Leipzig, 1784; Valeriu L. Bologa, "Raportul din 1756 al unui chirurg german despre credințele românilor asupra moroilor", în *Anuarul Arhivei de Folclor*, III/ 1935.

³⁶ Josef Wolf, "Kolonisation und Verpflegung im mariatheresianischen Banat (1763–1774)", în M. Beer (Hg.), *Über den Tellerrand geschaut. Migration und Ernährung in historischer Perspektive (18. –20. Jahrhundert)* (Essen: Klartext, 2014).

Norme de redactare

Autorii își vor asuma în întregime respectarea tuturor prevederilor legii copyrightului, iar acceptarea lucrărilor se va face în urma verificării respectării standardelor științifice și editoriale, verificare realizată prin procesul de *peer review*.

Termenul limită pentru depunerea articolelor este data de 1 august a fiecărui an.

La tehnoredactarea textului se va folosi: editorul de text Microsoft Word Office, caractere Times New Roman, corp 12, aliniat bloc, paragraf – *first line*, spațiat la 1,5 rânduri. Notele vor fi obligatoriu de subsol, cu caractere de 10, numerotate continuu.

Titlul lucrării va fi poziționat în centrul paginii. Sub titlu, în dreapta paginii, va fi trecut numele autorului (autorilor) cu caractere italice, fără titlul științific, însoțit/e de un asterisc (*) care se va regăsi la subsolul paginii, înainte de prima notă, unde se vor trece numele instituției unde activează autorul, adresa acesteia și adresa personală de e-mail a autorului.

Autorii vor indica la începutul textului cuvintele-cheie și un rezumat de 200-300 de cuvinte, ambele redactate atât în limba română, cât și în limba engleză, indiferent de limba în care a fost scris articolul. Textul materialului va fi alcătuit fără sublinieri, îngroșări de litere, căsuțe de dialog etc. De asemenea, citatele vor fi puse fie între ghilimele de tipul “ ” (folosind English US din setarea de limbă), fie introduse cu caractere italice (nu se vor folosi ambele sisteme concomitent).

Plănșele se vor preda scanate în format Tiff, rezoluție 300-600 dpi.

Fotografiile digitale se predau în format Tiff, într-o rezoluție minimă de 3 dpi.

Modul de citare:

Pentru partea de **ARHEOLOGIE** se va folosi sistemul Harvard. În cazul sistemului Harvard, la notele de subsol se va cita autorul (autorii), anul apariției și pagina (figura, planșa, fotografia). Ex:

Georgescu 2007, 17, fig. 14.

Georgescu, Ionescu 2007, 19.

La finalul materialului se va atașa în mod obligatoriu lista bibliografică în ordinea alfabetică a numelor autorilor.

Pentru partea de **ISTORIE** se va utiliza obligatoriu *The Chicago Manual of Style*. Pentru toate detaliile privind sistemul de redactare și citare vă rugăm consultați adresa: <http://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>.

Nu se vor folosi sub nicio formă *op. cit.*, *loc. cit.* sau *Idem*.

Pentru accesul total la întreg sistemul de referințe Chicago, vă recomandăm înregistrarea gratuită pe site-ul respectiv, valabilă pentru o perioadă de 30 de zile.